

Golden State Realty **JASSI GILL**
Broker/Owner

Listing and Selling Homes
From San Jose to Sacramento

Ph:510-304-9292
Refinance Now
@ZERO COST

Call Sukhi Gill:510-207-9067
CA DRE Lic.#01180969

CA DRE#00966763

Certified Insurance Agent **Global Green**
INSURANCE AGENCY

ਹੈਲਥ ਇੰਸੂਰੈਂਸ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ
ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ

ਫੋਨ:510-487-1000
MANN@GGIABA.COM

Mann Insurance Brokers Inc.
4123 Dyer St., #230, Union City, CA 94587

The Law Offices of Inderraj Singh

Serving the entire State of California

■ Immigration Law ■ Business Law
■ Landlord-Tenant Law ■ Tax

A Client Focused Practice

Ph: 661-599-8884 or 661-243-0735
Email: isinghesq@gmail.com

Twenty First Year of Publication ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਐਡੀਸ਼ਨ Price 50¢

ਸ਼ਿਕਾਗੋ, ਸੈਨ ਫਰਾਂਸਿਸਕੋ ਅਤੇ ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਤੋਂ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹਫਤਾਵਾਰ

ਪੰਜਾਬ ਟਾਈਮਜ਼

Punjab Times, Vol 21, Issue 14, April 4, 2020 20451 N. Plum Grove Rd., Palatine, IL 60074 Ph:847-359-0746, Fax:847-705-9388

Email:punjabtimes1@gmail.com
www.punjabtimesusa.com

ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੋਲ ਖੁੱਲ੍ਹੀ

ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਨੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦਾ ਸੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ

ਕਾਮੇ-ਕਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਸਕੀ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ

ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ/ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਕਾਰਨ ਕੀਤੀ ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਾਲਾਤ ਬਦ ਤੋਂ ਬਦਤਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਲੋਕਫੋਰਮ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਲੋਕੀਏ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਕਾਮੇ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਆ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਰੇਲ ਸਟੇਸ਼ਨਾਂ ਉਤੇ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੂੰ ਵੀ ਕਹਿਣਾ ਪਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਆ ਰਹੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡੀਆਂ ਹਨ।

ਯਾਦ ਰਹੇ ਕਿ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਤਬਾਹੀ ਮਚਾਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੌਤਾਂ ਦਾ ਅੰਕੜਾ 42 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਅਗਲੇ ਇਕ-ਦੋ ਹਫਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਭਿਆਨਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਮੰਗਲਵਾਰ ਤੱਕ 35 ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ 1397 ਲੋਕ ਵਾਇਰਸ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 4 ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ 42 ਲੋਕ ਇਸ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਲਾਗ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹਾਲਾਤ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਡਰਾਉਣੇ ਹਨ ਕਿ ਇਥੇ ਵੱਸੋਂ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਕਰੋਨਾ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰਨ ਦੇ ਡਰੋਂ ਸਹਿਮਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਰੋਜ਼ੀ-ਰੋਟੀ ਲਈ ਹੋਰਾਂ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿਚ ਗਏ ਦਿਹਾੜੀਦਾਰ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਕਾਫੀ ਤਰਸਯੋਗ ਬਣ ਗਈ ਹੈ।

ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਨਰਿੰਦਰ ਮੋਦੀ ਨੇ ਤਿੰਨ ਹਫਤੇ ਦੀ ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਦਾ ਐਲਾਨ 23 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮੀਂ 8 ਵਜੇ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਅੱਧੀ ਰਾਤ

ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਲੋਕਫੋਰਮ ਦੇ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 3-4 ਦਿਨ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਮਦਦ ਉਡੀਕਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਹਾਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੁੱਖ ਨਾਲੋਂ ਕਰੋਨਾ ਨਾਲ ਹੀ ਮਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸੈਂਕੜੇ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਲ ਹੀ ਤੁਰ ਪਏ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੂਬਿਆਂ ਤੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ।

ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅੰਕੜੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਰਫ 7 ਫੀਸਦੀ ਹੀ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੱਝਵੀਂ ਤਨਖਾਹ, ਪੈਨਸ਼ਨ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ 80 ਫੀਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹੈ ਜੋ ਰੋਜ਼ ਕਮਾਉਂਦੀ-

ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਫੋਰਮ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਪਰਤਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਵਾਲ ਇਹ ਉਠ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਮੋਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ ਪੂਰੇ ਮੁਲਕ ਦੀ ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀ ਸੋਚ ਕੇ ਲੈ ਲਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨੂੰ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ ਲਏ ਨੋਟਬੰਦੀ ਵਾਲੇ ਫੈਸਲੇ ਵਾਂਗ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਹਿਰ ਹੇਠਲੇ ਵਰਗ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਝੱਲਣਾ ਪਿਆ

(ਬਾਕੀ ਸਫਾ 6 ਉਤੇ)

ਜਲੰਧਰ: ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਕਾਰਨ ਕੀਤੀ ਸਖਤੀ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਧਰਿਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਨਸ਼ੇੜੀ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਟਕਰਾਅ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ।

ਤਾਲਾਬੰਦੀ ਕਾਰਨ ਨਸ਼ਾ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਨਸ਼ੇੜੀ ਘਰਾਂ ਅੰਦਰ ਤੜਫ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ 20 ਤੋਂ 30 ਫੀਸਦੀ ਨੌਜਵਾਨ ਚਿੱਟੇ ਸਮੇਤ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਹਨ ਅਤੇ ਕਰਫਿਊ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਿੱਟਾ ਤੋਂ ਹੋਰ ਨਸ਼ੇ ਮਿਲਣੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਸੜਕਾਂ ਉਪਰ ਨਿਕਲ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਕੁੱਟ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਨਸ਼ੇ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਰਤਾਅ ਪਾਗਲਾਂ ਵਰਗਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ 'ਚ ਜਾਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹਨ।

ਲੋਕਫੋਰਮ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਨਸ਼ੇੜੀਆਂ ਦੇ ਭਾਅ ਦੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਵੇਂ ਨਸ਼ੇੜੀ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਤੇ ਮੁੜ ਵਸੋਬਾ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚ 3 ਲੱਖ 50 ਹਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਸ਼ੇੜੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕਫੋਰਮ ਕਾਰਨ

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਸ਼ੇੜੀਆਂ ਨੂੰ ਹੈਰੋਇਨ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਜਿਹੜੀ ਗੋਲੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਵੀ ਕਾਲਾਬਜ਼ਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੋਲੀਆਂ ਦਾ ਪੱਤਾ 60 ਰੁਪਏ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ 80 ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਵੇਚਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਹੈ। ਕਈ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਕੇਂਦਰ ਇਸ ਗੋਲੀ ਦੇ ਪੱਤੇ ਦੀ ਕੀਮਤ 500 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1000 ਰੁਪਏ ਤੱਕ ਵਸੂਲ

ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਡਾਕਟਰ ਦੀ ਫੀਸ ਤੇ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਕੇਂਦਰ ਦੇ ਹੋਰ ਖਰਚੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਬਦਲਵੀਂ ਗੋਲੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਖਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਈ ਨਸ਼ੇੜੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਇਹ ਗੋਲੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਲੁਕੇ ਕੇ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾਅ ਵੇਚਦੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਕਰੋਨਾ ਕਰ ਕੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸਖਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੰਦ ਨਸ਼ੇੜੀ ਵੀ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਲ ਭੱਜ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਹਾਲਾਤ ਹੋਰ ਗੰਭੀਰ ਹੋਣ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ

(ਬਾਕੀ ਸਫਾ 6 ਉਤੇ)

Harmit Toor
Your Realtor® For Life!

Help you Buy or Sell:
◆ Residential Property
◆ Commercial property
◆ Business Opportunity

Financing:
◆ Residential Loans
◆ Commercial Loans
◆ SBA Loans

Commercial Leasing

2015-19 Awarded Grand Master Achievement Club Certificate

Ph: 925-202-7027
HDtoor@gmail.com
WWW.BayEastBrokers.Com

Raja Sweets & Catering
Presents
PARADISE BALLROOMS
banquet hall & event center

ਹਰ ਮੌਕੇ ਜਿਵੇਂ ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀ, ਰਿਸੈਪਸ਼ਨ, ਜਨਮਦਿਨ, ਪਾਰਟੀ ਲਈ
200 ਤੋਂ 1000 ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਬੈਠਣ ਅਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਹਾਲ ਦਾ ਇੰਤਜਾਮ ਹੈ।

SERVICES INCLUDE

- CATERING
- SILVERWARE
- CHINAWARE
- DECORATED HALL
- LINEN
- SEVERAL BAR OPTIONS
- SECURITY
- WAIT STAFF
- FULL SETUP INCLUDING TABLE CLOTH, NAPKINS, CHAIRS ETC.

PARADISE BALLROOMS
4100 Peralta Blvd. Fremont, CA 94536
(510) 900-6319
info@paradiseballrooms.com
www.paradiseballrooms.com

Law Office of Manpreet S. Gahra

> ਇਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਸੇਵਾਵਾਂ
> ਫੈਮਿਲੀ ਲਾਅ
> ਬਿਜਨਸ ਲਾਅ

Criminal Defense (DUI, simple battery, domestic violence, immigration post-conviction relief)

Manpreet S. Gahra
Attorney At Law

Berkeley Office
2161 Shattuck Ave., 304, Berkeley
Ph:510-841-4582
Fax:510-217-6847
Email: manpreet@gahralaw.com

Together we will get through this

#behome#besafe

**Join us in COVID-19 Relief Fundraiser*
for South Asia by donating on**

www.hosindia.com

or GoFundMe LAXMICARES

#LAXMICARES

ਕਰਫਿਊ ਨੇ ਲੀਹੋਂ ਲਾਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਹਰ ਪਾਸੇ ਹਾਹਾਕਾਰ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਲਗਾਏ ਗਏ ਕਰਫਿਊ ਦਰਮਿਆਨ ਸਰਕਾਰੀ ਦਾਅਵਿਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸੂਬੇ ਦੇ ਦਿਹਾਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਦੋਵੇਂ ਥਾਈਂ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੇ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਲੀਹ ਤੋਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ-ਵਪਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕਈ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਮਾਰ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚਲੇ ਸਰਦੇ-ਪੁਜਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਨਿੱਤ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਭੰਡਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ ਪਰ ਆਮ ਬੰਦਾ ਚਾਰ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਚੌਕੀ ਦੇ ਪੁੱਤ 'ਚ ਪਿਸਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਧਰ, ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਵਲੋਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਰਫਿਊ ਦੌਰਾਨ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਸਖਤੀਆਂ ਦਾ ਅਮਲ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਕਈ ਥਾਈਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਟਕਰਾਅ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਪੁਲਿਸ ਮੁਲਾਜ਼ਮਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਡਾਂਗ ਵੀ ਚਲਾਈ।

ਡੀ.ਜੀ.ਪੀ. ਦਿਨਕਰ ਗੁਪਤਾ ਵਲੋਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੁਲਿਸ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਸਖਤ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿ

ਕਰਫਿਊ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ

ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਭਾਗਾਂ ਵਲੋਂ ਕਰੀਬ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰ ਕੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਮਾਨ ਸਪਲਾਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਪਾਤੋ ਦਾ ਵੱਡਾ ਆਧਾਰ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਰਿਆਨੇ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਨਾ ਬਿਠਾਉਣ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਦੁਕਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਮਾਨ ਖਤਮ ਹੋਣਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੈਡੀਕਲ ਸਟੋਰਾਂ

ਦੇ ਮਾਲਕ ਵੀ ਇਸ ਸੰਕਟ ਦੀ ਘੜੀ ਵਿਚ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਫੋਨ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕ ਰਹੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਦੱਸੇ ਗਏ ਨੰਬਰਾਂ ਉੱਤੇ ਫੋਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਸ਼ਨ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ 'ਚ ਪਹੁੰਚਾਈਆਂ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਰਹਿੰਦੇ ਉਸਾਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਅਤੇ ਆਮ ਸੀਮਾਂਤ ਤੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਭੱਠਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਥੇਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਜੋ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦਿਹਾਤੀ ਕਰਕੇ ਢਿੱਡ ਭਰਦੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਰਿਕਸ਼ਾ ਚਾਲਕਾਂ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਠੰਢੇ ਹੋਣ ਕਿਨਾਰੇ ਹਨ। ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਮਾਲਕ ਤਾਂ ਹੁਣ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ ਹਨ। ਸੰਗਰੂਰ ਦੇ ਡੀਸੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮ ਮਾਲਕਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਮੁਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ

ਵਿਚ ਦੱਬਣ ਲਈ ਜੋਸੀਬੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਤੱਕ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪੋਲਟਰੀ ਫਾਰਮਾਂ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਫੀਡ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਇਤਜਾਮ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਿਆ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਪਰਚੂਨ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਮਾਨ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ। ਬਰਨਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪੱਖੋਂ ਕਲਾਂ 'ਚ ਚੱਲ ਰਹੀ ਗਊਸ਼ਾਲਾ 'ਚ ਤਾਂ ਗਊਆਂ ਲਈ ਹੁਣ ਤੁੜੀ ਅਤੇ ਚਾਰਾ ਤੱਕ ਮੁੱਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸਾਨ ਕਰਫਿਊ ਕਾਰਨ ਚਾਰਾ ਸੁੱਟਣ ਨਹੀਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਗੰਭੀਰ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਹੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਅਕਸਰ ਵੱਡੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਜਾਂ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਤੋਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਲੋਕਲ ਮੈਡੀਕਲ ਸਟੋਰਾਂ ਤੋਂ ਦਵਾਈਆਂ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਵਧਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਕੋਈ ਡਾਕਟਰ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੀਡ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਬੰਦ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਫੀਡ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਡੋਅਰੀਆਂ ਬੰਦ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਿਥੇ ਡੋਅਰੀ ਮਾਲਕ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਉਥੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਡੋਅਰੀ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਧੰਦੇ ਵਜੋਂ ਅਪਨਾਇਆ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਕਤਾ ਡਾਵਾਂਡੋਲ ਹੋ ਗਈ ਹੈ।

ਕਰੋਨਾ ਦੇ ਖੌਫ ਨੇ ਖੂਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਮਿਟਾਏ

ਮਾਛੀਵਾੜਾ: ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੇ ਖੌਫ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ 'ਚ ਖੂਨ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਮਿਟਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਮਾਛੀਵਾੜਾ ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡ ਚੌਕੀ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਤੋਂ ਪਰਤੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ (45) ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਤਾਂ ਦੂਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਨੇੜੇ ਨਾ ਆਏ।

ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਲੇ ਮਹੱਲੇ ਉੱਤੇ ਆਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਉਪਰੰਤ ਬਿਮਾਰ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਂਸੀ, ਜੁਕਾਮ ਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਸਬੰਧੀ ਉਹ ਨੇੜਲੇ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ਦਵਾਈ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਗਦੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨੇੜੇ ਹੀ ਅਲੱਗ ਘਰ 'ਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

ਜਗਦੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਟੀਮ ਨੇ ਦੂਰ ਤੋਂ ਹੀ ਲਾਸ਼ ਦਾ ਮੁਆਇਨਾ ਕਰ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਪੰਚਾਇਤ ਨੇ ਫਿਰ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਜਗਦੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦਾ ਟੈਸਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਣਗੇ। ਪਿੰਡ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੇ ਫਿਰ ਪੁਲਿਸ ਤੇ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਮ੍ਰਿਤਕ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦਾ ਟੈਸਟ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਸਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੀਮ ਦੁਬਾਰਾ ਆਈ ਤੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

Homeopathicvibes

Harminder Singh Gill

Homeopathic Consultant and Practitioner

D.H.M.S.; B.C.I.H

(Ex Homeopathic Medical officer Punjab Govt.)

Now we have two locations:

940 E. El Camino Real, Sunnyvale, CA 94087

39039 Paseo Padre Pkwy, Suite# 209 (upstairs),

Fremont, CA 94538

Ph: (408) 737-7100

Fax: (408)737-7102 www.homeopathicvibes.com

We sell and ship homeopathic remedies through out North America.

PERSONAL INJURY ATTORNEYS
LAW OFFICES OF MANPREET S. BAINS
LAW OFFICES OF WILLIAM E. WEISS
 AN ASSOCIATION OF LAW FIRMS

Offering Joint Representation at No Additional Cost
No Fees Unless Recovery for Your Injuries is Made

Car Accidents • Motorcycle and Bicycle Accidents • Bus and Truck Accidents
 Injured Pedestrian • Wrongful Death • Brain and Head Injuries • Burn Injuries
 Spinal Cord Injuries • Fractures and Joint Injuries • Construction Injuries • Civil Rights

RECENT RECOVERIES OBTAINED:*

\$4,000,000 Settlement for Motor Vehicle Accident
\$10,100,000 Confidential Settlement for Motorcycle/Truck Accident
\$4,200,000 Judgment for Premises Liability/Assault

*Past Performance Not a Guarantee of Future Results

Personal Injury matters are time sensitive!

For a free consultation, please call (510) 474-0028
 E-mail: BainsWeiss@gmail.com

Serving the Bay Area and Beyond • Offices in San Francisco and Union City

Midway Business Broker

LIQUOR STORE **HOTEL / MOTEL**

For All Your Commercial Real Estate Needs

We Help You To

- *Gas Station
- *Commercial
- *Liquor Store
- *Hotel/Motel
- *Miscellaneous Store

We will assist you to provide funding
from \$25K to \$500K in 48 hrs.

List your business at: WWW.MBBBIZ.COM

Ajeet Singh: 847-529-9778
Nick Verma: 630-664-1435

ਕਾਬੁਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚ ਫਿਦਾਈਨ ਹਮਲਾ, 25 ਸਿੱਖ ਹਲਾਕ

ਕਾਬੁਲ: ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਇਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉੱਤੇ ਭਾਰੀ ਅਸਲੇ ਨਾਲ ਲੈਸ ਬੰਦੂਕਧਾਰੀ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਕਰੀਬ 25 ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਅੱਠ ਹੋਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ।

ਆਈ. ਐਸ. ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦ ਸੰਗਠਨ ਨੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਈ ਹੈ। ਖਾਮਾ ਪ੍ਰੈੱਸ ਨਿਊਜ਼ ਏਜੰਸੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਕਰੀਬ 25 ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਅੱਠ ਹੋਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਫਗਾਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਬਲਾਂ ਤੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਕਰੀਬ ਛੇ ਘੰਟੇ ਚੱਲੀ ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਚਾਰੇ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਆਈ. ਐਸ.

ਲਿਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਦਿਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਕੁਝ ਮੀਡੀਆ ਅਦਾਰਿਆਂ ਵਲੋਂ ਸ਼ੇਅਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਵੀਡੀਓਜ਼ ਵਿਚ ਪੀੜਤਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਇਕ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਾਬੁਲ ਪੁਲਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚੋਂ ਕਰੀਬ 11 ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਕਾਨੂੰਨਸ਼ਾਜ਼ ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਨੇ ਮੀਡੀਆ

ਕੈਪਟਨ ਤੇ ਹਰਸਿਮਰਤ ਵਲੋਂ ਹਮਲੇ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਹਰਸਿਮਰਤ ਕੌਰ ਬਾਦਲ ਨੇ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਚ ਹੋਏ ਫਿਦਾਈਨ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸਖਤ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਟਵੀਟ ਕਰਕੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਮੰਦਭਾਗਾ ਅਤੇ ਦਰਦਨਾਕ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੇਂਦਰੀ ਮੰਤਰੀ ਹਰਸਿਮਰਤ ਕੌਰ ਬਾਦਲ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਐਸ ਜੈਸ਼ੰਕਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਹਾਈ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦੇਣ।

ਯੂ. ਐਨ. ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਲੋਂ ਕਾਬੁਲ ਹਮਲੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ: ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮੁਖੀ ਅੰਤੋਨੀਓ ਗੁਟੇਰੇਜ਼ ਨੇ ਲੰਘੇ ਦਿਨੀਂ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ 'ਤੇ ਫਿਦਾਈਨ ਹਮਲੇ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹਮਲੇ ਵਿਚ 25 ਵਿਅਕਤੀ ਹਲਾਕ ਤੇ ਅੱਠ ਹੋਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਯੂਐਨ ਮੁਖੀ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ (ਅਪਰਾਧਾਂ) ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਯੂਐਨ ਮੁਖੀ ਦੇ ਤਰਜਮਾਨ ਸਟੀਫਨ ਦੁਜਾਰਿਕ ਨੇ ਇਕ ਬਿਆਨ ਵਿਚ ਕਿਹਾ, 'ਸਕੱਤਰ ਜਨਰਲ ਨੇ ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਰਜਨਾਂ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੀੜਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਡੂੰਘੀ ਹਮਦਰਦੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰਦਿਆਂ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਦੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸਿਹਤਯਾਬ ਹੋਣ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ ਹੈ।'

ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖਸ ਵਲੋਂ ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਅਪੀਲ

ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ (ਬਿਊਰੋ): ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕ ਅਧਿਕਾਰ ਜਥੇਬੰਦੀ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖਸ ਨੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਕਾਬੁਲ 'ਚ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਏ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ 'ਤੇ ਲੰਬੀ 25 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਹੋਏ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜਲਾਲਾਬਾਦ 'ਚ ਹੋਏ ਆਤਮਯਾਤੀ ਬੰਬ ਧਮਾਕੇ ਪਿੱਛੋਂ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ 12 ਆਗੂ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ, ਸਬੰਧੀ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕੌਂਸਲ ਦੇ 39ਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ ਦੌਰਾਨ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਉਠਾਇਆ ਸੀ। ਸਾਲ 2019 ਵਿਚ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖਸ ਨੇ ਸਥਾਈ ਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਨਵਰੀ 2019 ਵਿਚ 'ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਪੀਰੀਓਡਿਕ ਰੀਵਿਊ' ਦੌਰਾਨ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਅਜ਼ਾਦੀ 'ਤੇ ਮੰਡਰਾ ਰਹੇ ਖਤਰਿਆਂ ਦਾ ਤੁਰੰਤ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸਖਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ 'ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ, ਸਿਵਲ ਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦੇਣ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਜਥੇਬੰਦੀ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਅਫਗਾਨ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੇ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖਸ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਠੋਸ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਜਥੇਬੰਦੀ ਯੂ. ਐਨ. ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖਸ ਨੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਇਸ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਤੁਰੰਤ ਮਦਦ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਸਬੰਧੀ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖਸ ਨੇ 'ਗੋ ਫੰਡ ਮੀ' 'ਤੇ ਫੰਡ ਰੈਜ਼ਿਗ ਮੁਹਿੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਫੰਡ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ, ਮਾਰੇ ਗਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਤੇ ਮਦਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਜਥੇਬੰਦੀ ਅਨੁਸਾਰ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਨਾ ਕਰਨਾ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਮੁੱਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਸਿੱਖ ਕੁੜੀਆਂ ਅਗਵਾ ਕਰ ਕੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਿਤਰ ਅਜ਼ੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਸਿੱਖਸ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿਚ ਇਸਲਾਮਿਕ ਸਟੇਟ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਇਸ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਣਮਨੁੱਖੀ ਤਸੱਦਦ ਵਧਣਗੇ। ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ

ਫਿਦਾਈਨ ਹਮਲੇ ਪਿੱਛੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਮ

ਕਾਬੁਲ: ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਅੱਕ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਫਗਾਨ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ 'ਤੇ ਹੋਏ ਇਸ ਹਮਲੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਮੰਗੀ ਹੈ।

ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਦੌਰਾਨ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਹਮਲਾ ਹੋਇਆ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਰੀਬ 150 ਲੋਕ ਸਨ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅੰਦਰ ਫਸੇ ਹੋਏ ਇਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਨੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਮਲੇ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਨਿਕਲ ਪਏ।

ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੋਏ ਹਮਲੇ ਨਾਲ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜੁਲਾਈ 2018 ਵਿਚ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿਚ ਆਈ.ਐਸ.ਆਈ.ਐਸ. ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਲੋਂ ਬੰਬ ਸੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ 19 ਵਿਅਕਤੀ ਹਲਾਕ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ 20 ਜਣੇ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਮਿਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੀਪ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ 25 ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ਹਨ, ਅਸੀਂ ਮਾਮਲੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਕ ਹੋਰ ਪੀੜਤ ਅੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ 'ਕਿਹੜਾ ਧਾਰਮਿਕ ਗੁੰਬ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਸਜਿਦ ਜਾਂ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਕਿਹੜੇ ਧਰਮ ਵਿਚ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ?' ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਖਤਰਨਾਕ ਹਮਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚੋਂ ਔਰਤਾਂ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਣੇ 80 ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਅਸ਼ਰਫ ਗਾਨੀ ਨੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਜੁਲਾਈ 2018 ਵਿਚ ਵੀਆਈਐੱਸਆਈਐੱਸ ਅਤਿਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਤੇ 19 ਮੌਤਾਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਲਾਮਤੀ ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਕਾਬੁਲ ਸਥਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਹਮਲੇ ਨੂੰ 'ਕਾਇਰਾਨਾ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ' ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਾਰ ਦਿੰਦਿਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੈਅ ਕਰਨ ਤੇ ਇਹ ਹਮਲਾ ਕਰਵਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਢੰਗ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹਮਲੇ ਦੀ

ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਸਲਾਮਿਕ ਸਟੇਟ ਨੇ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਅਤਿਵਾਦੀ ਸੰਗਠਨ ਸਿੱਖ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੌਂਸਲ ਨੇ ਪੀੜਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤਗਰਦੀ ਦੇ ਹਰ ਰੂਪ ਨੂੰ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਖਤਰਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਭਾਰਤ ਆਉਣ 'ਤੇ ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁੜ ਵਸੇਬੇ ਦਾ ਭਰੋਸਾ

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ: ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉੱਤੇ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਛੱਡ ਜਾਣ ਦੀ ਧਮਕੀ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਸਮੁੱਚਾ ਸਿੱਖ ਜਗਤ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਚਿੰਤਤ ਹੈ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਜੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚਲੇ ਸਿੱਖ ਭਾਰਤ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੜ ਵਸੇਬੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇਗੀ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ-ਇਕ ਲੱਖ ਅਤੇ ਜ਼ਖਮੀਆਂ ਨੂੰ 50-50 ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਮਦਦ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ 'ਚ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਗਏ ਅਤਿਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਵਿਚ ਲਗਭਗ 25 ਸਿੱਖ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ। ਹਮਲੇ ਮਗਰੋਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਮਾਲ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਚਿੰਤਤ ਹਨ।

ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਲੌਂਗੋਵਾਲ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਛੱਡਣ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਜੀਦਾ ਮਾਮਲਾ ਹੈ।

ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਆਇਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ 'ਚ ਜੁਟਿਆ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਭਾਗ

ਮੁਹਾਲੀ: ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਕੈਪਟਨ ਅਮਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ 'ਤੇ ਪੰਚਾਇਤ ਵਿਭਾਗ 15 ਫਰਵਰੀ ਤੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚੋਂ ਪੰਜਾਬ ਆਏ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਸੂਬੇ ਦੀਆਂ 13,265 ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੇ 150 ਬਲਾਕਾਂ ਦੀ ਗੂਗਲ ਸ਼ੀਟ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਬੰਧਤ ਗੂਗਲ ਸ਼ੀਟ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਰਜ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਬੀ.ਡੀ.ਪੀਓਜ਼ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਸਰਪੰਚਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅਜਿਹੀ ਸੂਚਨਾ ਇਕੱਠਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਵਿਭਾਗੀ ਅਧਿਕਾਰੀ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਨਾਲੋਂ-ਨਾਲ ਸੂਚਨਾ ਦਰਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਬੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ

'ਹਾਊਸ ਆਫ ਸਪਾਈਸਿਜ਼' ਵਲੋਂ ਕਰੋਨਾ ਰਾਹਤ ਲਈ ਢਾਈ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਦਾਨ

ਨਿਊ ਹਾਈਡ ਪਾਰਕ (ਨਿਊ ਯਾਰਕ): ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਅਨ ਫੂਡ ਡਿਸਟਰੀਬਿਊਟਰ 'ਹਾਊਸ ਆਫ ਸਪਾਈਸਿਜ਼' ਨੇ ਦੱਖਣੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਕੋਵਿਡ-19 (ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ) ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਲਈ ਢਾਈ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਦਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੰਨੀ ਹੀ ਰਕਮ ਹੋਰ ਜੁਟਾਉਣ ਲਈ 'ਗੋ ਫੰਡ ਮੀ' ਮੁਹਿੰਮ ਵਿੱਢਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਕਸਦ ਇਹ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਗੋ ਫੰਡ ਮੀ' ਮੁਹਿੰਮ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ 'ਲਕਸ਼ਮੀ ਕੇਅਰਸ' ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਤਹਿਤ ਪੰਜ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਜੁਟਾਏ ਜਾਣ। ਇਹ ਮੁਹਿੰਮ 28 ਮਾਰਚ 2020 ਨੂੰ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਕੁੱਲ ਫੰਡ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਕੌਮੀ ਰਾਹਤ ਫੰਡ (ਭਾਰਤ), ਕੌਮੀ ਕੋਵਿਡ ਰਾਹਤ ਫੰਡ (ਇੰਡੀਆ ਹਸਪਤਾਲ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਅਤੇ ਨੇਪਾਲ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਕੋਵਿਡ-19 ਫੰਡ ਵਿਚਾਲੇ ਵੰਡ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ।

ਢਾਈ ਲੱਖ ਡਾਲਰ ਹੋਰ ਜੁਟਾਉਣ ਲਈ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ

ਰਹੀ ਹੈ। ਦਿਨ-ਬਦਿਨ ਇਸ ਵਿਚ ਇਜ਼ਾਫਾ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੰਘਣੀ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲਾ ਖੇਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿਹਤ-ਸੰਭਾਲ ਢਾਂਚਾ ਵੀ ਆਮ ਕਰਕੇ ਸਰੋਤ-ਵਿਹੁਣਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਅਰਬ ਲੋਕਾਂ, ਜੋ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, ਲਈ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਹਸਪਤਾਲ ਪਹੁੰਚ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਇਸ ਮੌਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਆਉਣ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਵੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ, "ਸਾਨੂੰ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਸੰਕਟ ਦੀ ਇਸ ਘੜੀ ਵਿਚ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਵਾਲੰਟੀਅਰ, ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਡਾਕਟਰ, ਨਰਸਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਸੰਕਟ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਦਾ ਸਮਾਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਉੱਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਯਾਦ ਰਹੇ, 'ਹਾਊਸ ਆਫ ਸਪਾਈਸਿਜ਼' ਆਟਾ, ਚੌਲ, ਦਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਵੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦਾਨ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ ਨਿਊ ਹਾਈਡ ਪਾਰਕ, ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕੀ ਵਸਤਾਂ ਵਾਲੀ ਕੰਪਨੀ 'ਲਕਸ਼ਮੀ' ਇਸੇ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਕਰੋਨਾ ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਚਾਰ ਕਮੇਟੀਆਂ ਕਾਇਮ

ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ: ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਸੰਕਟ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਦੀ ਕਿਸਾਨੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਕੈਪਟਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਚਾਰ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਕਮੇਟੀਆਂ ਗਠਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਕੋਵਿਡ-19 ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਗੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਵਿਚ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ, ਲੋਕਫਾਉਨ ਦਾ ਅਮਲ, ਮੀਡੀਆ ਤੇ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਖੁਰਾਕ ਬਾਰੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਕਮੇਟੀਆਂ

ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਭਲਾਈ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਸਬੰਧੀ ਤੁਰਤ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣਗੀਆਂ। ਇਹ ਸੂਬਾਈ ਕੋਵਿਡ-19 ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਗਰੁੱਪ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਕਮੇਟੀਆਂ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਉੱਤੇ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕਰਨਗੀਆਂ ਤੇ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਬਣੇ ਕੋਵਿਡ-19 ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਗਰੁੱਪ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਦੇਣਗੀਆਂ। ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਅਤੇ ਦਵਾਈਆਂ ਦੀ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਬਾਰੇ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਚੇਅਰਪਰਸਨ

ਵਧੀਕ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ (ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸੁਧਾਰ) ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿੱਤ ਸਕੱਤਰ (ਸਿਹਤ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਭਲਾਈ, ਮੈਡੀਕਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖੋਜ), ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਕੱਤਰ (ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕੀ ਸੁਧਾਰ) ਮੈਂਬਰ ਹੋਣਗੇ ਜਦਕਿ ਸਕੱਤਰ ਸਿਹਤ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਐਨ.ਐਚ.ਐਮ. ਦੇ ਐਮਡੀ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕਨਵੀਨਰ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਡਾ. ਕੇ.ਕੇ ਤਲਵਾੜ ਅਤੇ ਡਾ. ਰਾਜ ਬਹਾਦੁਰ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਲਾਹਕਾਰ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਸਿਹਤ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਭਲਾਈ ਤੇ ਮੈਡੀਕਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖੋਜ ਵਿਭਾਗਾਂ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ, ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ, ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਖਰੀਦ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਗੇ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕਫਾਉਨ ਦੇ ਅਮਲ ਲਈ ਵਧੀਕ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਗ੍ਰਹਿ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਨਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਡੀ.ਜੀ.ਪੀ., ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ- ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈਜ਼ ਤੇ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਨੂੰ ਮੈਂਬਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਏ.ਡੀ.ਜੀ.ਪੀ. ਕਾਨੂੰਨ ਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਇਸ ਦੇ ਕਨਵੀਨਰ ਹੋਣਗੇ। ਕਮੇਟੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਅਮਲ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਕਦਮ ਉਠਾਏਗੀ।

ਮੀਡੀਆ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਬਾਰੇ ਸੂਚਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਵਿਕਾਸ ਕਮਿਸ਼ਨਰ (ਆਈ.ਆਰ.ਡੀ.), ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ ਇਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣਗੇ ਜਦਕਿ ਸੂਚਨਾ ਤੇ ਲੋਕ ਸੰਪਰਕ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਇਸ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਕਨਵੀਨਰ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਕਮੇਟੀ ਸੋਸ਼ਲ, ਪ੍ਰਿੰਟ ਅਤੇ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਮੀਡੀਆ ਅਦਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸੂਬੇ ਵਿਚ ਕੋਵਿਡ-19 ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਰੋਕਥਾਮ ਸਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਤਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਪਸਾਰ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੇਗੀ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਕਮੇਟੀ ਵਧੀਕ ਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਕੱਤਰ ਖੁਰਾਕ ਤੇ ਸਿਵਲ ਸਪਲਾਈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਰਾਜ ਵੇਅਰਹਾਊਸਿੰਗ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਮਾਰਕੈੱਟਿੰਗ, ਪਨਸਪ ਅਤੇ ਪਨਗ੍ਰੇਨ ਦੇ ਐਮ.ਡੀ. ਇਸ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹੋਣਗੇ ਜਦਕਿ ਸਕੱਤਰ ਮੰਡੀ ਬੋਰਡ ਕਮੇਟੀ ਇਸ ਦੇ ਕਨਵੀਨਰ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਕਮੇਟੀ ਕਣਕ, ਆਲੂ, ਕਿੰਨੂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਸਮੇਤ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਦੇ ਕਟਾਈ ਅਤੇ ਖਰੀਦ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰੇਗੀ। ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮੰਡੀ-ਵਾਰ ਖਰੀਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰੇਗੀ।

To Advertise with Punjab Times
Call: 847-359-0746

ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ. ਸੈਕਰਮੈਂਟੋ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਾ ਰੱਦ

ਸੈਕਰਮੈਂਟੋ (ਬਿਊਰੋ): ਸਥਾਨਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾ ਪੰਜਾਬੀ ਕਲਚਰਲ ਸੁਸਾਇਟੀ (ਪੀ. ਸੀ. ਐਸ.) ਦਾ 13 ਜੂਨ 2020 ਨੂੰ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਸਾਲਾਨਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੇਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤ ਕਾਰਨ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਜਾਰੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਮੇਲਾ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸੈਲਫਨ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਵਲੋਂ ਵੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਜਨਤਕ ਇਕੱਠ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਮੇਲਾ ਇਸੇ ਥਾਂ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹਦਾਇਤਾਂ ਮੰਨਦਿਆਂ ਮੇਲਾ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਆਓ, ਸਾਰੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੀਏ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਬਖਸ਼ੇ।
ਸ. ਫਰਵਾਲਾ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਫੋਨ: 916-880-0531 ਰਾਹੀਂ ਸੰਪਰਕ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

Prince's Barber Shop

37477 Fremont Blvd, suite C, Fremont, CA 94536

Men & Children's Hair Cut

- *Threading
- *Men's Facials
- *Custom Designing
- *Line-ups
- *Custom Text
- *Hair Coler
- *Shave & Mundan
- *Head Massage

ਫੁੱਲ ਟਾਈਮ ਬਾਰਬਰ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ

ਇੰਡੀਆ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ 18 ਸਾਲ ਦਾ ਤਜਰਬਾ

Business hours:
Mon thru Thursday 9am to 6pm (Appointment only)
Friday, Sat- Sunday- 9am to 6pm (Walk in only)
(Tuesday Closed)

Cell: (510)-677-9942
Shop: (510)-505-9605

www.princebarbershop.com

Matrimonials

ਲੜਕੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ

Wanted a suitable match in USA/CANADA for Jatt Sikh Grewal Canadian citizen girl, 34, 5'9", slim & fair. Convent educated, was Nurse in India & will do refresher course for RN license. Innocent divorcee. Ph. 1-587-438-1662, 91-9915881881, 775-813-0586

ਲੜਕੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ

ਸੈਣੀ ਸਿੱਖ ਉਮਰ 34 ਸਾਲ, ਕੱਚ 5'-9", ਗੈਸ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਮੈਨੇਜਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ, ਨਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਲੜਕੇ ਲਈ ਸੋਹਣੀ-ਸੁਨੱਖੀ ਅਮਰੀਕਨ ਸਿਟੀਜ਼ਨ ਜਾਂ ਗਰੀਨ ਕਾਰਡ ਹੋਲਡਰ ਪਰਿਵਾਰਕ ਲੜਕੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਤਲਾਕਸੂਦਾ 'ਤੇ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਬੰਧਨ ਨਹੀਂ। ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ, ਫੋਨ: 319-670-8892

ਜੱਟ ਸਿੱਖ ਅਮਰੀਕਨ ਸਿਟੀਜ਼ਨ, ਉਮਰ 26 ਸਾਲ, ਨਰਸਿੰਗ ਕਰ ਰਹੀ ਲੜਕੀ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਯੋਗਤਾ, ਡਿਗਰੀ ਹੋਲਡਰ, ਗੁਰ ਸਿੱਖ ਲੜਕੇ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲ। ਲੜਕਾ ਇੰਡੀਆ, ਕੈਨੇਡਾ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਂ ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਕਿੱਤੋਂ ਵੀ ਹੋਵੇ। ਯੂ. ਐਸ. ਟਾਈਮ ਕਾਲ ਕਰੋ, ਫੋਨ: 1-216-385-4025, 1-216-937-9054 (ਵਾਟਸਐਪ), +91-98776-26005 (ਇੰਡੀਆ)

Well educated reputed Jatt-Sikh family seeks professionally qualified U.S. (PR or citizen) girl for their handsome only son, 27 yrs, 5'-10.5", M.S in Electrical Engineering, working as a Software Engineer in Michigan. Rural/urban property in Ludhiana & Mohali. Cont., Ph: 248-854-0003

Wanted Sales Person

House Of Spices Seeking Experienced and Enthusiastic Territory Manager. Open Position In Sacramento and San Jose. Candidates Should Be Able To Drive. Please email resume to HR@Hosindia.com

ਅਨੁਭਵੀ ਕੁੱਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ

ਨਿਆਗਰਾ ਫਾਲਜ਼, ਨਿਊ ਯਾਰਕ ਵਿਚ ਇੰਡੀਅਨ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਲਈ ਅਨੁਭਵੀ ਕੁੱਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਕਿੰਗ ਅਤੇ ਤੰਦੂਰ ਦਾ ਕੰਮ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ

ਚੰਗੀ ਤਨਖਾਹ ਤੇ ਹੋਰ ਸਹੂਲਤਾਂ
ਸੰਪਰਕ ਕਰੋ
ਫੋਨ: 716-297-2100

ਨੈਸ਼ਨਲ ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਿੰਗ ਸਕੂਲ

National Truck Driving School

1816 Main Ave., Sacramento CA, 95838

ਸੈਕਰਮੈਂਟੋ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ

- *ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਿੰਗ ਸਕੂਲ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ
- *ਲਾਇਸੈਂਸ ਲੈਣ ਉਪਰੰਤ ਕੰਮ/ਜੋਬ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ
- *ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੋਂ ਚੁੱਕਣ ਤੇ ਛੱਡਣ ਦਾ ਖਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧ
- *2-3 ਹਫਤਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਟਰੱਕ ਡਰਾਈਵਰ ਬਣੋ

ਨੈਸ਼ਨਲ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ ਕੰਪਨੀ ਲਈ ਓਨਰ ਅਪਰੇਟਰ ਅਤੇ ਡਰਾਈਵਰ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ

ਕੰਪਨੀ ਡਰਾਈਵਰ ਨੂੰ 42 ਸੈਂਟ ਪ੍ਰਤੀ ਮੀਲ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣਗੇ

ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਟਰੱਕ ਤੇ ਟਰੇਲਰ ਲੀਜ਼ 'ਤੇ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ

Call For Special Price

Kashmir S. Thandi
Office: (866) 933-3038
Balhar S. Ranu Cell:916-502-7733

ਆਓ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਪਠਲਾਵੇ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਦਾਂ...

ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਭੋਰਾ ਤੋਂ ਮੇਰਾਵਾਲੀ ਪੰਜ ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਵਿਥ 'ਤੇ ਹੈ ਤੇ ਪਿੰਡ ਪਠਲਾਵਾ ਵੀ। ਜਦੋਂ ਮੇਰਾਵਾਲੀ 'ਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਟੇਡੀਅਮ 'ਚ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਆਦਮ ਕੱਦ ਬੁੱਤ ਸਾਹਮਣੇ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਸਿਰ ਝੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ 'ਪੰਜਾਬ ਮਾਤਾ' ਬੀਬੀ ਅਮਰ ਕੌਰ ਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ ਜਾਨਿ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਨਕਿਆਂ ਦਾ ਪਿੰਡ। ਭੋਰੇ ਤੋਂ ਪਠਲਾਵਾ ਵੜਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਸੰਤ

ਭੋਰਾ ਤੇ ਸੁੱਜੇ। ਪੰਜ ਛੇ ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਘੇਰੇ 'ਚ ਆਉਂਦੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਮ ਪਿੰਡਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਹਨ, ਸਿਹਤ ਵਿਭਾਗ ਵਲੋਂ ਸੀਲ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਕਹਿ

ਗਾਇਕਾਂ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਕਿਰਦਾਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸ਼ਰੀਫ ਹਿਰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਲੰਧਰ ਹੀ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਮੈਂ ਇਹ ਦੱਸ ਦਿਆਂ ਕਿ ਦੁਆਬੇ ਦਾ ਇਹ ਪਿੰਡ ਆਪਣੀ ਵਿਰਾਸਤ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਮੁਲਖ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਜਿਹਾ ਰਿਹਾ, ਜੋ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਬੜਾ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਰੋਨਾ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਭ ਨੇ ਸੁਣੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਜੂਹਾਂ 'ਚ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਘਰ 'ਚ ਗਿਆਨੀ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਸੰਤ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ, ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਜਰਮਨੀ ਤੇ ਇਟਲੀ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸੇਵਾਦਾਰ ਹਨ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਘਰ ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਘਨੋਈਆ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਉਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਲਾ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਗੜ੍ਹ, ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ ਸੀ।

ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਡਾਕਟਰ ਵੀ ਹਨ, ਮਾਸਟਰ ਵੀ ਹਨ, ਸਿਆਸੀ ਲੋਕ ਵੀ ਹਨ ਅਤੇ ਇਤਫਾਕ ਵੀ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਹਰਬੰਸ ਸਿੰਘ ਪਠਲਾਵਾ ਵਧੀਆ ਗਵੱਈਆ ਸੀ ਤੇ ਵਾਇਲਨ 'ਤੇ ਛੇੜੀਆਂ ਉਹਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਇਲਾਕੇ 'ਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿੱਚ ਘੁਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਨੇ। ਉਹ ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਮਹਾਨ ਸੂਰ ਤੇ ਕਮਾਲ ਦਾ ਵਾਇਲਨ ਵਾਦਕ ਰਿਹਾ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਐਨ. ਆਰ. ਆਈ. ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਲੱਖ ਉਲਾਭੇ ਦੇਣ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਰ ਦੂਜੇ ਘਰ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮੈਂਬਰ ਵਿਦੇਸ਼ ਸੈਟਲ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੁਹਾਰ ਬਦਲਣ ਵਿੱਚ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਹੈ, ਟੈਲੀਫੋਨ ਐਕਸਚੇਂਜ ਹੈ, ਜ਼ਿਕਰਯੋਗ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ

ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ, ਜਵਾਈ ਤੇ ਪੋਤਰੇ-ਦੋਹਤਰੇ ਵੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਹਨ। ਹਾਲਾਤ ਇਹ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇਕ ਨੂੰ ਵੀ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਜਾਨ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਸ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸਾਰਾ ਵੰਸ਼ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਰੋਨਾ ਨਾਲ ਜੂਝ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਦੁਖਦੀਆਂ ਰਗਾਂ 'ਤੇ ਗੀਤ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਛੇੜੀਆਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੁ ਜਾਇਜ਼ ਨੇ? ਇਤਿਹਾਸ ਫਿਟਕਾਰ ਪਾਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਬਿਮਾਰੀ ਕਿਵੇਂ ਆਈ, ਕਿਵੇਂ ਫੈਲੀ, ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਜਾਂ ਤੰਤਰ ਜੁਆਬਦੇਹ ਰਹੇਗਾ, ਪਰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਵੇਲੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜੁਬਾਨ 'ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਕੱਢਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੌ ਵਾਰ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਅਮਰੀਕਾ ਆ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਤੋਂ ਹਰ ਖਬਰ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਹਾਂ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਮਾਸਟਰ ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਮਾਸਟਰ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕਾ ਸਰਪੰਚ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ, ਮਾਸਟਰ ਜਗਤ ਸਿੰਘ, ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ, ਬੀਬੀ ਨਛੱਤਰ ਕੌਰ ਤੇ ਚਾਹੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਕਰੋਨਾ ਪੀੜਤ ਸਰਪੰਚ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਹੋਵੇ-ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਰ ਵਾਰ ਗੁਜ਼ਰ ਰਹੇ ਹਨ। 15 ਮਾਰਚ ਨੂੰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਾਸਟਰ ਤਰਲੋਚਨ ਪਠਲਾਵਾ ਦੇ ਘਰ ਪੀੜਾ ਹੋਇਆ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਵੀ ਯਾਦ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਿਆਂ ਹਰ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਰੋਣਕ ਵੇਖੀ ਸੀ। ਉਂਜ ਵੀ ਸੈਂਕੜੇ ਨਹੀਂ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਵਾਰ ਪਠਲਾਵਾ ਤੇ ਮੇਰਾਵਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਮੇਰੇ ਆਪਣਿਆਂ ਵਰਗੇ ਹਨ, ਦੋਹਾਂ

ਗਿਆਨੀ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ

ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਬੜੇ ਉਲਾਭੇ, ਨਿਹੋਰੇ, ਗਿਲੇ ਸ਼ਿਕਵੇ ਗਿਆਨੀ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ 'ਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ। ਇਕ ਅਲੱਗ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਪਰ ਪਿੰਡ ਦਿਆਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੁਹਿਰਦ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਤੇ ਸੁਚੇਤ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਆਮਦ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੋਟਾਂ ਅਤੇ ਢੁੱਚਰਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੈ, ਜੋ ਬੜੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਮਾਰੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੋਟਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਗਾਇਕ ਸਿੱਧੂ ਮੂਸੇ ਵਾਲੇ ਦਾ ਗੀਤ ਵੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਗਵੱਈਆ ਕਦੀ ਇਸ ਪਿੰਡ 'ਚ, ਇਸ ਹਲਕੇ 'ਚ ਵੀ ਨਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨੂੰ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ, ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਮ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੀੜਾ 'ਤੇ ਫਰੇ ਰੱਖ ਕੇ ਫੁਕਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ, ਉਦੋਂ ਅਜਿਹੇ ਅਖੌਤੀ

ਸਿੱਧੂ ਮੂਸੇ ਵਾਲਾ

ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਕਰਕੇ ਗਾਇਕ ਸਿੱਧੂ ਮੂਸੇ ਵਾਲੇ ਵਲੋਂ ਤੰਗ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦਿਮਾਗਾਂ ਦੀ ਉਪਜ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਸਪੋਰਟਸ ਕਲੱਬ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਚੀਖ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨੀ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਜਾਣੇ-ਅਣਜਾਣੇ 'ਚ ਜਿਸ ਬਿਮਾਰੀ 'ਚ ਲਪੇਟ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗੁਆ ਬੈਠਾ ਹੈ, ਇਸ ਵੇਲੇ ਉਹਦੇ ਪਰਿਵਾਰ 'ਚੋਂ ਪੁੱਤਰ-ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਤੇ ਹਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ; ਨੂੰਹਾਂ-ਭੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ ਤੇ ਰਾਜਵਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਪੁੱਤਰੀ

ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਜੀਆ ਜੰਤ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਪੀੜਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪੀੜਾ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹਾਂ। ਕਰਫਿਊ ਹਟ ਜਾਣਗੇ, ਹਾਲਾਤ ਸੁਧਰ ਜਾਣਗੇ, ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਆਸਵੰਦ ਹਾਂ, ਪਰ ਦੁਆ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਪਠਲਾਵੇ ਤੇ ਮੇਰਾਵਾਲੀ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਆਇਆ ਉਲਾਭਿਆਂ ਦਾ ਪਸੀਨਾ ਪੁੱਛਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਵੇ। ਦੁਆ ਕਰਾਂਗਾ ਕਿ ਪਠਲਾਵੇ ਸਮੇਤ ਮੇਰਾ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਘੁੱਗ ਵਸਦਾ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸੁਗੰਧਿਤ ਪੌਣਾਂ ਮਹਿਕਾਂ ਖਿਲਾਰਦੀਆਂ ਰਹਿਣ ਤੇ ਤੱਤੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਇਧਰੋਂ ਕਦੇ ਨਾ ਲੰਘਣ।

ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ, ਡਾ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ

ਕਿਸੇ ਵਿਦਵਾਨ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ ਸੀ ਕਿ ਲੋਕ ਉਸ 'ਤੇ ਹੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਸਭ 'ਤੇ ਹੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਿਉਂ ਸੋਚਦੇ ਹਨ? ਇਨਸਾਨੀ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਇਹੀ ਵਿਲੱਖਣ ਫਿਤਰਤ ਹੈ, ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਨਵਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਸਲਨ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਧਾਰਮਿਕ ਜਨੂੰਨੀ ਹਨ, ਜੋ ਇੰਨ ਬਿਨ ਪੂਰਵਜਾਂ ਦੀਆਂ ਉਲੀਕੀਆਂ ਸ਼ਬਦੀ ਪਗਡੰਡੀਆਂ ਨੂੰ ਲਕੀਰ ਦੇ ਫਕੀਰ ਬਣ

ਘਾਣ ਲਈ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੁਤਾਬਕ ਕਾਂਗਰਸ ਤੇ ਭਾਜਪਾ ਇੱਕੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਰਾਡ ਹਨ। ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਜੇ ਸਭ ਕੁਝ ਫਰਾਡ ਹੈ ਤਾਂ ਸਹੀ ਕੀ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਜੁਆਬ ਤਾਂ ਉਹ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਕੀ ਪਤਾ ਹਕੂਮਤ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਰਾਗ ਅਲਾਪ ਕੇ ਉਹ ਵੱਖਵਾਦ ਦਾ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਨਾ ਲੋਚਦੇ ਹੋਣ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਕਰੀਰ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

ਗੁਜ਼ਰ ਬਸਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਯੂ. ਪੀ. ਜਾਂ ਬਿਹਾਰ ਦੇ ਭੱਈਆਂ ਵਾਂਗ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਸਿਆਰੇ ਬਣੇ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ? ਕੀ ਹਿੰਦੂ ਹਾਰਟਲੈਂਡ ਪੰਜਾਬ, ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਜਾਂ ਬੰਗਾਲ 'ਤੇ ਅੱਜ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

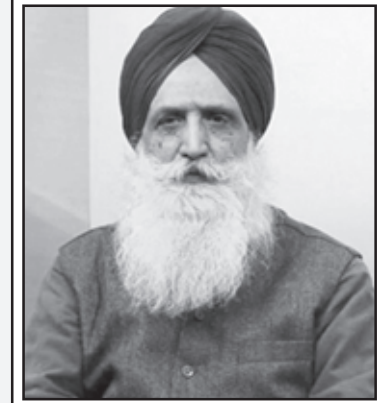
ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਬੂਤ ਹੈ, ਅਜ਼ਾਦ ਭਾਰਤ 'ਚ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸਫਲਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਫੌਜ ਵਿੱਚ ਉਚੇ ਅਹੁਦਿਆਂ ਸਮੇਤ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਖੇਤਰ 'ਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਝੰਡੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵਕਤ

ਛੁਪਿਆ ਵਿਦਵਾਨ ਪ੍ਰੋ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੇਖ 'ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਸਾਹਮਣੇ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ' ਬਾਦਲੀਲ ਸਿੰਘ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਯੋਗ ਅਤੇ ਮੌਕਾਪ੍ਰਸਤ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਕਾਰਨ ਸਿੱਖੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਨਹੀਂ, ਅੰਦਰੋਂ ਬਹੁਤੀ ਢਾਅ ਲੱਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਕਲ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ਕਲ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕੰਮ ਨਾਲੋਂ ਚਾਪਲੂਸੀ ਨੂੰ ਵੱਧ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸੱਥ

ਕੇ ਅਪਨਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਢਾਲਦੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਦੂਜੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਦਕਾ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ ਬਦਲਿਆ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ ਭਵਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ 9 ਮਾਰਚ 2020 ਨੂੰ ਹੋਈ ਇੱਕ ਮੀਟਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਸੀਨੀਅਰ ਪੁੱਤਰਕਾਰ ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਦੀ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਤਕਰੀਰ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ. ਸਿੱਧੂ ਅੱਜ ਤੋਂ ਸੌ, ਡੇਢ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਸਿਆਸਤ 'ਚ ਹੋਈਆਂ ਸਭ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ 'ਫਰਾਡ' ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਬੜੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਚੋਣ ਐਕਟ ਨੂੰ ਵੀ ਫਰਾਡ ਦੱਸਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਚੋਣਾਂ ਹੀ ਇੱਕਮਾਤਰ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰਾ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਫਰਾਡ ਹੈ, ਜੋ ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ

ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ

ਡਾ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ

1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਉਤੇ ਗਰੇਟ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਦੀ ਹਾਰਟਲੈਂਡ ਰਾਜ ਕਰਦੀ ਸੀ?

ਪਿੱਛੇ ਜਿਹੇ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਅਨੁਸਾਰ ਪੰਜਾਬ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਹੋਰਨਾਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਟੇਟਾਂ ਨਾਲੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਅਕਸਰ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਏ। ਵਾਅਦਾ ਸੀ, ਘੱਟਗਿਣਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਬਹੁਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੱਕ ਮਿਲਣ ਦਾ, ਜੋ ਤੱਥਾਂ ਦੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਘੋਖ ਪਿੱਛੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ

ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉੱਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਾ ਤਰਾਈ ਇਲਾਕਾ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਪੰਜਾਬੋਂ ਆ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨੀ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਕੀਰਤੀਮਾਨ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। 1984 ਦੀ ਫਿਰਕਾਪ੍ਰਸਤ ਹਨੇਰੀ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਭਰਮ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਜਾਰੀ ਹਨ ਕਿ ਹਿੰਦੂਤਵ ਸਿੱਖੀ ਲਈ ਖਤਰਾ ਹੈ। 'ਪੰਜਾਬ ਟਾਈਮਜ਼' ਦੇ 28 ਮਾਰਚ ਦੇ ਅੰਕ ਵਿੱਚ

ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ 'ਚ ਅਮਨ ਨਾਲ ਵਸਦੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਦਿਆਂ ਹੋਰ 1947 ਜਾਂ 1984 ਦਾ ਦੁਹਰਾਏ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇਸ ਵੰਡ ਪਾਉ ਸਿਆਸਤ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰ ਕੇ ਅਮਨ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹ 'ਤੇ ਚੱਲਣ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਭ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹੈ।

-ਹਰਜੀਤ ਦਿਓਲ, ਬਰੈਂਪਟਨ ਫੋਨ: 905-676-9242

ਲਿਖਤਮ

ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਦੁਪਾਲਪੁਰ

ਫੋਨ: 91-81950-25579

ਚਿੱਤਰ, ਚਰਚਾ ਅਤੇ ਚੁਟਕਲਾ!

ਇਕ ਸੱਜਣ ਨੇ ਅਫਸਾਨਾ ਨਿਗਾਰ ਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਬੇਦੀ ਦਾ ਕਥਨ ਕਿ ਜੇ ਕਿਤੇ ਦੇ ਚਾਰ ਵਿਅਕਤੀ ਉਚੀ ਉਚੀ ਹੱਸ ਰਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜਰੂਰ ਹੋਣਗੇ, ਲਿਖ ਕੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਬਾਰੇ ਇਕ ਲੜੀਫਾ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ। ਅਖੇ, ਇਕ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਈ ਕਿਤੇ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਦੇ ਗਾਡਰ ਉਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਕੋਲੋਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਇਕ ਰਾਹੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਸੱਜਣਾਂ ਏਥੇ ਕਿਉਂ ਪਿਆ ਏ?”

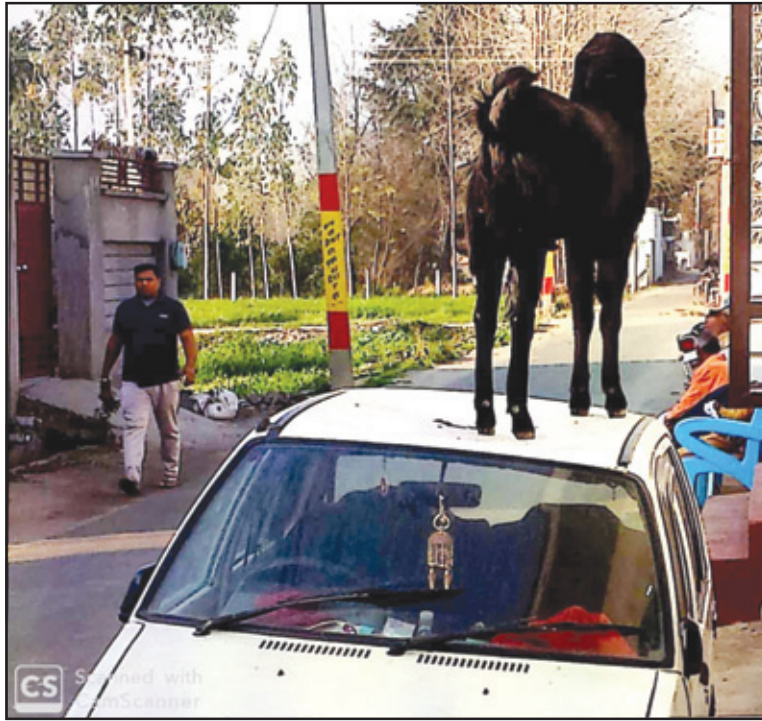
ਪੰਜਾਬੀ ਰੋਣਹਾਕਾ ਜਿਹਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, “ਭਰਾਵਾ! ਇਸ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਗੱਡੀ ਖੱਲੇ ਸਿਰ ਦੇ ਕੇ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾਂ।”

ਰਾਹੀ ਜਰਾ ਉਹਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਪਿਆ ਇਕ ਝੋਲਾ ਦੇਖ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਝੋਲੇ ਵਿਚ ਕੀ ਪਿਆ ਐ?

“ਰੋਟੀ ਐ ਭਰਾਵਾ!” ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਝੋਲਾ ਮੁਸਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਰਾਹੀ ਕਹਿੰਦਾ, “ਇਕ ਪਾਸੇ ਮੱਤ ਸਹੇਤ ਚਿਰਾ ਏ ਤੇ ਨਾਲੇ ਚੁੱਕੀ ਫਿਰਦੈਂ ਰੋਟੀ?”

ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਿਆ, “ਗੱਡੀਆਂ ਲੇਟ ਆਉਂਦੀਆਂ ਐਂ, ਭੁੱਖੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਮਰਨਾ ਆਪਾਂ!”

ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦਾ ਰੋਲਾ ਪੈਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ

ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਹਿੰਦਪੁਰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮੋਹਰੇ ਇਕ ਕਾਰ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ,

ਜਿਸ 'ਤੇ ਇਕ ਭੂਤਰਿਆ ਬੱਕਰਾ ਇਉਂ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਮੁਸ਼ਤੈਦੀ ਨਾਲ

ਡਿਊਟੀ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ! ਕੋਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਨਿਆਣੇ ਸਿਆਣੇ ਹੱਸ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਹਸਾਉਣਾ ਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚ ਲਈ।

ਹਫਤੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਹੀ ਜਦ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਤਰਬੱਲੀ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੱਕਰੇ ਵਾਲੀ ਫੋਟੋ ਦੇਖ ਕੇ ਸੁਣੀ ਹੋਈ ਇਕ ਪੁਰਾਣੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆ ਗਈ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਪੁਰਾਣੇ ਵੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੋਝੇ ਕਈ ਕਈ ਦਿਨ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸਫਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਮਲਾਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਇਕ ਬਿੱਲੀ ਜਰੂਰ ਰੱਖਦੇ ਸਨ, ਜੋ ਮਲਾਹਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਮੌਸਮ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਬਾਰੇ ਆਗਾਹ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ, ਜਦੋਂ ਖੁੰਡੀ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਬਿੱਲੀ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਭੱਜਦੀ ਹੋਈ ਗਲੇ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਰੱਸੀ ਤੁੜਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਨ ਲਗਦੀ, ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇ ਉਲਟ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਤੁੜਾਨ ਉਠਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖ ਕੇ ਮਲਾਹ ਉਧਰ ਨਾ ਜਾਂਦੇ।

ਕਾਰ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਬੱਕਰੇ ਵਾਲਾ ਸੀਨ ਯਾਦ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਂ ਵੀ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਕਿ ਹੋਵੇ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸਮੁੰਦਰੀ ਬੋਝਿਆਂ ਵਾਲੀ ਬਿੱਲੀ ਵਾਂਗ ਉਹ ਬੱਕਰਾ ਵੀ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ‘ਸੋਸ਼ਲ ਡਿਸਟੈਂਸ’ ਹਦਾਇਤ ਬਾਰੇ ਅਗਾਊਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ! ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਦਰਸ਼ਕ ਸਮਝ ਹੀ ਨਾ ਸਕੇ!

ਹਜ਼ੂਮੇਂ ਗਮ ਮੇਰੀ ਫਿਤਰਤ ਬਦਲ ਸਕਤੇ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿਆ ਕਰੂੰ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਹੈ ਮੁਸਕੁਰਾਨੇ ਕੀ!

ਪਟਿਆਲਾ: ਲੋਕਡਾਊਨ ਦੇ ਅਸਰ ਵਜੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਲੀਤ ਹੋ ਰਹੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ ਹੈ। ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਖੋਫ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਦੌਰਾਨ ਦਿਨ-ਬਦਿਨ ਹਵਾ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਦੇ ਅੰਕੜੇ ‘ਚ ਰਿਕਾਰਡ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਚੰਗੀ ਖਬਰ ਵੀ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਲੰਧਰ, ਖੰਨਾ ਤੇ ਰੋਪੜ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ‘ਏਅਰ ਕੁਆਲਟੀ ਇੰਡੈਕਸ’ (ਏਕਿਊਆਈ) ਅੰਕੜਾ ਸਭ ਤੋਂ ਹੇਠਲੀ ਦਰ 38 ਉਤੇ ਚਿਹਰਾ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਕੌਮੀ ਮਾਪਦੰਡ ਦੇ

ਲੋਕਡਾਊਨ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬ ‘ਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹੋਇਆ ਸਾਫ

ਚੰਗੇ ਦਰਜੇ ਦੇ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ 0 ਤੋਂ 50 ਅੰਕੜੇ ਤੋਂ ਵੀ 12 ਅੰਕੜਾ ਹੇਠਾਂ ਮਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕਾਰਨ ਅਕਸਰ ਹਵਾ ਦਾ ਸੂਚਕ ਅੰਕ 100 ਤੋਂ ਉਤੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਕੱਤਰ ਵੇਰਵਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ 0 ਤੋਂ 50 ਅੰਕੜੇ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਦਰਜੇ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪੱਖੋਂ ਚੰਗਾ ਜਦਕਿ 51 ਤੋਂ 100 ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਨੂੰ

ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ, 101 ਤੋਂ 200 ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਨੂੰ ਦਰਮਿਆਨਾ ਤੇ 201 ਤੋਂ 300 ਦੇ ਅੰਕੜੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ, 301 ਤੋਂ 400 ਤੱਕ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਅਤੇ 401 ਤੋਂ 500 ਤੱਕ ਦੇ ਸਿਖਰਲੇ ਅੰਕੜੇ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਅੰਕੜੇ ਵਜੋਂ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਜਲੰਧਰ, ਖੰਨਾ ਤੇ ਰੋਪੜ ਵਿਚ ਇਹ ਅੰਕੜਾ ਚੰਗੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਹੋ

ਨਿੱਬੜਿਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ‘ਚ ਵੱਡਾ ਖੋਫ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਚੰਗੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਉਸਰਨ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗੀ ਖਬਰ ਵਜੋਂ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੈ।

ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੇ ਮੰਡੀ ਗੋਬਿੰਦਗੜ੍ਹ ‘ਚ ਇਹ ਅੰਕੜਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀਜਨਕ 56 ਮਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਪਟਿਆਲਾ ‘ਚ ਇਹ 45, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

‘ਚ 69 ਮਾਪਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੱਸਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਸਰਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਦੌਰਾਨ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ ‘ਏਕਿਊਆਈ’ ਔਸਤਨ 300 ਤੋਂ 400 ਦਰਮਿਆਨ ਵੀ ਟਿਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਕਾਫੀ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ‘ਲੋਕਡਾਊਨ’ ਕਾਰਨ ਸਭਕਾਂ ਉਤੇ ਆਵਾਜਾਈ, ਉਦਯੋਗ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬੰਦ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਦੂਸ਼ਿਤ ਮਾਹੌਲ ‘ਚ ਵੱਡਾ ਬਦਲਾਅ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

Indianapolis, Indiana ਵਿਚ ਬਣਾਓ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਘਰ

One of the Fastest Growing City in America and Best School System...

Manjit Singh Nagra
Realtor/Broker
Cell: 317-750-1900
6979 Hillsdale Court
Indianapolis, Indiana 46250

Gurdeep (Garry) Chhokar
Realtor/Broker
Cell: 317-500-1247

ਅਸੀਂ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਬਿਜਨਸ ਲਈ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੋਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਮਨਜ਼ੂਰੀ (Approval) ਉਸੇ ਦਿਨ

We do all type of Home and Commercial Loan. Same day loan approval...

ਸਦਮਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰ 'ਚ ਮਹਾ-ਸਦਮਾ 'ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ'

ਦੁਨੀਆਂ ਏਨੀ ਤੇਜ਼ੀ, ਖੁਫੀਆ ਤੇ ਚਾਲਬਾਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਖਿਸਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਖਲਾਅ ਵਿਚ ਲਟਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸਦਮੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਹਰ ਵੇਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਸਦਮੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਦਮਾ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਸੁੰਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਦਮੇ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਸਭ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਸੁੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਕੋਈ

ਡਾ. ਪਰਮਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੱਟੂ
ਫੋਨ: 91-70873-20578

ਵੀ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੰਨਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਦਮੇ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸਮ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ-ਸਰੀਰਕ ਵੀ, ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਵੀ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀਆਂ ਜਮਹੂਰੀ ਕਹਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਧਿਰਾਂ ਵੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਸਦਮੇ ਦੇ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਮੰਨਵਾਉਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ਵ ਗਲੋਬਲ ਵਾਰਮਿੰਗ, ਆਰਥਕ ਮੰਦਵਾਤਾ, ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਪਰਵਾਸ, ਗੁਰਬਤ, ਐਟਮੀ ਬੰਬ, ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਕਟ ਭਰੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਸਦਮਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਐਨ ਇਸੇ ਵੇਲੇ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦਾ ਮਹਾ ਸਦਮਾ ਪੂਰੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਝਟਕਾ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਕੀ ਸਦਮੇ ਨਿੱਕੇ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ।

ਪੁਸਤਕ 'ਸਦਮਾ ਸਿਧਾਂਤ': 'ਦਿ ਸ਼ੌਕ ਡੌਕਟਰਾਈਨ: ਦਿ ਰਾਈਜ਼ ਆਫ ਡਿਜ਼ਾਸਟਰ ਕੈਪੀਟਲਿਜ਼ਮ' ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ 'ਸਦਮਾ ਸਿਧਾਂਤ: ਤਬਾਹੀ ਪਸੰਦ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦਾ ਉਭਾਰ' ਕੈਨੇਡੀਅਨ ਲੇਖਕ, ਫਿਲਮਕਾਰ,

ਸਮਾਜਕ ਕਾਰਕੁਨ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਚਿੰਤਕ ਨੈਓਮੀ ਕਲੇਨ ਦੀ 2007 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਖੋਜ ਪੁਸਤਕ ਹੈ।

ਨੈਓਮੀ ਕਲੇਨ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਦੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਸਦਮਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪਹਿਲਾ ਸਦਮਾ ਜੰਗਾਂ, ਦਹਿਸ਼ਤਵਾਦੀ ਹਮਲਿਆਂ, ਰਾਜ-ਪਲਟਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਸਦਮਾ ਪਹਿਲੇ ਸਦਮੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਫੀਆ ਤੇ ਰਾਜਸੀ ਚਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੋਰ ਤੀਖਣ ਕਰਕੇ ਬਹੁ-ਕੌਮੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਆਪਣੇ ਆਰਥਕ-ਰਾਜਸੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕੌਮੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹਿੱਤ ਖਤਰੇ ਵਿਚ ਆਏ ਦੇਖ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਤੀਜੇ ਸਦਮੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੁਲਿਸ, ਫੌਜ ਅਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਤਫ਼ਤੀਸ਼ੀ ਅਫਸਰ ਸਦਮੇ ਤੋਂ ਪੀੜਤ ਸਮਾਜ 'ਤੇ ਜ਼ਬਰ-ਜੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਨੈਓਮੀ ਸੀ. ਆਈ. ਏ. ਵੱਲੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਮੈਕਗਿਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਤਸੀਹਿਆਂ ਬਾਰੇ ਕਰਵਾਈ ਖੋਜ ਨੂੰ ਅਰੰਭ ਬਿੰਦੂ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਹ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ, ਚਿਲੀ, ਅਰਜਨਟਾਈਨਾ, ਬੋਲੀਵੀਆ, ਉਰੂਗੁਏ, ਪੋਲੈਂਡ, ਰੂਸ, ਦੱਖਣੀ ਅਫਰੀਕਾ, ਸ੍ਰੀ ਲੰਕਾ, ਥਾਈਲੈਂਡ, ਦੱਖਣੀ ਕੋਰੀਆ, ਇਰਾਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵਾਪਰੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਅਤੇ ਤੱਥਪੂਰਨ ਵੇਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਸਦਮਾ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਲੇਖਿਕਾ ਇਰਾਕ ਵਿਰੁਧ

ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੱਕੀ ਤੇ ਧਾੜਵੀ ਜੰਗ ਅਤੇ ਇਰਾਕ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਨੂੰ ਸਦਮਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਹਿੱਸਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਸੌਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕਹਿਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਦਮੇ ਹਨ-ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਸਦਮੇ, ਸਟੇਟ ਦੇ ਸਦਮੇ ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਦਮੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਸਦਮਿਆਂ ਦਾ ਲਾਹਾ ਧਨਾਵ ਮੁਲਕ ਤੇ

ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਾਬਰਟ ਵੋਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ '1914 ਦੀ ਪੀੜ੍ਹੀ' ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, "ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਯੁੱਧ ਵੇਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿ ਅਗਸਤ 1914 ਤੋਂ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਰੁਖ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ।"

ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਾਰਮਨ ਕੈਨਟਰ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਹਰ ਥਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਚਾਲ-ਚਲਨ ਦੇ ਪੱਧਰ,

ਵਾਹੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਉਸ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਜਾਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਇਕਦਮ ਘਟ ਗਈ।"

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੌਤ ਮੰਨੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ, ਇਸ ਸਦਮੇ ਵਿਚ ਕੌਣ ਕਿਸ ਤੋਂ ਕੀ ਕੀ ਮੰਨਵਾ ਲਏਗਾ? ਜੇ ਇਹ ਕੋਈ ਰਾਜਸੀ ਚਾਲ ਸੀ ਤਾਂ ਕੀ ਹੁਣ ਇਹ ਰਾਜਸੀ ਚਾਲ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਕੁਦਰਤੀ ਕਰੋਪੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ?

ਕਿਨਾਰੇ ਖੜ੍ਹੀ ਬੇ-ਮਲਾਹੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੁਆਲੇ ਪਸਰਿਆ ਲਹੂ ਰੰਗਾ ਜਾਲ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਚਾਬੀਆਂ ਹੀ ਚਾਬੀਆਂ ਹਨ

ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਮਹਾ-ਸਦਮੇ ਦੇ ਮਹਾ-ਪ੍ਰਸ਼ਨ: ਸਿੱਧ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਦਮੇ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਖੋ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਵਾਲ ਹੈ ਕਿ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੇ ਸਦਮੇ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕੀ ਖੋ ਲਵਾਂਗੇ? ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਤੀਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਦੋ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਖੋਹਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਦਮਿਆਂ ਨੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਝੰਜੋੜ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਤਿਹਾਸ

ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਡਿੱਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਨੇਤਾ ਅਤੇ ਸੈਨਾ ਦੇ ਜਰਨੈਲ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਲੱਖਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਏ, ਮਾਨੋ ਉਹ ਹਲਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰ ਹੋਣ। ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਭਲਾ ਧਰਮ ਦਾ ਜਾਂ ਸਹੀ-ਗਲਤ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਅਸੂਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਦਿਨ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜਾਨਵਰਾਂ ਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੂਨ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ

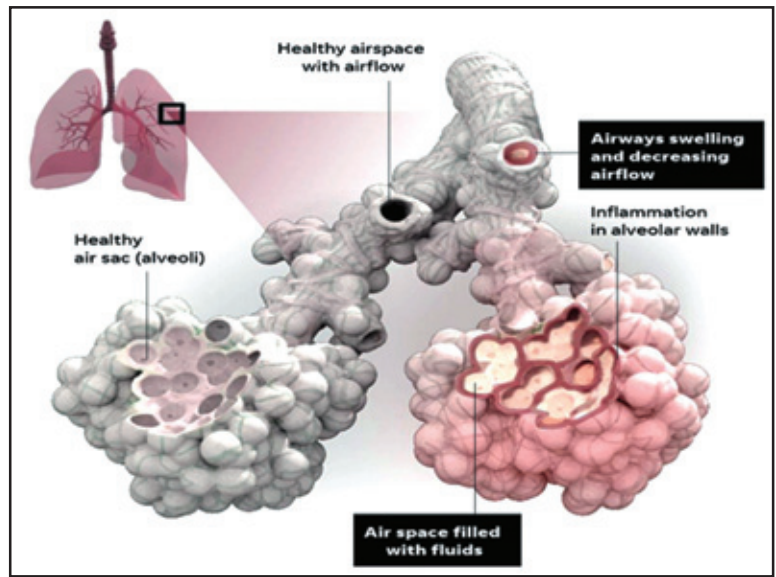
ਕੀ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਦੌੜ ਦਾ ਕੋਈ ਖਤਰਨਾਕ ਪੜਾਅ ਹੈ? ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਮਾਹੌਲ ਬਾਰੇ ਲਿਖੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਾਂ ਬਣੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਮਹਿਜ਼ ਇਤਫਾਕ ਹਨ? ਕੀ ਇਹ ਤੀਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਹਾਲਤ ਹੈ? ਕੀ ਕੁਝ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਧ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਜ਼ ਹੈ? ਕੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹ ਆਉਣ ਜਿਹੀ ਕੋਈ ਹਾਲਤ ਹੈ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਭਾਰੂ ਪੈ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਨਾਕ ਸੰਕੇਤ ਹੈ? ਬਿਨਾ ਸੱਕ ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਚਾਅ ਵਿਚ ਹੀ ਬਚਾਅ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਗਰੀਬ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਕਿਸ ਤੋਂ ਬਚਣਗੇ? ਇਸ ਸਦਮੇ ਦਾ ਲਾਹਾ ਕੌਣ ਕੌਣ ਲਵੇਗਾ?

ਆਖਰੀ ਗੱਲ: 2013 ਦਾ ਦਿੱਲੀ ਕਲਾ ਮੇਲਾ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਹ ਤਸਵੀਰ ਕਲਾ ਕ੍ਰਿਤੀ ਬਹੁਤ ਖਿੱਚ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ, (Installation Artist Chiharu Shiota Casts a Tangled Web of Thread) ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਕਿਨਾਰੇ ਖੜ੍ਹੀ ਬੇ-ਮਲਾਹੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਜਿਹਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਲਹੂ ਰੰਗਾ ਜਾਲ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਚਾਬੀਆਂ ਹੀ ਚਾਬੀਆਂ ਹਨ, ਜਿੰਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਖੋ ਗਿਆ!

ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਬਾਰੇ ਵਾਕਫੀਅਤ

(ਪਿਛਲੇ ਸਫੇ ਦੀ ਬਾਕੀ)
and Chloroquine): ਇਹ ਮਲੇਰੀਆ ਦੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਟੈਸਟ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
6. ਵਿਨਲਸਲਫੋਨ ਪ੍ਰੋਟੀਏਜ਼ ਇਨਹਿਬਿਟਰਜ਼ (Vinyulsulfone protease inhibitors): ਇਹ ਰਸਾਇਣਕ ਤੌਰ ਵੀ ਟੈਸਟ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਕੋਸ਼ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੇ ਹਨ।
7. ਫੈਵੀਲਾਵੀਅਰ (Favilavir): ਚੀਨ ਦੀ ਨੈਸ਼ਨਲ ਮੈਡੀਕਲ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਫੈਵੀਲਾਵੀਅਰ ਡਰੱਗ ਨੂੰ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਵਰਤਣ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਡਰੱਗ ਨੂੰ 70 ਮਰੀਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਕੁਝ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।
8. ਕਈ ਕੰਪਨੀਆਂ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੇ ਟੀਕੇ/ਵੈਕਸੀਨ ਲੱਭ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਅਤੇ ਟੈਸਟ ਕਰਨ ਵਿਚ 12 ਤੋਂ 18 ਮਹੀਨੇ ਲੱਗ ਸਕਦੇ ਹਨ।
ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ 'ਬੀਮਾਰੀ ਕੰਟਰੋਲ ਕੇਂਦਰ' (Center for Disease Control) ਦੇ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ:
1. ਕੀ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਗਰਮ ਅਤੇ ਸਿਲ੍ਹੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਫੈਲ ਸਕਦੀ ਹੈ? -ਹੁਣ ਤਕ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਸਭ ਥਾਂਵਾਂ 'ਤੇ ਫੈਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।
2. ਕੀ ਸਰਦੀ ਤੇ ਗਰਮੀ ਇਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ? -ਆਮ ਜਿਹੀ ਗਰਮੀ-ਸਰਦੀ ਦਾ ਇਸ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਸਰੀਰ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ 36.5 ਤੋਂ 37 ਸੈਂਟੀਗਰੇਡ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤਾਪਮਾਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੀ ਤੁੱਤ ਵਿਚ ਇਹ ਘੱਟ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮਰਦੀ ਨਹੀਂ।
3. ਕੀ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਇਸਨਾਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? -ਗਰਮ ਜਾਂ ਠੰਡੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨਹਾਉਣ ਦਾ

- ਇਸ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
4. ਕੀ ਇਹ ਮੱਛਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲ ਸਕਦੀ ਹੈ? -ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਮੱਛਰਾਂ ਵਲੋਂ ਫੈਲਾਏ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਪੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।
5. ਕੀ ਹੱਥ ਸੁਕਾਉਣ ਵਾਲੇ ਯੰਤਰ (Hot air blowers) ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਕਦੇ

ਚਿਤਰ-2: ਤੰਦਰੁਸਤ (ਖੱਬਾ) ਤੇ ਵਾਇਰਸ ਗ੍ਰਸਤ (ਸੱਜਾ) ਫੇਫੜਾ। ਚਿਤਰ ਵਿਚ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵਾਇਰਸ ਕਾਰਨ ਸੱਜਾ ਫੇਫੜਾ ਨਕਾਰਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੱਬਾ ਤੰਦਰੁਸਤ ਹੈ।

ਹਨ?
-ਸਹਿੰਦੀ ਜਿਹੀ ਗਰਮ ਹਵਾ ਇਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦੀ। ਲੂਹਣ ਵਾਲੇ ਤਾਪਮਾਨ ਵਿਚ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
6. ਕੀ ਅਲਟ੍ਰਾਵਾਇਲਿਟ ਸੁਆਵਾਂ (Ultraviolet waves) ਇਸ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ? -ਅਲਟ੍ਰਾਵਾਇਲਿਟ ਸੁਆਵਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਤਾਂ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ 'ਤੇ

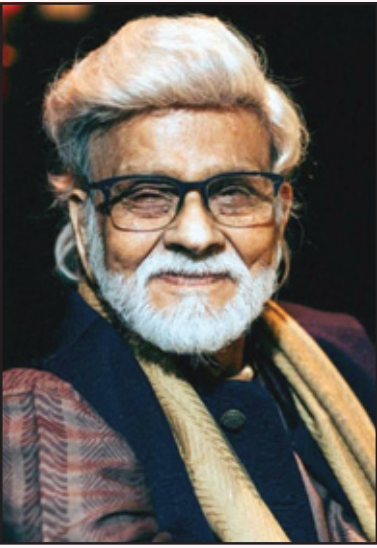
ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਅਸਰ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਚਮੜੀ ਸੜ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮਿਊਟੇਸ਼ਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦੀ, ਜੋ ਕੈਂਸਰ ਜਿਹੀ ਘਾਤਕ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ।

7. ਕੀ ਥਰਮਾ-ਸਕੈਨਰ (Therma scanner) ਇਸ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ? -ਸਕੈਨਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਕਰਕੇ ਬੁਖਾਰ ਵਗੈਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ

- ਹੈ।
9. ਕੀ ਨਿਮੋਨੀਆ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਟੀਕੇ/ਦਵਾਈਆਂ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਸਕਦੇ ਹਨ? -ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਟੀਕੇ/ਦਵਾਈਆਂ ਵਾਇਰਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦੇ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।
10. ਕੀ ਨਮਕੀਨ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨੱਕ-ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਸਾਫ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਨਹੀਂ ਲਗਦੀ? -ਲੂਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਆਮ ਜੁਕਾਮ ਨੂੰ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਰਾਹਤ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਾਇਰਸ 'ਤੇ ਲੂਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।
11. ਕੀ ਲਸਣ ਖਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ? -ਲਸਣ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕੁ ਕੀਟਾਣੂ-ਨਾਸ਼ਕ ਤੱਤ ਹਨ, ਪਰ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਖੋਜ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ।
12. ਕੀ ਇਹ ਨੌਜਵਾਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਚਿੰਬੜਦਾ ਹੈ? -ਇਸ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਰ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਵੱਡੀ ਉਮਰ ਦੇ ਲੋਕ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੋਵੇ, ਜਿਵੇਂ ਦਿਲ ਦਾ ਰੋਗ, ਦਮਾ, ਸ਼ੂਗਰ-ਰੋਗ ਆਦਿ ਇਸ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਛੇਤੀ ਆ ਸਕਦੇ ਹਨ।
13. ਕੀ ਐਂਟੀਬਾਇਓਟਿਕਸ ਵਾਇਰਸ 'ਤੇ ਅਸਰ ਕਰਦੇ ਹਨ? -ਇਹ ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਲਈ ਤਾਂ ਘਾਤਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਵਾਇਰਸ ਲਈ ਨਹੀਂ।
14. ਕੀ ਇਹ ਗੱਤੇ ਅਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਸਤਹ 'ਤੇ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ? -ਗੱਤੇ ਉੱਤੇ 24 ਘੰਟੇ ਅਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ 'ਤੇ 2-3 ਦਿਨ ਤਕ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹੈ।
15. ਕੀ ਇਹ ਹਵਾ ਰਾਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ ਹੈ? -ਅਜੇ ਤਕ ਇਸ ਦਾ ਹਵਾ ਰਾਹੀਂ ਲੱਗਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਇਹ ਡਿੱਕ ਜਾਂ ਖੰਘ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂਆਂ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲਦਾ ਹੈ।
ਅਫਵਾਹਾਂ ਤੋਂ ਸਾਵਧਾਨੀ
ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦਾ ਐਨਾ ਡਰ ਤੇ ਭੈਅ

ਫੈਲ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਮੁੱਠੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਇਰਸ ਬਾਰੇ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਅਕਾਦਮਿਕ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਇਰੋਲੋਜੀ, ਮਾਇਕਰੋਬਾਇਓਲੋਜੀ, ਜੈਨੇਟਿਕਸ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਮਾਹਰ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਲੇਖਕਾਂ ਵਲੋਂ ਲਿਖਣਾ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਖਦਸ਼ੇ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਤੋਂ ਬਚਾਓ ਲਈ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨੁਸਖੇ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਬਹੁਤਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।
ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਵਾਇਰਸ, ਜਿਵੇਂ ਏਡਜ਼, ਈਬੋਲਾ, ਸਾਰਸ, ਮਰਜ਼ ਆਦਿ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲੱਭੇ ਹਨ। ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦਾ ਇਲਾਜ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਲੱਭ ਲਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜੇ ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਉਪਾਅ ਕਰੋਗੇ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਜੇ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਲੱਗ ਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਲਤਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੌਤ ਤੈਅ ਹੈ! ਖਬਰਾਂ ਤੋਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਾਇਰਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਯੇਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ,
"It can be scary to watch the news and see the death toll rise from the coronavirus overseas. But we now know that most cases of coronavirus in China have been mild and less than 3% of patients have died."
ਅਮੈਰੀਕਨ ਮੈਡੀਕਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਰਸਾਲੇ ਜਾਮਾ (JAMA) ਵਿਚ ਛਪੇ ਇਕ ਲੇਖ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ 80% ਨੂੰ ਮਾਝੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਸਨ, 14% ਵਿਚ ਖਤਰਨਾਕ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ 5% ਵਿਚ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਚਿੰਨ ਸਨ; ਪਰ ਮੌਤ ਸਿਰਫ 2.3% ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹੋਈ। ਆਮ ਜਿਹੇ ਜੁਕਾਮ ਨਾਲ ਹਰ ਸਾਲ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਮਰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਹੁਣ ਵੀ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਡਰੋ, ਵਹਿਮ ਅਤੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੋਗ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ

ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ

ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਦਾ ਬਣਾਇਆ ਸਵੈ-ਚਿੱਤਰ।

ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ (25 ਦਸੰਬਰ 1925-26 ਮਾਰਚ 2020) ਦੇ ਗੁਜਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਉਸ ਵਲੋਂ ਅਰੰਭੀ ਕਲਾ ਯਾਤਰਾ ਦਾ ਵੀ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਿਮਾਰੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਰੀਬ ਨਕਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਐਪਰ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਵਾਸ ਕਰ ਰਹੀ 'ਜਿਉਣ ਦੀ ਜਿੱਦ' ਨੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਪੇਂਟਰ, ਮਿਊਰਲ

ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕੇਗਾ। ਦੋ, ਡਿਪਲੋਮਾ ਸਮਾਪਤੀ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਏਦਾਂ ਬੋਰਡਿੰਗ ਹਾਊਸ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਹ ਜਿਹਲਮ ਤੋਂ ਲਾਹੌਰ ਆ ਗਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਰਹਿ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਪੰਜ ਸਾਲ ਤਕ ਗ੍ਰਾਫਿਕ ਕਲਾ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ।

ਇਹ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਸੋਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਅਸੰਤੁਲਿਤ ਬੱਚੇ ਵਲ ਉਸ ਦੇ ਸਹਿਪਾਠੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਹਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਉਸ ਅਸਹਿਜ ਆਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਕਿਵੇਂ ਜੂਝਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਬਾਰੇ ਇਹਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ੍ਰਿਆ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ? ਉਸ ਸਾਰੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਦਾ ਇਹਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ?

ਇਸੇ ਸਿੱਖਿਆ ਸਦਕਾ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਪਬਲੀਸਿਟੀ ਡਿਪਾਰਟਮੈਂਟ (ਸ਼ਿਮਲਾ) ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ। ਇਸ ਨੌਕਰੀ ਬਾਰੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਉਹ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, "ਉਹ ਨੌਕਰੀ ਮੈਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੀ।"

ਇੱਥੇ ਕੁ ਤਕ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਹੋਈ ਦੇਸ਼ ਵੰਡ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਹਲੂਣਿਆ। ਸੋਚ ਨੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਰਿਆ; ਫਲਸਰੂਪ ਦੇਖੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ, ਮਾਰੂ ਮਨੁੱਖੀ ਬਿਰਤੀ, ਕੱਟ-ਵੱਢ ਕਾਰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਏ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜੀਆਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਨੇ

ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨੁਮਾਇਸ਼ ਲਾਈ ਗਈ, ਜੋ ਹੀਰਾਨੰਦ ਸਚਿਦਾਨੰਦ ਵਾਤਸਾਇਨ ਅਗੇਯ ਅਤੇ ਡਾ. ਚਾਰਲਸ ਫਾਬਰੀ ਦੀ ਹੱਲਾਸ਼ੇਰੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ। ਡਾ. ਚਾਰਲਸ ਫਾਬਰੀ ਨੇ ਸਤੀਸ਼ ਦੇ 'ਵੰਡ ਵਾਲੇ ਕੰਮ' ਲਈ 'ਜੀਨੀਅਸ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਇਹ ਕੰਮ ਮੈਕਸੀਕੋ ਦੇ ਕਲਚਰਲ ਕੌਂਸਲਰ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਇਆ। ਇਸੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫਾ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਕਸੀਕੋ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਕਸੀਕੋ ਰੂਸ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾਪਣ ਲੈ ਤੁਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਕਲਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਵਿਚ ਲੋਕ ਕਲਾ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਖਾਸਾ ਦਖਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਸਤੀਸ਼ ਨੇ ਕਬੂਲਿਆ। ਮੈਕਸੀਕੋ ਵਿਚ ਉਹ ਮਕੀਰੋ ਅਤੇ ਰਿਵੀਰਾ ਦੀ ਸਾਗਿਰਦਗੀ ਵਿਚ ਰਿਹਾ।

ਉਥੋਂ ਸਤੀਸ਼ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਥੋਂ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਅਤੇ 'ਮੈਕਾਰਥਿਜ਼ਮ' ਦਾ ਬੋਲਬਾਲਾ ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਸ ਨਾ ਆਇਆ। ਨਤੀਜਨ ਉਹ ਵਾਪਸ ਭਾਰਤ ਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਰਨ ਨਾਂ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਲੜਕੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਲਿਆ, ਜੋ ਉਸ ਲਈ ਵਰਦਾਨ ਸਿੱਧ ਹੋਈ।

ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਉਹ ਮਿਊਰਲ ਕਲਾ ਵਲ ਵਧਿਆ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਰੰਗਦਾਰ ਟਾਈਲਾਂ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਜੋੜ ਕੇ ਕਲਪੇ ਆਕਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਨੇ ਦੇਸ਼-ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਕਈ ਮਿਊਰਲ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਪਸਾਰਿਆ-ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ।

ਕਲਾਕਾਰ ਦਾ ਅਗਲਾ ਕੰਮ 'ਪੇਪਰ ਕੋਲਜ' ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੱਕ ਸਾਡੇ ਇਹਦਾ ਨਾਂ-ਬਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਸੀ। ਕੀਤਾ ਕੰਮ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਮੂਰਤ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅਨੇਕਾਂ ਡਰਾਇੰਗਾਂ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ। ਦੋਹੀਂ ਥਾਂਈਂ ਲੋਕ ਕਲਾ, ਲੋਕ-ਦਸਤਕਾਰੀ ਦੇ ਅੰਗਾਂ-ਅੰਸਾਂ ਨੂੰ ਭਰਪੂਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ।

ਉਸ ਦਾ ਅਹਿਮ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪੜਾਅ 'ਬਰਨਟ ਵੁੱਡ ਸਕਲਪਚਰਸ' ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਕਲਪਚਰ ਆਕਾਰ ਪੱਖੋਂ ਭਿੰਨਤਾ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਵੱਡੇ ਵੀ, ਛੋਟੇ ਵੀ। ਇਹਦੇ ਲਈ ਪੜਤਲ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਫੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਬਾਅਦ, ਬਣੇ ਆਕਾਰ ਨੂੰ ਛਿੱਲਿਆ ਤਰਾਸ਼ਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਪਸਾਰੀ ਆਕਾਰਾਂ ਨੂੰ 'ਬਰਨਟ ਦੀ ਲਾਟ' ਨਾਲ ਸਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਸਾਰੀ ਬਾਹਰੀ ਪਰਤ ਸਿਆਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਸਜਾਵਟੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਕੋਡੀਆਂ, ਸਿੱਪੀਆਂ, ਚਮੜਾ, ਧਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਵਸਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ।

ਆਪਣੀ ਸਰੀਰਕ ਅਵਾਜ਼ਾਰੀ, ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕਤਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਤਲਾਸ਼ੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਕਾਨ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਹੈ। ਬੈਲਜੀਅਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੁਤਘਰ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਤੀਸ਼ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਜ਼ਮੀਨਦੋਜ਼ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਹਰ ਨਿੱਕੇ-ਨੰਨ੍ਹੇ ਵੇਰਵੇ ਦਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਖੁਦ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਹੋਰ ਕਈ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵੀ ਕੀਤੀ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੈਨਵਸ 'ਤੇ ਉਤਾਰਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਤੀ ਰੂਪ ਵੀ ਦਿੱਤਾ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਉਸ ਵਲੋਂ ਚਿਤਰਿਤ 'ਕੱਵਾਲ' ਲੈ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸ਼ਿਲਪ ਹਿਤ ਉਸ ਨੇ ਗ੍ਰੇਨਾਈਟ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ।

ਇਕ ਗੱਲ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਦੀ ਛੱਤ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਮੇਂ ਬਣਦੇ-ਮਿਟਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਆਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਦੇ ਕੇ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੋਣ 'ਤੇ ਚਿਰ

ਤਕ ਟਿਕਣ ਵਾਲੀ ਮੋਹਰ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚਦੀ ਉਹ ਮੁੱਢਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਿਆ, ਉਹ ਵੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਹੈ। ਬੇਮਿਸਾਲ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਨੂੰ 'ਕਲਾਕਾਰ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ' ਬਣਾਇਆ।

ਆਖ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬੋਲਦੀਆਂ

ਕਾਲਮ 'ਆਖ ਤਸਵੀਰਾਂ ਬੋਲਦੀਆਂ' ਨੇ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਬੈਠੇ ਸ਼ਾਇਰ ਨੂੰ ਖੂਬ ਹਲੂਣਿਆ ਹੈ। ਤਸਵੀਰ ਦੇਖ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜੋ ਵਲਵਲੇ ਉਠਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਦੋ ਤੋਂ ਚਾਰ ਸਤਰਾਂ 'ਚ ਸਾਨੂੰ ਤਸਵੀਰ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭੇਜੇ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ, ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਫੋਟੋ ਨਾਲ ਕਾਵਿ ਟੋਟਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਰ ਕੈਪਸ਼ਨ ਭੇਜਣ ਲਈ ਆਖਰੀ ਤਾਰੀਖ 11 ਅਪਰੈਲ 2020 ਹੈ। -ਸੰਪਾਦਕ

ਕੈਪਸ਼ਨ ਮੁਕਾਬਲਾ-424

'ਫੌਜ ਗੁਰੂ ਕੀ' ਕਰੇਗੀ ਮੌਜ ਏਦਾਂ, ਦੇਖੁ ਏਦਾਂ ਹੀ ਕੁੱਲ ਜਹਾਨ ਨਿਤ ਦਿਨ। ਜੋਸ਼ ਮਾਰਦਾ ਠਾਠਾਂ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ, ਜਿਧਰ ਘੁੰਮੇ ਜਿੱਤਿਆ ਸੈਦਾਨ ਨਿਤ ਦਿਨ।

ਕੈਪਸ਼ਨ ਮੁਕਾਬਲਾ-422

ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਟਿਕ ਬਹਿ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਹੱਸਣ, ਖੇਡਣ ਦਾ ਲੱਭਦੇ ਰਾਗ। ਘਰ ਦਾ ਰੋਹੜਾ, ਖੇਤ ਦਾ ਗੋੜਾ, ਦੋਨੋਂ ਤੁਰ ਪਏ ਕਰਕੇ ਸਲਾਹ। ਮਨ ਦੀ ਮੌਜ, ਡਰ ਨਾ ਭੋਰਾ, ਕਰਨ ਖਰਮਸਤੀ ਬੇਪਰਵਾਹ।
-ਦਵਿੰਦਰ ਕੌਰ

ਅਮਰੀਕਨ ਵੱਡਾ ਜੋੜ ਕੇ ਮੂਹਰੇ ਰੋਹੜਾ ਲੈ ਕੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਜਾਵਣ। ਛੋਟਾ, ਵੱਡਾ ਇੱਕ ਮਿੱਕ ਹੋ ਕੇ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ੀ ਗਲਵੱਕੜੀ ਪਾਵਣ ਐਸੀ ਲਈ ਹੈ ਲੱਜ਼ਤ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਓਹੀ ਇਹਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਪਾਵਣ।
-ਜਗਮੀਤ ਸਿੰਘ ਪੰਧੋਰ
ਫੋਨ: 91-98783-37222

ਖੇਤ ਵਾਹੁਣ ਲਈ ਟਰੈਕਟਰ ਹੈ, ਅੱਜ ਭਾਧਾ ਲੈ ਗਿਆ ਸ਼ਹਿਰ। ਪੱਠੇ ਢੋਹਣ ਲਈ ਬੈਲ ਰੋੜ੍ਹਾ ਹੈ, ਲੈ ਤੁਰੀਏ ਬਾਅਦ ਦੁਪਹਿਰ। ਮੰਮੀ ਸਾਡੀ ਹੈ ਸੁਘੜ ਸੁਆਣੀ, ਰੱਖਦੀ ਘਰ ਬਾਰ ਦਾ ਖਿਆਲ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਪੱਠੇ ਲਿਆਈਏ, ਰੱਖੀਏ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਖਿਆਲ।
-ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਨੂਰਪੁਰੀ

ਸਕੂਲੋਂ ਆ ਜੋੜੀ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਨੇ ਸਾਢ ਜੋਤਿਆ, ਕਰਿਆ ਤਿਆਰ ਰੋਹੜਾ। ਮੌਜ ਮਸਤੀਆਂ ਕਰਦੇ ਜਾਵਣ ਲਾਉਣ ਚੱਲੇ ਪੱਠਿਆਂ ਦਾ ਗੋੜਾ। ਧੰਨ ਭਾਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੱਚੀ ਉਮਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਹਰੇ ਲਾਇਆ। ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਛੇਵੇਂ-ਸੱਤਵੇਂ ਦਰਿਆ 'ਚੋਂ ਹੀਰਿਆਂ ਨੂੰ ਡੁੱਬਣੋਂ ਬਚਾਇਆ।
-ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੂਰ
ਫੋਨ: 91-98784-69639

ਬਚਪਨ ਦੀ ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਵਾਰੀ ਅੱਜ ਤੱਕ ਹੈ ਯਾਦ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਾਦਾਂ ਕਰ ਕੇ ਹੀ ਅੱਜ ਦਿਲ ਨੇ ਸਾਡੇ ਆਬਾਦ।
-ਇੰਦਰਜੀਤ ਮੰਗਾ
ਪਿਟਸਬਰਗ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ।

ਫਸਲ ਆਈ ਜੋਬਨ 'ਤੇ 'ਜੀ ਆਇਆ' ਕਹਿੰਦੀ। ਦੋਵੇਂ ਵੀਰੇ ਬਹਿ ਰੋਹੜੀ 'ਤੇ ਪਾ ਇੰਜੜੀ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਗੋੜਾ ਪੈਲੀ ਦੁਆਲੇ। ਨੱਚਦੇ ਟੱਪਦੇ ਗਦ ਗਦ ਹੁੰਦੇ ਜਿਵੇਂ ਨਸਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਬਿਨ ਪੀੜਿਆਂ ਹਲਕੀਆਂ ਹਲਕੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਪਾਉਂਦੇ ਦੇਖ ਹਰਿਆਲੀ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ।
-ਦਰਸ਼ਨਪਾਲ ਦੋਸਾਂਝ

ਨਿਆਈਂ ਵਾਲੇ ਖੇਤ ਬਾਧੂ ਗਾੜ੍ਹੀ ਵੱਢਦਾ ਪੱਠੇ ਲਿਆਈਏ ਉਥੋਂ, ਜੋੜ ਲੈ ਚਿਤਕਬਰ। ਬੋਬੇ ਆਖੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਉਡਦੀ ਸੋਨ ਚਿੜੀ ਜਾਓ ਹੱਥ ਵਟਾਓ ਬਾਧੂ ਦਾ। ਮਿਹਰ ਕਰੀਂ ਮੇਰੇ ਮਾਲਕਾ ਖੂਨ ਪਸੀਨੇ ਦੇ ਇਹ ਚਾਰ ਦਾਣੇ ਕੋਠੀ ਪੈ ਜਾਣ, ਬਚਾਈ ਝੱਖੜਾਂ ਤੋਂ!
-ਸੁਕੰਨਿਆ ਭਾਰਦਵਾਜ ਨਾਭਾ
ਫੋਨ: 815-307-3112

ਜਗਤਾਰਜੀਤ ਸਿੰਘ
ਫੋਨ: +91-98990-91186

ਆਰਟਿਸਟ, ਕੋਲਾਜਕਾਰ, ਬੁੱਤਸਾਜ਼, ਇਮਾਰਤਸਾਜ਼ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਜਿਸ ਵੀ ਕਲਾ-ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਛੋਹਿਆ, ਉਸ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਛਾਪ ਛੱਡੀ।

ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਪੱਖੋਂ ਜਾਗਰੂਕ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਪਿਤਾ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਸੀ। ਸਤੀਸ਼ ਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ (ਮਰਹੂਮ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਇੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਗੁਜਰਾਲ) ਅਤੇ ਛੋਟੀ ਬੱਚੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਇਹ ਪਿੱਛੇ 'ਕੱਲਾ ਹੀ ਘਰ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ।

ਜਦ ਉਹ ਦੂਜੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸੈਰ ਹਿਤ ਕਸ਼ਮੀਰ ਗਿਆ। ਖੇਡਦਾ-ਖੇਡਦਾ ਸਤੀਸ਼ ਬਰਫ ਦੀ ਨਦੀ ਲਿੰਦੜ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਦੋਵੇਂ ਲੱਤਾਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਕਈ ਅਪਰੇਸ਼ਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਜਦ ਤੁਰਨਯੋਗ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਸੁਣਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਪੰਜਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਸੀ।

ਇਸ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੁਣਨ ਸ਼ਕਤੀ ਚਲੇ ਜਾਣ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਰਾਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਉਰਦੂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਅਤੇ ਖਾਲੀ ਸਮਾਂ ਭਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਉਰਦੂ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਪਾਈ। ਦੂਜੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਹ ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਪਿਆ-ਪਿਆ ਛੱਤ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਲੇ ਆਕਾਰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਬਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਜਾਂ ਖੁਦ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ।

ਕਲਾ ਵਲ ਸਤੀਸ਼ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੇਓ ਆਰਟ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਸੋਚੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਅੱਗੇ ਵਿਚਾਰਕ ਅੜਿੱਕੇ ਸਨ। ਸਕੂਲ ਦੇ ਪ੍ਰਿੰਸੀਪਲ ਐਸ. ਐਨ. ਗੁਪਤਾ ਨੇ ਦਾਖਲਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਗੱਲ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਅਤੇ ਗਵਰਨਰ-ਜਨਰਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਸ ਭੱਜ-ਠੱਠ ਕਾਰਨ 1939 'ਚ ਆਰਟ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਮਿਲ ਤਾਂ ਗਿਆ, ਪਰ ਦੋ ਸਰਤਾਂ ਨਾਲ। ਇਕ, ਉਹ ਸਾਲਾਨਾ ਇਮਤਿਹਾਨ

1947 ਦੀ ਵੰਡ ਬਾਰੇ ਬਣਾਇਆ ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਦਾ ਇੱਕ ਚਿੱਤਰ

ਸਤੀਸ਼ ਗੁਜਰਾਲ ਨੂੰ ਪਸੀਜਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਲੱਗ-ਲਪੇਟ, ਬਿਨਾ ਸਜਾਵਟੀ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਬਲੈਕ ਐਂਡ ਵਾਈਟ ਚਿੱਤਰ ਲੜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਇੱਥੇ ਔਰਤ ਜਾਂ ਮਰਦ ਦੇ ਚਿਹਰੇ, ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦੀਆਂ ਸੈਨਤਾਂ (ਜੈਸਚਰ) ਦਰਸਕ ਨੂੰ ਹਿਲਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਇਹ ਪੜਾਅ 1952

ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਸੁਰਤਾਲ

ਚਿਰਾਗ-ਡਾਰ

ਡਾ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ
ਫੋਨ: 216-556-2080

ਡਾ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੰਡਾਲ ਆਪਣੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਫਰੋਲਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਾਦ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਨੇ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਹਾਲਾਤ 'ਤੇ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ, "ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਕੁਦਰਤੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਸਾਹਵੇਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਗੁਣਾ ਏ।... ਇਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਦਰਸਾ ਦਿਤਾ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਪਾਰੀ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਮੁਨਾਫੇ ਤੀਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੇ।" ਹਥਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਡਾ. ਭੰਡਾਲ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ, "ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ, ਕੌਮ, ਸਮਾਜ, ਦੇਸ਼, ਜਾਤ, ਰੰਗ ਜਾਂ ਨਸਲੀ ਵਲਗਣਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਿਰਫ ਸ਼ਹਾਦਤ।... ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਿਰਫ ਜਿਸਮਾਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਹ ਇਖਲਾਕੀ, ਮਾਨਸਿਕ, ਆਰਥਕ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵੀ ਹੁੰਦੀ।" ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, "ਸ਼ਹਾਦਤ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਮਰਦ-ਅਗੰਮਝੇ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੀਕ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ, ਖੁਦਦਾਰੀ ਅਤੇ ਅਣਖ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਰੱਖ, ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾਉਣ ਦਾ ਚਾਅ ਹੁੰਦਾ।"

ਦੀਵਾਰ, ਗੜ੍ਹੀ ਤੇ ਮੋਣ ਦਾ ਹੰਗਾਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਬਣੇਗੀ। ਸ਼ਹਾਦਤ, ਪੈਗੰਬਰੀ ਅਹਿਸਾਸ, ਪਾਕੀਜ਼ਗੀ ਭਰਪੂਰ ਕਾਰਜ, ਇਲਹਾਮੀ ਪੈਗਾਮ ਅਤੇ ਪੀਰ-ਪਾਹੁਲ ਵਿਚੋਂ ਪੀੜ-ਨਿਰਵਾਣ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਮਿਲਖਾਂ, ਜਗੀਰਾਂ, ਰੁਤਬਿਆਂ, ਸਨਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਤੋਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਅਤੋਲਵੀਂ, ਅਮੁੱਲ, ਇਲਾਹੀ ਅਤੇ ਅਰਘ-ਅਰਾਧਨਾ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੋਆਂ ਅਤੇ ਸੂਹਾਂ ਵਿਚ ਚੰਨ-ਤਾਰਿਆਂ ਦੀ ਬਾਰਸ਼। ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਦੀ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਵਾਸ। ਚਾਨਣ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੋਈ ਕਿੰਜ ਪਾਵੇਗਾ? ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਅਕਿ੍ਰਤਘਣ, ਬੇਗ਼ੈਰਤ, ਬੇਜ਼ਾਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਸਿਰਨਾਵਾਂ। ਆਪਣੀ ਅਰਬੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਢੋਢੇ ਲੋਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣਾ 'ਤੇ ਖੁਦ ਦਾ ਮਰਸੀਆ। ਰਸ਼ਾਤਲ ਵੰਨੀ ਜਾਂਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਦਮਾਂ ਨੂੰ ਕਿੰਜ ਰੋਕੋਗੇ, ਜੋ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਰਾਹੀ ਹੋਣਾ? ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਹੀ ਖੁਦ ਦੀ ਜ਼ਰਜਰੀ ਹੋਣ ਨੂੰ ਕਿਆਸਣਾ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖੋ। ਇਸ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਸੰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਜੋਕੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਰਥਕਤਾ ਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਨੂੰ ਤਦਬੀਰਾਂ ਬਣਾਉਗੇ ਤਾਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਕਦੇ ਅਜਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਗੀਆਂ।

ਜੁਲਮਾਂ, ਤਸੱਦਦ, ਪੀੜ ਜਾਂ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਮੁੱਖ 'ਤੇ ਛਾਈ ਉਦਾਸੀ, ਸਿਰ ਜੋਗੀ ਥਾਂ ਲੋਚਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੁਰਬਤ-ਗੋਸ਼ਟ ਜਾਂ ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵਿਰਵੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ, ਹੁਕਾਂ, ਲੋਰਾਂ ਅਤੇ ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜੇ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਇਸ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਕਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਕਿੰਨੀ ਸਿੱਦਤ ਤੇ ਸੂਖਮਤਾ ਨਾਲ ਕਬੂਲ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਸਿੱਟਿਆਂ ਤੇ ਅਸਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਆਸਦਾ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਸੂਲੀ 'ਤੇ ਲਟਕਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਹਾਕਮਾਂ ਲਈ ਚਿਤਾਵਨੀ। ਤਾਕਤ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਖੁਦਾ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਅੱਖੜਾਂ ਲਈ ਮੂਕ ਵੰਗਾਰ। ਧੌਂਸ ਨਾਲ ਧਰਮ-ਕਰਮ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਤਾਤਨ ਅਤੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਸੁਕਤੀਮਾਨ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਮੋਤ ਦਾ ਉਕਰਿਆ ਫਰਮਾਨ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਦੇ ਅਜਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ। ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ। ਤਖਤਾਂ ਅਤੇ ਤਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰੋਲਦੀ। ਪਾਤਸ਼ਾਹ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੂੰ ਕਦਮਾਂ 'ਚ ਝੁਕਾਉਂਦੇ। ਦਰਵੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਬਰੂਹਾਂ 'ਤੇ ਦਾਤਿਆਂ ਨੂੰ ਝੋਲੀ ਅੱਡ ਕੇ ਮੰਗਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਭੀਖ ਮੰਗਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੁੰਦੇ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਮਾਜ, ਕੌਮ, ਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਲਈ ਹੁੰਦੀ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨ ਤੰਦਾਂ ਅਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੁਖਨ ਨੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਕਿ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਕੀ ਰੂਪ ਹੈ? ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਉਦਾਸ, ਬੇਅਸ, ਨਿਰਾਸ਼ ਅਤੇ ਹਤਾਸ਼ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਪੈਰ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਅਹੁਲਦੇ ਹੋਣ। ਉਸ ਖੇਤ ਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਸਹਿਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਵਰਾਉਣਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਫਸਲ ਲਹਿਰਾਉਂਦੀ ਹੋਵੇ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਿਚੋਂ ਪਨਪਦੀਆਂ ਨੇ ਅਹਿਮ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ, ਮਾਰੀਆਂ ਮੱਲਾਂ, ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ, ਆਜ਼ਾਦ ਫਿਜ਼ਾ ਵਿਚ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦਾ ਫਖਰ, ਸੰਦਲੀ ਸੁਪਨੇ ਲੈਣ, ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਜਿਉਣ ਦਾ ਹੱਕ ਅਣਸੁਖਾਵੇਂ, ਅਣਚਾਹੇ ਅਤੇ ਅੱਖੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਦਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹੇ। ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ, ਹਿਰਦਾ ਜਾਂ ਮਾਣ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾ ਕੇ ਖੁਦ ਨੂੰ ਨਾ ਬਚਾਓ। ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਿਰਫ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ, ਪਰ ਉਸ ਅਜ਼ੀਮ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕਰੋਗੇ, ਜੋ ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੀਕ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਿਚੋਂ ਜੀਵਨ ਭਾਲਦੀ, 'ਤੇਰਾ ਕੀਆ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿਚ ਵਸਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀਆਂ ਨੀਹਾਂ 'ਤੇ ਉਸਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚ ਰਸੇ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹਰਾ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੀਤਿਆ ਕੱਲ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ; ਪਰ ਜਦ ਨਵੀਆਂ ਨਸਲਾਂ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਹਨੇਰ-ਬਸਤੀਆਂ ਹੀ ਉਗਦੀਆਂ। ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਉਂਦੀ, ਜੋ ਉਚੇ ਚਰਿੱਤਰ-ਚਬੂਤਰ। ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਡੁਲਾ ਸਕਦਾ, ਡਰਾ ਸਕਦਾ, ਧਮਕਾ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਮੋਤ ਦੇ ਡਰਾਵੇ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਦੀ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਜਿਉਂਦੀ ਜਾਗਦੀ ਆਤਮਾ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਣਖ ਨਾਲ ਜਿਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਹਾਂ ਖੁਦ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗੁੜਤੀ ਮਿਲੀ ਹੁੰਦੀ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸੁਪਨ-ਸੂਰਜ ਨੂੰ ਸਜਦਾ, ਉਗਦੀ ਸਰਘੀ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਦਿਸਦਹੱਦਿਆਂ 'ਚ ਪਸਰਦੇ ਚਾਨਣ-ਪਸਾਰ ਦਾ ਸੁਆਗਤ। ਸ਼ਹਾਦਤ, ਅਕੀਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ, ਫਰਜ਼ਾਂ ਦੀ ਤੰਦੀ 'ਤੇ ਜਾਨ ਟੰਗਣੀ, ਸੱਚ ਦੀ ਸਰਦਲ 'ਤੇ ਸੀਸ ਧਰਨਾ ਅਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁੱਚੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਵਰਨੀਆਂ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਮਿਆਂ ਦੀ ਬੀਹੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਦਾ ਹੋਕਰਾ, ਜੁਲਮ ਖਿਲਾਫ ਹਿੱਕ ਢਾਹੁਣ ਦਾ ਜੇਰਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਾਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇਰੇ ਹਿੱਤ ਲਾਉਣ ਦਾ ਹੀਆ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਿਰਫ ਜਿਸਮਾਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਇਹ ਇਖਲਾਕੀ, ਮਾਨਸਿਕ, ਆਰਥਕ, ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਵੀ ਹੁੰਦੀ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਸੋਤੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਕੈਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਰਸੀ ਸਿੱਟਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸੱਚ ਨੂੰ ਸੱਚ ਕਹਿਣ ਦਾ ਸਿੱਦਕ, ਤਲਵਾਰ ਸਾਹਵੇਂ ਸੀਸ ਨੂੰ ਉਚਾ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸਿਰਤ ਅਤੇ ਛਵੀਆਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਅਣਖੀ ਮਟਕ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਨਵੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਤੇ ਤਦਬੀਰਾਂ ਦੇਣ ਦੀ ਤਮੰਨਾ। ਸ਼ਹਾਦਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਪੰਨਿਆਂ 'ਤੇ ਉਗੇ ਸੂਰਜਾਂ ਦਾ ਨਾਮ। ਸੂਰਜ, ਜੋ ਨੂਰ ਨੂਰ ਕਰਦੇ ਜਿਸਮਾਂ ਲਈ ਨਿੱਘ ਅਤੇ ਚਾਨਣ ਲੋਚਦੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿਚ ਧੁੱਪ ਦਾ ਛਿੜਕਾ ਕਰਨਾ ਆਪਣਾ ਕਰਮ-ਧਰਮ ਸਮਝਦਾ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਛਾਵੇਂ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਪਕਿਆਈ, ਸੇਧ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਪੂਣ। ਸਮਸੀਰ ਵਿਚੋਂ ਚੋਚੇ ਰੱਤ ਨੂੰ ਅੰਤਰੀਵ ਵਿਚ ਵਗਦਾ ਖਿਆਲ ਕੇ ਲਲਕਾਰ ਬਣ ਜਾਣਾ। ਲਲਕਾਰ, ਜੋ ਗਿੱਦਤ ਭਬਕੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਤਾੜਦੀ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਧਰਮ, ਕੌਮ, ਸਮਾਜ, ਦੇਸ਼, ਜਾਤ, ਰੰਗ ਜਾਂ ਨਸਲੀ ਵਲਗਣਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਵਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਿਰਫ ਸ਼ਹਾਦਤ। ਇਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਦੀ ਰੁਜ਼ਨਾਈ। ਅਜਿਹੀ ਚਾਨਣ-ਜੋਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਨਿੱਕੀ ਜਾਂ ਵੱਡੀ, ਨਿਗੂਣੀ ਜਾਂ ਕੀਮਤੀ, ਅਨੋਖੀ ਜਾਂ ਸਧਾਰਨ, ਆਮ ਜਾਂ ਖਾਸ, ਵਿਕੇਲਿਤਰੀ ਜਾਂ ਹੀਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਵੰਡੀਆਂ ਸਿਰਫ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਣ ਤੋਂ ਆਕੀ ਲੋਕ ਹੀ ਪਾਉਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਿਰਫ ਇਕ ਕਬੀਲੇ ਜਾਂ ਕੌਮ ਤੀਕ ਹੀ ਸੀਮਤ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸਾਂਝੀ-ਭਾਵਨਾ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਾਮ ਪੀਣ ਲੱਗਿਆਂ ਸਰਬ-ਸੁਖਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮਨ ਵਿਚ ਧਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਜਦ ਨਿਸ਼ੀ ਮੁਫਾਦ, ਆਰਥਕ ਲਾਭ ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤਕ ਫਾਇਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਵਪਾਰੀਕਰਨ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨਹੀਂ, ਸੋਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਸ਼ਹੀਦ ਕਦੇ ਵੀ ਸੋਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਅਸੂਲਾਂ 'ਤੇ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ, ਅਸੂਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦਾਅ 'ਤੇ ਲਾਉਣਾ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੀ ਸੁਰ ਤਾਲ 'ਤੇ ਨੱਚਣ ਵਾਲੇ ਪੱਬ, ਸੰਦਲੀ ਬਹਾਰਾਂ ਦਾ ਸੱਦਾ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਦਰ ਖੜਕਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ। ਕਾਲੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ। ਹਨੇਰਿਆਂ ਦੀ ਕੁੱਝ ਵਿਚ ਜੁਗਨੂੰ ਬੀਜਣ ਦਾ ਕਰਮ। ਮਜਲੂਮਾਂ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜੀ ਜਾਂਦੀ, ਨਿਤਾਇਆਂ ਦੀ ਲਿਲਕੜੀ ਦੀ ਸਾਰ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਲਈ ਘਰ ਦਾ ਸਿਰਜਣਾ ਅਹਿਮ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਦੇ ਵੀ ਜਿਸਮਾਨੀ ਲੋੜਾਂ, ਜੀਵਨੀ ਸੱਧਰਾਂ, ਨਿਗੂਣੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਜਾਂ ਸੋਤੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਤਾਂ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਸਫਰ, ਜੋ ਆਖਰ ਚਿੰਤਨ ਦਾ ਜਾਗ ਲਾਉਂਦਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਦੀਵਾ ਜਗਾ ਕੇ ਨਵੀਆਂ ਪਗਡੰਡੀਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੈੜਾਂ ਬਣਨਾ ਹੁੰਦਾ।

ਇਕ ਹੀ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦਾ ਫਾਫਲਾ ਬਣਦਾ, ਜੋ ਜਾਬਰ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀ ਦੀ ਹੈਕੜ ਭੰਨਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਹਾਦਤੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਾਹਵੇਂ ਝੁਕਣ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦਾ। ਇਕ ਹੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਾਫੀ ਹੁੰਦੀ ਜੇਸ, ਜਨੂਨ, ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਤੇ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਨੂੰ ਸੂਹੀ ਰੰਗਤ ਦੇਣ ਲਈ, ਜੋ ਸ਼ਾਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਕੰਬਣੀ ਛੇੜ, ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੋਤ ਦੇਣ ਅਤੇ ਨਰੋਇਆ ਉਗਮਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਸਿਰਫ ਕੁਝ ਮਰਦ-ਅਗੰਮਝੇ ਹੁੰਦੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੀਕ ਖੁਦ ਨੂੰ ਜਦੋਂਜਹਿਦ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ, ਖੁਦਦਾਰੀ ਅਤੇ ਅਣਖ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਰੱਖ, ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾਉਣ

ਦਾ ਚਾਅ ਹੁੰਦਾ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਮਰ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਅਖਵਾਉਂਦੇ, ਜਦ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਹੀ ਸ਼ਹਾਦਤ-ਪਦਵੀ ਪਾਉਂਦੇ। ਇਸ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਕਿਹੜੇ ਅਰਥਾਂ, ਕਿਹੜੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸ ਮਕਸਦ-ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਹਰਫਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮਨ-ਮਸਤਕ 'ਤੇ ਉਕਰਿਆ ਗਿਆ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਸਦਾ ਜਿਉਂਦੀ, ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਰਦੀ। ਲੋਕ-ਚੇਤਿਆਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਚਿਰੰਜੀਵ। ਇਸ ਦੀ ਸਦੀਵਤਾ, ਸਾਰਥਕਤਾ ਤੇ ਸੰਭਾਵੀ ਸਿੱਟਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸੋਚ ਦੇ ਨਾਮ ਕਰ, ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਮੁੜ ਦੁਹਰਾਉਣ ਤੋਂ ਟਾਲਾ ਵੱਟਣ ਵਿਚ ਮਦਦ ਮਿਲਦੀ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਅਜਾਈ ਲਈ, ਜ਼ਬਰ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਪਾਉਣ ਲਈ ਜਾਂ ਚੁੱਕੀ ਅੰਤ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਲਈ ਵੀ; ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਉਹ ਸ਼ਹਾਦਤ, ਜੋ ਜੀਵਨ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦਾ ਦਮ ਭਰੇ, ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਮਾਨਵਤਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆਵੇ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਸੁਖਨ ਦਾ ਨਗਮਾ ਗੁਣਗੁਣਾਵੇ। ਬਚਪਨੀ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੇ ਮਲਾਲ, ਬਚਪਨੀ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਵਿਗਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੁਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਰਬਾਦੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਸੜਾਵੇ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਉਸ ਮਾਂ ਦੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੁਪਨ-ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਡੂੰਘੀ ਨੀਂਦਰ ਸੁਆਵੇ। ਉਸ ਬਾਪ ਦੀ, ਜੋ ਸਿਰ 'ਤੇ ਬੱਧੀ ਲੀਰਾਂ ਰੂਪੀ ਪੱਗ ਵਿਚੋਂ, ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਸਿਰ ਸਜਣ ਵਾਲੇ ਤਾਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਆਸਦਾ, ਰਾਤਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦਰ ਹੰਗਾਲੇ। ਉਸ ਪੁੱਤ ਦੀ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਕੈਰੀਅਰ ਨੂੰ ਨਿਗੂਣਾ ਸਮਝ, ਬਿਮਾਰ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਤਾਮੀਰਦਾਰੀ ਵਿਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਸਬਰ ਨਾਲ ਜੀਣਾ ਸਿੱਖਦਾ। ਜੋ ਦੁਨਿਆਵੀ ਦੌੜ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਬੇਅਰਾਮ ਨੈਣਾਂ ਵਿਚ ਸੁਪਨੇ ਸਜਾਉਣ ਦਾ ਸਬੱਬ ਹੁੰਦਾ। ਜੋ ਬਹੁਲਾਤ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਤੁੱਛ ਨੂੰ ਕਿਆਸਦਾ, ਮਿਲੀਆਂ ਨਿਆਮਤਾਂ ਵਿਚ ਬੁੜ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਜੋ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਦੀਆਂ ਬੁਰਕੀਆਂ ਬਣਾ, ਭੁੱਖਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਦਾ। ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚੋਂ ਆਪਣੇ ਸਾਹਾਂ ਦੀ ਸੁੱਖ ਮੰਗਦਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੁਪਨ-ਸਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸਭ ਦੀ ਭਲਾਈ ਦੀ ਲੋਚਾ। ਹਰੇਕ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਹੀ ਬਿੱਬ ਦੇਖਦਾ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਹੱਦਾਂ-ਸਰਹੱਦਾਂ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਸੀਮਤ ਕਰੋਗੇ? ਇਸ ਦੀ ਮਹਿਕ ਨੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈਣਾ। ਇਸ ਦੇ ਸੁਗਮ-ਸੁਨੋਹਿਆਂ ਨੇ ਪਾਕਿ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਖਲਬਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ, ਫਰਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਦੇਣਦਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨਾ। ਇਸ ਸੁਚੇਤਨਾ ਨੇ ਹੀ ਆਖਰ ਪੋਲੇ ਪੋਲੇ ਕਦਮੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਵੰਨੀ ਜਾਣ ਦਾ ਮਾਰਗ ਬਣਨਾ।

ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਕੁਝ ਵਿਚਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ, ਭਾਵੇਂ ਹਰ ਕੋਈ ਹੀ ਮਰਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕਹਿਣ ਦੀ ਹਿੱਡ ਕਰੇ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਤੇ ਨਿਆਰੇ ਮਾਪਦੰਡ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਉਤਰਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਦਿੰਦਾ।

ਸ਼ਹਾਦਤ, ਸੰਜੀਦਗੀ, ਸੂਝ, ਸਮਰਪਣ ਅਤੇ ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ। ਮਨ ਵਿਚ ਆਇਆ ਵਿਚਾਰ, ਸੋਚ ਵਿਚ ਉਧੇੜ ਬੁਣ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਖੁਦ ਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ 'ਤੇ ਦੇਖ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ। ਫਿਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨ ਕਾਤਰ ਲਿਸ਼ਕਦੀ, ਜੋ ਸ਼ਹਾਦਤ ਨੂੰ ਮੀਰੀ ਗੁਣ ਅਤੇ ਗਨੀਮਤ ਸਮਝ ਕੇ ਸਮਾਜਕ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਨਿਜ਼ਾਤ ਪਾਉਣ ਦਾ ਜ਼ਰੀਆ ਸਮਝਦੀ। ਸ਼ਹਾਦਤ ਕਈ ਵਾਰ ਤਾਂ ਖੁਦ 'ਤੇ ਹੋਏ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਬਨਾਮ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਵਿਧਾਨਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚੁਣੀ ਹੋਈ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਸੰਸਥਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਜਿਹੀ ਆਪ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੋਸ਼ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਵਾਸਤੇ ਲੜੀ ਗਈ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਕੋਈ ਇਨਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿਦਕ, ਸਿਰਤ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਚਲਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਜਾਏ ਬਿਨਾਂ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੀ ਕਾਲੋਨੀਅਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਮੰਗ ਨੂੰ 1925 ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਰਾਹੀਂ ਮੰਨ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ 1920 ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦਖਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ

ਪ੍ਰੋ. ਬਲਕਾਰ ਸਿੰਘ
ਫੋਨ: +91-93163-01328

ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਸਿੱਖ ਹਿਤਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਪਹਿਰੇਦਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਪੂਰਕਤਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ 1925 ਦੇ ਐਕਟ ਰਾਹੀਂ ਸਿਰਫ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਦਖਲ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਰਾਹ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸਨ।

1947 ਤੱਕ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਵਰਤਣ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਤਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਵਾਸਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪੈਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਸਨ ਕਿ ਜੇ ਪੰਥਕ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਉਸ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸਾਰਾ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕਾਂਗਰਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸਨ ਗਏ।

ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧਾ ਦਖਲ ਸੰਤ ਫਤਿਹ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤ ਜਿਥੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੈ, ਉਸ ਨੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀਆਂ ਵਿਰਾਸਤੀ ਵਿਧੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਦੂਰ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ-ਸੂਰ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਸਕਣ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਪਟਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਪਏ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਉਲਝਣਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਕਾਲੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਪਿਛੋਂ ਕੈਪਟਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਆ ਜਾਣ ਨਾਲ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਗਏ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਅਖਾੜਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਸਿਆਸੀ ਕਸਰਤ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਿਆਸੀ ਯਤੀਆਂ ਕਰਕੇ ਬਾਦਲਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਖੋਣ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਫੱਟਿਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਿਆਸੀ-ਸਾਧ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਸਿਆਸੀ ਲਾਹਾ ਲਿਆ ਹੈ।

ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਿਆਸੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੋਧ ਜਿੰਨੀ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੈ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖ-ਸਾਧ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ-ਸਾਧ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਦੇ ਬਦਲ ਲਈ ਸਿਆਸੀ ਸਪੇਸ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਪੇਸ ਦਾ ਲਾਹਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸਪੇਸ, ਸਿੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਕਰਾਉਣ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਸਿਆਸੀ ਬਦਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕਣ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਹੁਤ ਮੱਧਮ ਹਨ।

ਪਿਛਲੀ ਕੈਪਟਨ ਸਰਕਾਰ ਵੇਲੇ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਸਿਆਸੀ ਬਦਲ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਦਖਲ ਨੇ ਸਿਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੜ੍ਹਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਬਦਲਾਓ ਸਿਆਸੀ ਸੂਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਬੋਰਡ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹਾਰਿਆ ਸੀ। ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦਾ ਭੇਦ ਵੀ ਇਸੇ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੇ ਸਫਲਤਾ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਹੀ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਉੱਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕੱਲੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਦਾ ਨਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਮਰਹੂਮ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ

ਅਤੇ ਨਾ ਹੋ ਸਕਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਿਰਸੰਦੇਹ ਧਾਰਮਿਕ ਨਹੀਂ, ਸਿਆਸੀ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਵੋਟਰ ਅਕਾਲੀ ਕਾਡਰ ਸੀ ਅਤੇ ਹੈ। ਸਹਿਜਧਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਇਹ ਹੋਰ ਵੀ ਧੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਚੋਣਾਂ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲੀ ਕਾਡਰ, ਅਕਾਲੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਆਮ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਅਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿੱਚ ਭੁਗਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਿਆ। ਚੋਣ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 'ਆਪ' ਦੇ ਹੀ ਹਮਾਇਤੀ ਸਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਕੋਲੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਖੋਣ ਦੀ ਓਨੀ ਸੋਧ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਅਪ੍ਰਸੰਗਕ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਸਿਆਸੀ-ਸੂਰ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ, ਧਾਰਮਿਕ-ਸੂਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਲੜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲੜਾਈ ਦਾ ਅਰੰਭ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚੇ ਤੋਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚੇ ਰਾਹੀਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਇਹ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਆਧਾਰ 1925 ਦਾ ਐਕਟ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਭੂਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਇਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਬਿਨਾਂ

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ? ਇਹ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਪਰਖੇ ਹੋਏ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਿਉਂ ਬਣਦੇ ਰਹੇ ਹਨ? ਇਹ ਕਿਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ

ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਐਕਟ ਵਿੱਚ ਨਿਯਮ, ਉਪਨਿਯਮ ਬਣਾ ਕੇ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਉਸ ਮੁਤਾਬਕ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਬਾਦਲਕੇ ਦਖਲ ਨਾ

(ਖੱਬਿਓ) ਸੁਖਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ, ਮਰਹੂਮ ਜਥੇਦਾਰ ਗੁਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਟੌਹੜਾ, ਮਰਹੂਮ ਕੈਪਟਨ ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸਾਬਕਾ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਿੰਘ ਬਾਦਲ

ਪਤਾ ਕਿ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਦੇ ਲਿਫਾਫੇ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ? ਇਸ ਵੇਲੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰੀੜ੍ਹ ਦੀ ਹੱਡੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਜਥੇਦਾਰ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਬਾਰੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਖੁਲਾਸੇ ਆਮ ਸਿੱਖ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਸਥਾ ਮੁਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਲਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹਨ ਅਤੇ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਕਰਕੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਰਾਸਤਾ ਅੰਤਿੰਗ ਕਮੇਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹਨ। ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਦੇ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਪੰਥਕ ਮੁੱਦਾ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਥਿਤ ਸਰਬੋਤ ਖਾਲਸਾ ਵੱਲੋਂ ਥਾਪੇ ਜਥੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਜਥੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਹੋਇਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਥੇਦਾਰ ਥਾਪੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਸ ਦੀ ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਵੀ ਪੰਥਕ ਸਾਧ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਖੁਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫੱਟੋਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤ ਨੇ ਸਾਂਝੀ ਸਮਝ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਿੱਖ ਸੰਵਾਦ ਦਾ ਰਾਹ ਹੀ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਿੰਨਾ ਘੱਟ ਪਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਓਨਾ ਹੀ ਉਚਾ ਤੇ ਵੱਧ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਕਾਵਾਂ ਰੋਲੀ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਮੁੱਦੇ ਗੁਆਚਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਸਿਆਸਤ ਸਮਝ ਕੇ ਤੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਦੇਣਾ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਦਾ ਸਿੱਖ ਵੋਟਰ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਅਮਲ, ਜਿੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਸੋਚਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਂਗਰਸੀ ਨਾਗੋਕੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ ਵੇਲੇ ਜੋ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਏ

ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਵਾ ਸਕਦਾ।

ਜੇ ਜਥੇਦਾਰ ਟੌਹੜਾ ਵੇਲੇ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੇ ਮੈਦਾਨ ਹੀ ਖਾਲੀ ਹੈ। ਖਾਲੀ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਓਛਾਵਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਸਮਝਾਵੇ ਕਿ ਪੈਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖ ਕੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕੋ? ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਿਆਸਤ ਵਿਹਲਿਆਂ ਦਾ ਧੰਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤ ਉਹੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਧੰਦਾ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਸਿਆਸਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਭੂਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਸਿਆਸਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ 'ਤੇ ਲੜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਚੋਣਾਂ ਨਾਲ ਸਿਆਸਤ, ਸਿੱਖ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਜੇ ਚੋਣ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਵੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਕਾਲੀ ਦਲ ਦਾ ਕਮਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ, ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਨਿਓਟਿਆਂ ਦੀ ਓਟ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਨਾਲ ਅਸਲ ਮੁੱਦਾ ਪੰਥਨੁਮਾ ਸਿਆਸਤ ਅਤੇ ਸਿਆਸਤਨੁਮਾ ਪੰਥਕਤਾ ਦਾ ਭੇੜ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖ ਪਛਾਣ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਨੈਤਿਕਤਾ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ; ਪਰਿਵਾਰਕ ਭਲਾਈ, ਕੌਮੀ ਭਲਾਈ ਉੱਤੇ ਭਾਰ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਰਲਗੱਡ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਲਈ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਵੀ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ ਨੂੰ ਸਿਆਸੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਸਿਆਸਤ, ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਵਰਤਾਰੇ ਮੁਤਾਬਕ ਢਲ ਜਾਣ ਦੀ ਕਲਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੇ ਸਿਆਸਤ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਹੀ ਇਕੱਠਿਆਂ ਤੋਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨਕਤਾ ਵਿਚਾਲੇ ਉਲਝੀ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਕਸੂਤੀ ਫਸੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਇਕਸੂਰਤਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਆਪ ਸਹੇੜੀ ਸਿਆਸਤ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਤਿੰਨੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਨਵੀਂ ਧਿਰ ਦੀ ਗੂੰਜਾਇਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਧੱਕੇ ਹੋਏ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪ-ਧਾਪੀ ਮਚਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਆਪ-ਧਾਪੀ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਜੇ ਸਿੱਖ ਧਿਰਾਂ ਚੁੱਪ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਸਿਰ ਜੋੜ ਕੇ ਬੈਠਣ ਨਾਲ ਰਾਹ ਨਿਕਲਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਿੱਖ ਸਾਧ ਬਣਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਨੂੰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦਾ, ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਬਕ ਸਿਖਾਉਣ ਦੇ ਰਾਹ ਪਾ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇਹੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਰ ਕੇ ਸੋਚਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੋਚ ਕੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਹ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਬਣੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਸੋਚਿਆਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੀ ਇਹ ਧੁਰੋਹਰ ਸਿੱਖ ਸਿਆਸਤਦਾਨਾਂ ਤੋਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਬਚੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਭਉ ਅਜੇ ਮਰਿਆ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸੋਚਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਂਗਰਸੀ ਨਾਗੋਕੇ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਤਖਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਕਾਂਗਰਸੀ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ ਵੇਲੇ ਜੋ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਸਨ, ਉਹ ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਵੇਲੇ ਕਿਵੇਂ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ? ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਵਾਲਾਂ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਕਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਟੌਹੜਾ ਬੇਬਾਕ ਟਿੱਪਣੀਆਂ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੱਤ ਸੀ, ਬਾਦਲਕਿਆਂ ਤੋਂ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਨਹੀਂ ਖੋਹੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਚੋਣਾਂ, ਗਰੀਬ ਸਿੱਖ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਰਹੀਆਂ। ਦੱਸਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਮੈਂਬਰਾਂ ਲਈ ਫੈਸਲਾ 60 ਤੇ 40 ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸੱਚ 70 ਤੇ 30 ਵਿੱਚ ਉਘੜਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਬਾਦਲ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਵਾ ਸਕਦਾ।

ਮਰਹੂਮ ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੰਘ ਮੁਸਾਫਰ

ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਦੁਖਾਂਤ

ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਕਤਲੇਆਮ ਨੇ ਕਈ ਸਵਾਲ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦੇ ਹਨ। ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਤਾਲਿਬਾਨ ਵਿਚਾਲੇ ਹੁਣੇ-ਹੁਣੇ ਇਕ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਹਿਤ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਣੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਤਾਲਿਬਾਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ ਲੜਾਕਿਆਂ ਨੂੰ ਅਫਗਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਖਾਨਾਜੰਗੀ ਦੀ ਮਾਰ ਝੱਲ ਰਹੇ ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿਚ ਕਈ ਲੜਾਕੂ ਧਿਰਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਮੁਢਾਦ ਹਨ। ਇਹ ਕਤਲੇਆਮ ਇਸੇ ਸਿਆਸੀ ਸਾਜਿਸ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਕਾਬੁਲ ਵਿਚ ਚਾਰ ਸਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਆਏ ਆਈ. ਪੀ. ਐਸ. ਅਫਸਰ ਅਤੇ ਲਿਖਾਰੀ ਮਨਮੋਹਨ ਨੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖੇ ਹਨ, ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। -ਸੰਪਾਦਕ

ਮਨਮੋਹਨ
ਫੋਨ: +91-82839-48811

ਵਿਸਾਖੀ ਸਮਾਗਮਾਂ ‘ਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ। ਅਫਗਾਨ ਮੁਲ ਦੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ‘ਚ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਆਰਥਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਅਤੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਧਿਆਨ ‘ਚ ਲਿਆ ਕੇ ਸੰਭਵ ਹੱਲ ਕੱਢਣਾ ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਧਰਮ ਆਧਾਰਤ ਸਟੇਟ ‘ਚ ਘੱਟਗਿਣਤੀ ਦੇ ਵਜੂਦ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਪੇਚੀਦਾ ਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਲ ਵੀ ਬੜੇ ਅਨੌਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਹੈ, ਕਾਬੁਲ ‘ਚ ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦਾ ਇਕ ਹੀ ਸਮਸ਼ਾਨਘਾਟਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਬੜੀ ਸੰਘਣੀ ਵਸੋਂ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸਸਕਾਰ ‘ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਧਾਰਮਿਕ ਅਕੀਦੇ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਸਥਾਨਕ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰ ਕੇ ਮੁਨਾਸਬ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਤਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਚੜ੍ਹਾਏ ਪੈਦਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪੰਝੀ ਤਾਰੀਖ ਨੂੰ ਵਾਪਰੇ ਹਾਦਸੇ ਦੇ ਮਿਤਰਾਂ ਦਾ ਜਦੋਂ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਸਮਸ਼ਾਨਘਾਟੇ ‘ਤੇ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਨਾਲ ਹਮਲਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨਦੋਜ ਵਿਸਫੋਟਕ ਸੁਰੰਗਾਂ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖਬਰ ਵੀ ਆਈ।

ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਬੇੜਨ ਲਈ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀ ‘ਮਿਸ਼ਰਾਨੇ ਜਿਰਗਾ’ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਖਾਲਸਾ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਰਤੇ ਪਰਵਾਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ

ਕਾਬੁਲ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਹਮਲੇ ਪਿਛੋਂ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਚੋਂ ਰਿਹਾ ਇਕ ਸਿੱਖ ਬਾਲਕ

ਅਤੇ ਸਰਾਂ ਵੀ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੇ ਸਮਿਆਂ ‘ਚ ਲਾਗਲੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਨੰਗਰਹਾਰ, ਲੋਗਾਨ, ਹੈਰਾਤ, ਜਲਾਲਾਬਾਦ, ਕੰਧਾਰ, ਪਕਤੀਆ, ਪਕਤਿਆ ਤੇ ਮਜ਼ਾਰ-ਏ-ਸ਼ਰੀਫ ਆਦਿ ਤੋਂ ਉਜੜਨ ਪਿਛੋਂ ਸ਼ਰਨ ਲਈ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਪਲੈਕਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਕੂਲੀ ਇਮਾਰਤ ਹੈ, ਜਿਸ ‘ਚ ਸਿੱਖ ਹਿੰਦੂ ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬੱਚੇ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ‘ਚ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਥੋਂ ਦੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਧਰਮ ਅਤੇ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਰੀ ਤੇ ਧੌਂਸਬਾਜ਼ੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ‘ਚ ਪੂਰੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ‘ਚ ਕੁਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਸੱਤਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ‘ਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸਨ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਠਾਹਰ ਦੌਰਾਨ ਕੁਝ ਕੁ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ‘ਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ 1520 ‘ਚ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਪਰਤਣ ਪਿਛੋਂ ਬਰਾਸਤਾ ਇਰਾਨ, ਹੈਰਾਤ, ਕਾਬੁਲ ਅਤੇ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨਨਕਾਣੇ ਪਰਤੇ। ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹਨ-ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ, ਜਾਂਦੇ ਮੇਵਾਨ, ਕਾਬੁਲ; ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਦੇ ਦੋ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਛੋਟਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚਸਮਾ ਸਾਹਿਬ। ਕਾਬੁਲ ‘ਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਬਾਬਾ

ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਤਿੰਨ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸੀ। ਨੌਬੇਵਿਆਂ ਦੇ ਮੱਧ ਦੌਰਾਨ ਤਾਲਿਬਾਨ ਦੀ ਚੜ੍ਹਤ ਸਮਿਆਂ ‘ਚ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਸੀ। ਪ੍ਰੋ. ਹਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਉਬਰਾਏ ਵਲੋਂ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਕੋਲੰਬੀਆ ਦੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ‘ਚ ਦੇਖੇ ਕੁਝ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 1940 ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਦੋ-ਚਾਈ ਲੱਖ ਦੇ ਲਾਗੇ ਸੀ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ‘ਚ ਸਿੱਖ ਤਿੰਨ ਧਾਰਾਵਾਂ ‘ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਉਹ ਲੋਕ ਸਨ, ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਦੌਰਾਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਫਲਸਫੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ। ਇਹ ਪਸ਼ਤੋ ਤੇ ਦਰੀ (ਸਥਾਨਕ ਫਾਰਸੀ) ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਉਹ ਲੋਕ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਿੱਖ ਹੋਣਾ ਚੁਣਿਆ।

ਦੂਜੀ ਧਾਰਾ ਉਹ ਸੀ, ਜੋ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜ (1799-1849) ਕਾਰਨ ਖੈਬਰ ਪਖਤੂਨਖਵਾ ਖੇਤਰਾਂ ਭਾਵ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਤੋਂ ਖੈਬਰ ਦੱਰਾ ਪਾਰ ਕਰ ਅਤੇ ਕਾਬੁਲ, ਕੰਧਾਰ ਦੇ ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਖੁੱਲ੍ਹਦੇ ਵਪਾਰ ਮਾਰਗ ਤੇ ਰੋਸ਼ਮ ਮਾਰਗ ‘ਤੇ ਪੈਂਦੇ ਵਪਾਰਕ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਨਗਰਾਂ/ਕੇਂਦਰਾਂ ‘ਚ ਵਸ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਧੰਦਾ ਕਈ ਕੀਮਤੀ ਵਸਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਰੋਸ਼ਮ, ਜਵਾਹਰਾਤ, ਮੋਤੀ, ਮਸਾਲੇ, ਨਮਕ ਅਤੇ ਸੋਰੇ ਦਾ ਵਪਾਰ ਸੀ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਉਪ-ਬੋਲੀ ਹਿੰਦਕੋ ਤੇ ਪਸ਼ਤੋ ਅਤੇ ਦੱਰੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸਨ।

ਤੀਜੀ ਧਾਰਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ-ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਵੰਡ ਪਿਛੋਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ, ਬਲੋਚਿਸਤਾਨ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਏਜੰਸੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲ, ਡੂਰੰਡ ਰੇਖਾ ਪਾਰ ਕਰ ਪੂਰਬੀ, ਉਤਰੀ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਤੇ ਮੁਫਸਿਲ ਇਲਾਕਿਆਂ ‘ਚ ਫੈਲ ਗਏ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਪਾਰਕ ਧੰਦਿਆਂ (ਟਰਾਂਸਪੋਰਟ, ਸਪੇਅਰ ਪਾਰਟਸ, ਚਾਹ ਅਤੇ ਸ਼ੁੱਕੇ ਫਲਾਂ), ਸਾਹੂਕਾਰੇ ਅਤੇ ਲਘੂ ਉਦਯੋਗਾਂ (ਬੇਕਰੀ, ਕਨਫੈਕਸ਼ਨਰੀਜ਼, ਕੈਂਡੀ ਇੰਡਸਟਰੀ) ‘ਚ ਮੁਨੱਸਿਬ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲਾਕਿਆਂ ‘ਚ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜ਼ਹੀਰ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਾਸ਼ਨ ਬੜਾ ਆਧੁਨਿਕ, ਪੜ੍ਹਿਆ-ਲਿਖਿਆ, ਖੁਸ਼ਹਾਲ, ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਹੋਦ ਤੇ ਸਦਭਾਵ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ (ਫਰਾਂਸੀਸੀ) ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਸਾਹੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਡਾ. ਐਮਲ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਦੀਵਾਨਖਾਨੇ ‘ਚ ਇਕ ਤਸਵੀਰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, “ਇਹ ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਦੇ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਵਸਿਆ ਕੋਈ ਨਗਰ ਹੈ?” ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਯਕਲਖਤ ਕਿਹਾ, “ਨਹੀਂ, ਇਹ ਨਜ਼ਾਰਾ ਦਰਿਆ-ਏ-ਕਾਬੁਲ ਕੰਢੇ ਉਸਰੀਆਂ ਸਰਦ ਰੁੱਤੇ ਬਰਫ ਢੱਕੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਹੈ।”

‘ਚ ਲਗਾਤਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਉਬਲ-ਪੁਬਲ ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ 1980 ‘ਚ ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਵਲੋਂ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ‘ਤੇ ਕਬਜ਼ੇ, ਅਮਰੀਕਾ ਤੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਤਾਜਿਕ, ਉਜ਼ਬੇਕ, ਪਠਾਣ ਅਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾ ਕਬਾਇਲੀ ਮੁਜਾਹਿਦਾਂ ਵਲੋਂ 1992 ‘ਚ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਸਦਰ ਨਜੀਬੁਲਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੱਤਾ ਵਿਰੁਧ ਵਿੱਢੇ ਜਹਾਦ ਦੌਰਾਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਮੀਰ ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ‘ਚ ਅਸਰ ਰਸੂਖ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ-ਹਿੰਦੂ ਪੱਛਮੀ ਮੁਲਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਅਮਰੀਕਾ, ਕੈਨੇਡਾ, ਜਰਮਨੀ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਲਾਇਨ ਕਰ ਗਏ। ਮੈਂ ਭਾਰਤੀ ਸਵਾਰਤਖਾਨੇ ਵਲੋਂ ਕਿਰਾਏ ‘ਤੇ ਲਏ ਜਿਸ ਨਿੱਜੀ ਘਰ ‘ਚ

ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਰਹੇ ਸਿੱਖ ਪਰਿਵਾਰ।

ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਡਿਊਟੀ ਦੇ ਰਹੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੁਲਾਜ਼ਮ।

ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮੁਹਤਬਰ ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਵਿਚ 2 ਜੁਲਾਈ 2018 ਨੂੰ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦੀ ਵੋਲੇਸੀ ਜਿਰਗਾ ਦੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਆਤਮਘਾਤੀ ਬੰਬ ਧਮਾਕੇ ‘ਚ ਸਿੱਖਾਂ-ਹਿੰਦੂਆਂ ਸਮੇਤ ਉਨੀ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ਅਤੇ ਇਸ ਘਟਨਾ ਵਿਚ ਵੀਹ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਜ਼ਖਮੀ ਵੀ ਹੋਏ। ਉਦੋਂ ਇਸ ਧਮਾਕੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਆਈ. ਐਸ. ਆਈ. ਐਲ. ਨੇ ਲਈ ਸੀ।

ਸ਼ੇਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਏ ਵੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭਾਈਚਾਰਕ ਹੈ। ਸ਼ੇਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਾਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ‘ਚ ਕੁਝ ਘਰ

ਸ਼੍ਰੀਚੰਦ ਦਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਵੀ ਹੈ। ਮਨੌਤ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸ਼੍ਰੀਚੰਦ ਜੀ ਤਕਸਿਲਾ ਤੋਂ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਕਾਬੁਲ ਪੁੱਜੇ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਜ਼ਨੀ ‘ਚ ਗੁਰੂਘਰ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਵੀ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਗੋਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕੋਠਾ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਹੈ। ਗਜ਼ਨੀ ‘ਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੱਡੇ ਗਜ਼ਲਗੋ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨ ਵੀ ਸਨ।

ਇੰਜ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ‘ਚ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਪਿਛਲੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨ ਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਮੁਤਾਬਕ ਸਿੱਖਾਂ-ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਪਰਿਵਾਰ ਹਨ। ਇਕ ਦਹਾਕਾ

ਰਹਿੰਦਾ ਸਾਂ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਿੱਖ ਅਮੀਰ ਵਪਾਰੀ ਦਾ ਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਾਜਿਕ ਨੇਤਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਮਸੂਦ ਦੇ ਉਤਰੀ ਗਠਬੰਧਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਫੌਜੀ ਜਰਨੈਲਾਂ ਨੇ ਧੱਕੇਸ਼ਾਰੀ ਕਰ ਬੜੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪੈਸਿਆਂ ‘ਚ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਇੰਤਕਾਲ ਕਰਾ ਲਿਆ। ਬਾਕੀ ਬਚੀ ਕੁਝ ਹੋਰ ਮੱਧਵਰਗੀ ਹਿੰਦੂ ਸਿੱਖ ਬਰਾਦਰੀ ਦੇ ਲੋਕ ਤਾਲਿਬਾਨ ਅਤੇ ਮੁਜਾਹਿਦਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੇ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਮੱਧ ਪੂਰਬੀ, ਦੱਖਣ ਪੂਰਬੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਭਾਰਤ ‘ਚ ਆਰਜ਼ੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਲੰਮੀਆਂ ਵੀਜ਼ਾ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਧੀਨ ਵਸ ਗਏ। ਅੱਜ ਉਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਕ, ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਹ ਲੋਕ ਜੜ੍ਹੀਆਂ ਬੂਟੀਆਂ, ਦਵਾਈਆਂ, ਜੋਤਿਸ਼, ਮੇਵਿਆਂ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਦੇ ਖੁਦਰਾ ਵਪਾਰ ਨਾਲ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਜੂਦੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਵਾਰੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਛੱਡਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਮ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੁਲ ਰੂਪ ‘ਚ ਅਫਗਾਨ ਵਤਨਪ੍ਰਸਤ ਹਾਂ, ਅਸਾਂ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ, ਨਮਕ ਖਾਧਾ ਅਤੇ ਆਬੋ-ਹਵਾ ‘ਚ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਥਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਜੀਵਾਂਗੇ, ਇੱਥੇ ਹੀ ਮਰਾਂਗੇ। ਸਾਨੂੰ ਅਫਗਾਨ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ

ਧਾਰਮਿਕ ਸਹਿਹੋਦ ਭਾਵਨਾ ‘ਤੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਅਤੇ ਬੇਯਕੀਨੀ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸ਼ਹਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਤਾਲਿਬਾਨ ਅਤੇ ਗੁਣ ਆਈ. ਐਸ. ਆਈ. ਐਲ. ਦੀ ਹਿੰਸਕ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਮਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਸਾਡਾ ਵਤਨ ਹੈ ਅਤੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਇਸਲਾਮੀ ਦਾਬੇ ਹੋਣ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਝੁਕਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਸਿੱਖੀ ਤੇ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਵੀ ਇਹਤਰਾਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੇ ਗੁਰੂਆਂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ, ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ, ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਹੋ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਮੈਂ ਅਕਸਰ ਜਦ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਫਗਾਨ ਘੱਟਗਿਣਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਸਿੱਖ ਹਨ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਇਹ ਵੀ ਖਬਰ ਹੈ, ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰਨਗ੍ਰਹਿ ‘ਤੇ ਹਮਲਾ ਇਸ ਲਈ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਫਗਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਬਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਦੀ ਇਮਦਾਦ ਰੋਕ ਲਵੇਗਾ, ਜੇ ਤਾਲਿਬਾਨ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਮੁਜ਼ਾਕਰਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਅਫਗਾਨ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨੇਤਾ ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਸਮਝੌਤੇ ‘ਤੇ ਨਹੀਂ ਅਪਣਦੇ।

ਇਸ ਸਾਰੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ‘ਚੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ਵੀ, ਕੌਮਾਂਤਰੀ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਕੁਟਨੀਤਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੂਝ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜਾਣ ਸਕਾਂ ਇਸ ਹਮਲੇ ‘ਚ ਆਈ. ਐਸ. ਆਈ. ਐਲ. ਵਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹ ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਇਸ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ? ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ ‘ਤੇ ਕਾਰਗਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਅਮੂਰਤ ਗੁੰਝਲਾਂ ਅਤੇ ਅਬਸਟ੍ਰੈਕਟ ਘੁੰਡੀਆਂ ਖੁੱਲ੍ਹਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵੱਡੀਆਂ ਸੱਤਾਵਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਖਹਿਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬੜਾ ਲੰਮਾ ਚੌੜਾ ਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ।

18ਵੀਂ-19ਵੀਂ ਸਦੀ ‘ਚ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਰੂਸ ਦੀ ਜ਼ਾਰਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਬਰਤਾਨਵੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਤੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੀ ਮਹਾਨ ਖੇਡ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ, ਭਾਰਤੀ ਉਪ-ਮਹਾਦੀਪ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਇਹ ਬੜਾ ਘਟਨਾ ਭਰਪੂਰ ਦੌਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੀਟਰ ਹੋਪਕਿਰਕ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਦਿ ਗ੍ਰੇਟ ਗੇਮ’ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਸ਼ਨ-ਸਟੇਟ ‘ਚ ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਹਿੰਸਾ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਝੱਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝ ਮੈਨੂੰ ਏ. ਪੀ. ਚੈਟਰਜੀ, ਟੀ. ਬੀ. ਹੈਨਸਨ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸਟੋਫ ਨੈਫਰਲੋਟ ਦੀ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕੀਤੀ ਕਿਤਾਬ ‘ਮਜ਼ੌਰਿਟੇਰੀਅਨ ਸਟੇਟ’ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸਮਝ ਆਈ।

ਅੰਤ ਮੈਂ ਕਾਬੁਲ ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ‘ਚ ਇਸ ਹਮਲੇ ‘ਚ ਘੱਟਗਿਣਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕੋਈ ਸੰਭਵ ਤਰਕ ਨਹੀਂ ਲੱਭ ਸਕਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਗੁਨਾਹਾਂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਕੀ ਹੈ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੌਤਾਂ ਲਈ ਕੀ ਆਈ. ਐਸ. ਆਈ. ਐਲ. ਹੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੱਡੀਆਂ ਸਾਜਿਸ਼ੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਸਾਰੇ ਘਟਨਾਕ੍ਰਮ ਪਿੱਛੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਤੇ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ ਭਾਰਤ ‘ਚ ਘੱਟਗਿਣਤੀਆਂ ‘ਤੇ ਹੋਈ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੰਭਵ ਹੋਣੀ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਅਨਿਆਈ ਬਰਬਰੀ ਅਤੇ ਨਾਵਾਜ਼ਬ ਹਿੰਸਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਅੰਤ ਤੱਕ ਇਹ ਸਵਾਲ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਫਗਾਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੀ ਵਿਗਾੜਿਆ ਸੀ?

ਅਫਵਾਹਾਂ

ਅਫਵਾਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਆਮ ਬੰਦੇ ਦੇ ਮਨ 'ਚੋਂ ਘ੍ਰਿਣਾ ਉਠਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਸ਼ਾਤਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਘਟਨਾ ਕਿਧਰੇ ਘਟੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਵਾਪਰੀ ਦਰਸਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸੀ, ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਲੋਕ ਮੱਥੇ ਵਟ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਖਿਝਦੇ ਹਨ, ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਸਦੇ ਹਨ।

ਉਧਰ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਇਸ ਖਿਝ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸੁਆਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜਦੋਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਣ ਨਾਲ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਜੀਬ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਆਮ ਮੁਜ਼ਰਿਮ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਮੁਜ਼ਰਿਮ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਕਦੇ ਬਹੁ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਦੇ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ,

ਹਰਮੰਦਰ ਚਹਿਲ
ਫੋਨ: 703-362-3239
chahals57@yahoo.com

ਸੀ। ਉਂਜ ਤਾਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਥੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਇਹ ਇਕ ਸੁਗਲ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਇਸੇ ਸਬੰਧੀ ਇਕ ਚੁਟਕਲਾ ਹੈ। ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਕਿਸੇ ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡੋਂ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਖੰਘ ਆਈ ਤੇ ਨਾਲ ਖੰਘਾਰ ਆ ਗਿਆ। ਖੰਘਾਰ ਪਾਸੇ ਸੁਟਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਕੁ ਘਾਬਰ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਇਹ ਚਿੱਟੇ ਜਿਹੇ ਰੰਗ ਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਕੀ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ! ਘਰੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਮੁਤਦਿਆਂ ਰਸਤੇ 'ਚ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਖੰਘਾਰ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਬਗਲੇ ਦੇ ਖੰਭ ਜਿਹਾ ਚਿੱਟਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਪੰਡਿਤ ਨੇ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਨਾ ਦੱਸੋ।

ਘਰ ਵਾਲੀ ਤੋਂ ਰਹਿ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਗੁਆਂਢਣ ਸਹੇਲੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਦੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਗਲੇ ਦੇ ਖੰਭ ਜਿਹਾ ਚਿੱਟਾ ਕੁਝ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਗੱਲ ਅਗਾਂਹ ਨਾ ਦੱਸੋ, ਪਰ ਗੁਆਂਢਣ ਨੇ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਦਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਗਲੇ ਦਾ ਖੰਭ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਨਾ ਕਰੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲ ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਤੀਜੇ ਤੱਕ ਘੁੰਮਦੀ ਅਗਾਂਹ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਇਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਗਲੇ ਦੇ ਖੰਭ ਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਅੱਗੇ ਗੱਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਖੰਭ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ। ਅਗਾਂਹ ਇਸ ਨੇ ਕਈ ਖੰਭਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਲੈ ਲਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾ ਬਗਲਾ ਹੀ ਬਣਾ ਧਰਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਹੁੰਦੇ ਤੱਕ ਪਿੰਡ 'ਚ ਗੱਲ ਘੁੰਮ ਗਈ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਬਗਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਡਾਰਾਂ ਨਿਕਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇੰਜ ਅਫਵਾਹਾਂ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਅਣਸੁਖਾਵਾਂ ਘਟਿਆ ਤਾਂ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਅਫਵਾਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਰਿਹਾ। ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਨਾ ਜਾਈਏ ਤੇ ਗੱਲ ਭਾਰਤ ਵੱਡ ਵੇਲੇ ਦੀ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕੁਝ ਅਫਵਾਹਾਂ ਕਾਰਨ ਘਟਿਆ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਈ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਨਾ ਪਹੁੰਚੀ ਅਤੇ ਸਭ ਧਿਰਾਂ ਹਾਲ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਈਆਂ। ਕਹਿੰਦੇ, ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਰਪਾਨ ਮਿਆਨੋਂ ਕੱਢ

ਕੇ ਹਵਾ 'ਚ ਲਹਿਰਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਨਹੀਂ ਬਣਨ ਦੇਵੇਗਾ; ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਚਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਅਫਵਾਹ ਇਹ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਮਾਸਟਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਿਰਪਾਨ ਨਾਲ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦਾ ਝੰਡਾ ਪਾਤ ਸੁੱਟਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੀਲੀ ਲਾਉਣ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਮਾਰ ਮਰਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਜੋ ਅਗਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਭਿਆਨਕ ਦੰਗੇ ਬਣ ਗਏ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਹਰ ਫਿਰਕੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਤੀ ਗੁੱਸਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਦੀ ਚੰਗਿਆੜੀ ਅਫਵਾਹਾਂ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਉਧਰਲੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸਕਾਉਣ ਲਈ ਇਹ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਰੀ ਗੱਡੀ ਆਈ ਹੈ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ! ਲੱਗ ਗਈ ਚੁਆਤੀ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ-ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਇੱਧਰਲੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲੋਂ ਇਕ ਗੱਡੀ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਰੀ ਆਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਹਿੰਦੂ-ਸਿੱਖ ਬੀਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਇੱਧਰ ਦੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਪਰ ਇਹ ਗੱਡੀ ਨਾ ਉਧਰ, ਨਾ ਇੱਧਰ-ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਸੀ। ਉਂਜ ਭਾਵੇਂ ਅੱਗ ਭੜਕਣ ਪਿੱਛੋਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਬਸੋਰੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੋਨੋਂ ਪਾਸੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ, ਪਰ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਫਵਾਹਾਂ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ।

ਕਈ ਤਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਗਏ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਭੀੜਾਂ ਭੜਕਾਉਣ ਲਈ ਕੁਝ ਅਨਸਰ ਮਨੁੱਖੀ ਖੋਪੜੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਘੁੰਮਦੇ ਸਨ। ਭੀੜਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹ ਖੋਪੜੀਆਂ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਭਾਸ਼ਨ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਇਹ ਖੋਪੜੀਆਂ ਸਾਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਭੇਜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ, 'ਆਹ ਲਉ ਤੁਹਾਡਾ ਵੱਖਰਾ ਮੁਲਕ!' ਬਸ ਇੰਨਾ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਲੋਕ ਭੜਕ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ਤੇ ਵੱਡਾ ਟੁੱਕੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੰਡ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ।

ਪਿੱਛੋਂ ਜਾ ਕੇ ਜਦੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਜੰਗਾਂ ਹੋਈਆਂ, ਉਦੋਂ ਵੀ ਬੜੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲੀਆਂ। 1971 ਦੀ ਜੰਗ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਇਕ ਘਟਨਾ ਹੈ। ਉਦੋਂ ਇਹ ਅਫਵਾਹਾਂ ਜੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸਨ ਕਿ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਾਲੇ ਛਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਜਸੂਸ ਉਤਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਰਾਤਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ, ਪਰ ਕਦੇ ਕੋਈ ਜਸੂਸ ਨਹੀਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਇਕ ਮੰਗਤਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਧਾਂ ਜਿਹੇ ਭਗਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਸੱਥ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਿਆ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕਿਧਰੇ ਇਹ ਜਸੂਸ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ!

ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇੰਨੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਤਾਸ ਖੇਡਣ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਿਆ, ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਨੇ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮੰਗਤੇ ਦੇ ਭੇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਜਸੂਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਹੋ ਗਈ ਉਸ ਜਸੂਸ ਦੀ ਭਾਲ ਸ਼ੁਰੂ। ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਮੰਗਤਾ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਮੁਕਾ ਕੇ ਨੇੜਲੇ ਕਸਬੇ ਬੋਰਾ ਦੇ ਰਾਹ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕੁਝ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਧੂਹ ਕੇ ਵਾਪਸ ਸੱਥ 'ਚ ਲੈ ਆਏ। ਦੋ ਜਣੇ ਸਾਈਕਲਾਂ 'ਤੇ ਕਸਬੇ ਵੱਲ ਪੁਲਿਸ ਲੈਣ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਤਫਤੀਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਮੰਗਤਾ ਬਥੇਰਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਬੋਹਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਕਸਬੇ ਦੇ ਬਾਹਰ ਸਾਡੀਆਂ ਝੁੰਗੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਉਸ ਦੀ ਕੱਟ ਮਾਰ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਪਰ ਉਦੋਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨੰਬਰਦਾਰ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਿਆਣਾ ਬੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦਿਆਂ ਉਸ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਇਕੱਠਾ ਹੋ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਦਾ ਘਰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਕੱਟਣ ਮਾਰਨ ਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠੰਢੇ ਕਰਦਿਆਂ ਰੋਕੀ ਰੱਖਿਆ। ਉਦੋਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਆ ਗਈ, ਜੋ ਮੰਗਤੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਈ। ਸ਼ਹਿਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਝੁੰਗੀ

ਵਿਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ।

ਜਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਕਤਲੇਆਮ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੀ ਅਫਵਾਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਗੁੰਡਾ ਅਨਸਰ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਪਰ ਤੀਲੀ ਸ਼ਰਾਰਤੀਆਂ ਨੇ ਹੀ ਲਾਈ। ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾਈ ਗਈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲੋਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦੀ ਭਰੀ ਗੱਡੀ ਆਈ ਹੈ। ਕੁਝ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਮੁਹੱਲੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਉਂਦੇ ਲੱਡੂ ਵੰਡ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਭ ਨੇ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁੱਸਾ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਦਾ ਹੀ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦਿਆਂ ਗੁੰਡਾ ਅਨਸਰ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਕਤਲੇਆਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਅਗਲੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਮੌਤ ਦਾ ਜੋ ਤਾਂਡਵ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲਿਆ ਨਹੀਂ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਕਾਲੇ ਦਿਨ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਫਵਾਹਾਂ ਵੀ ਜੋਰਾਂ 'ਤੇ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਕਾਲੇ ਕੱਛਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਪਾਸਿਉਂ ਗੱਲ ਚੱਲੀ ਤੇ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਘੁੰਮ ਗਈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਡਰ ਦੇ ਸਾਏ ਹੇਠ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੁਸਤੈਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਥਾਂ ਥਾਂ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਠੀਕਰੀ ਪਹਿਰੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਅਫਵਾਹਾਂ ਨੇ ਜੋਰ ਫੜ੍ਹ ਲਿਆ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਕਾਲੇ ਕੱਛਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਖਬਰ ਆਉਂਦੀ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲੋਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਲੇ ਕੱਛਿਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਨੇ ਕਈ ਥਾਈਂ ਮਾਸੂਮਾਂ ਦੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਵੀ ਲੈ ਲਈਆਂ ਸਨ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਗੈਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ 'ਚ ਘੁੰਮਦਾ ਵੇਖਦੇ ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਕੱਛੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਲੇਬਲ ਉਦੋਂ ਹੀ ਚਿਪਕਾ ਦਿੰਦੇ।

ਬਰਨਾਲੇ ਨੇੜਲੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਭਰਾ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਉਥੇ ਸਨ। ਉਧਰਾ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਕਈਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੱਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ। ਆਥਣ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪਿੰਡ 'ਚ ਗੱਲ ਘੁੰਮਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਾਲੇ ਕੱਛੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦਾ ਪਿੰਡ 'ਚ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚੱਕ 'ਤੇ ਧਰਤੀ। ਜਿਸ ਕੋਲ ਜੋ ਹਥਿਆਰ ਸੀ, ਲੈ ਕੇ ਉਧਰ ਨੂੰ ਭੱਜਿਆ। ਕੋਈ ਸਾਈਕਲ, ਕੋਈ ਕਾਰ ਤੇ ਕੋਈ ਟਰੈਕਟਰ ਭਜਾਈ ਉਧਰ ਨੂੰ ਆ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਸੁਣੀ ਤੇ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਫਿਰ ਟਰੈਕਟਰ ਪਿੱਛੇ ਬੰਨ ਕੇ ਸਿਵਿਆਂ 'ਚ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਉਥੇ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਫਲਾਣਿਆਂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਥਾਈਂ ਮਾੜੇ ਭਾਣੇ ਵਾਪਰੇ। ਇਕ ਦੋਸਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਪੰਚ ਸੀ ਤੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕਾਲੇ ਕੱਛੇ ਵਾਲੇ ਗਰੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਖੂਬ ਘੁੰਮ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਹੋਇਆ ਇਹ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਦੋ ਬੰਦੇ ਆ ਗਏ। ਇਕ ਤਾਂ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਵੇਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦਾ, ਭਾਵ ਅੰਨਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਜੁਆਨ ਉਮਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ, ਸਿੱਧਰਾ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਪਿੱਛੋਂ ਮਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮੁਤਾਬਕ ਅੰਨਾ ਤਾਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ 'ਚ ਭੀਖ ਮੰਗਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜੁਆਨ ਮੁੰਡਾ ਕਿਸੇ ਰੇਲਵੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ, ਜੋ ਦਿਮਾਗੋਂ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਬਿਨ ਮਤਲਬੋਂ ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ 'ਚ ਹੀ ਇੱਧਰ ਉਧਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸ ਦਿਨ, ਉਹ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਨੇੜਲੇ ਕਸਬੇ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਉਤਰਿਆ। ਉਥੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਅੰਨਾ ਬੰਦਾ ਰਲ ਗਿਆ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਕਿਸੇ ਟਰੱਕ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਟਰੱਕ ਤਾਂ ਮੁੜ ਆਇਆ, ਪਰ ਉਹ ਉਥੇ ਹੀ ਉਤਰ ਕੇ ਪਿੰਡ 'ਚ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗੇ।

ਉਦੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹ ਕਾਲੇ ਕੱਛਿਆਂ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਬਸ ਇੰਨਾ ਕਹਿਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਪਿੰਡ 'ਚ ਰੋਹ ਫੈਲ ਗਿਆ। ਹਰ ਕੋਈ ਗੰਡਾਸੇ, ਬਰਛੇ ਲੈ ਕੇ ਉਧਰ ਨੂੰ ਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੇ ਗਰੀਬ ਸਨ। ਇਕ ਨੂੰ ਕੁਝ

ਦਿਸਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸਿੱਧਰਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਸਹੀ ਉਤਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸੱਕ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਗਿਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਰ ਕੁੱਟ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਚਾਓ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਇਕ ਕਮਰੇ 'ਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਲ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਾਓ। ਉਧਰ ਨਾਲ ਦੋ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਗੱਲ ਘੁੰਮ ਗਈ ਕਿ ਕਾਲੇ ਕੱਛੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਗਰੋਹ ਕਾਬੂ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੂੰ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਹਵਾਲਗੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਿ ਹੱਥੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਦੇ ਸਕਣ।

ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦਾ ਆਇਆ, ਜੋ ਰੇਲਵੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਫੜ੍ਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਮੂੰਡੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣ ਲਿਆ। ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਮਹਿਕਮੇ ਦੇ ਇਕ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਦਿਮਾਗੀ ਹਾਲਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇੱਧਰ ਉਧਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸੇ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਧਰਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਾਲੇ ਕੱਛੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਪੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਾਹਵਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਪੁਲਿਸ ਆ ਗਈ। ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛਿਉਂ ਹੋਰ ਨਫਰੀ ਸੱਦ ਲਈ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ 'ਚ ਲੈ ਲਿਆ, ਪਰ ਲੋਕ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਹੋ ਖਲੋਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਉਥੇ ਤਿੰਨ ਜਿਲਿਆਂ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਕਲੋਸ਼ ਪਾ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਦੁਕਾਨਾਂ ਅਤੇ ਵਾਹਨ ਸਾੜ ਦਿੱਤੇ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸੌ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਸਥਿਤੀ 'ਪੁਲਿਸ ਬਨਾਮ ਲੋਕ' ਬਣ ਗਈ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੋ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ।

ਇਸ ਤਣਾਓ ਨੂੰ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਸੰਭਾਲਿਆ। ਇਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਚਲਾਉਂਦਿਆਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਠੰਢੇ ਕਰਦਿਆਂ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰਿਆ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਦੰਗੇ ਫੈਲਾਉਣ ਜਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਕੰਮ 'ਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦੇ ਕੋਸ ਬਣ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਜਾ ਕੇ ਕਿਧਰੇ ਕਿਸੇ ਚੰਗੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ ਦੇ ਦਖਲ ਪਿੱਛੋਂ ਫੜ੍ਹੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਛੁਡਵਾਏ ਗਏ। ਇਕ ਅਫਵਾਹ ਤੋਂ ਗੱਲ ਕਿੱਥੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਾ ਕਿਧਰੇ ਕੋਈ ਕਾਲੇ ਕੱਛੇ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਗਲਤ ਅਨਸਰ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਕਾਲੇ ਕੱਛੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਫਵਾਹ ਨਾ ਆ ਗਈ।

ਅਫਵਾਹਾਂ ਵੀ ਵਕਤ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਹਾਲਾਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਵੇਲੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੂਬੇ ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਜੁਆਕਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੇ ਗਰੋਹ ਦੀਆਂ ਅਫਵਾਹਾਂ ਗਰਮ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੇ ਦਸ-ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦੇ ਪੋਤੇ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰੀ 'ਚ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਉਹ ਕਿਸੇ ਢਾਬੇ 'ਤੇ ਕੁਝ ਖਾਣ ਪੀਣ ਲੱਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜੁਆਕ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੇ ਗਰੋਹ ਦਾ ਇਕ ਬੁੱਢਾ, ਕਿਸੇ ਜੁਆਕ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਲਿਆਇਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਫਲਾਣੀ ਦੁਕਾਨ 'ਚ ਬੈਠਾ ਚਾਹ ਪੀ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ, ਕੁਝ ਹੀ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਉਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਬੋਸ਼ਮਾਰ ਇਕੱਠ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ ਤੇ ਲੱਗੇ ਸੁਆਲ ਪੁੱਛਣ। ਉਸ ਨੇ ਬਥੇਰਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਨੇੜਲੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਪੋਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਭੀੜ ਨੇ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ। ਜਦੋਂ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੂੰ ਕੁੱਟਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਪੋਤਾ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦਾ ਬਾਬੇ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਪਰ ਭੀੜ ਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ। ਜਦੋਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਪਹੁੰਚੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੁੱਟ ਕੁੱਟ ਕੇ ਬਾਬੇ ਤੇ ਪੋਤੇ-ਦੋਹਾਂ

ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਸੀ। ਅਫਵਾਹ ਨੇ ਦੋ ਮਾਸੂਮਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈ ਲਈ।

ਪਿੱਛਲੇ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ 'ਚ ਗੁਰੂ ਭਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਹਰਿਆਣੇ ਵਿਚ ਪਹਿਲੂ ਖਾਂ ਦੇ ਕੋਸ ਦਾ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਮੰਡੀ 'ਚੋਂ ਗਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲ ਖਰੀਦਦਾਰੀ ਦੀ ਰਸੀਦ ਵੀ ਸੀ। ਗਾਂ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲਿਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਭੀੜ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਹੋਰ ਥਾਂ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਘਰ ਫਰਿਜ ਵਿਚ ਗਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਪਿਆ ਹੈ। ਬਸ ਭੀੜ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ। ਪਿੱਛੋਂ ਜਦੋਂ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਤੋਂ ਮੀਟ ਚੈਕ ਹੋ ਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਗਾਂ ਦਾ ਮਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਮੰਦਿਰ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਸਪੀਕਰ 'ਤੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਸਿਤਮਜ਼ਰੀਫੀ ਇਹ ਰਹੀ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਸਾਫ ਦਿਸਦਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਕੁਝ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਗੁਜਰਾਤ 'ਚ ਪਸੂਆਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਲਾਹ ਰਹੇ ਕਾਮੇ ਮਰੀਆਂ ਗਏ ਤਾਂ ਖੱਲਾਂ ਲਾਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਫਵਾਹ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਏ ਮਾਰੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਭੀੜ ਨੇ ਜੋ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇ ਚੱਲਦਿਆਂ ਹਾਲਤ ਇਹ ਹੋ ਗਈ ਹਨ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗਏ ਮਾਰੀਆਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਡੇਅਰੀ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਘਾਟਾ ਪਿਆ ਹੈ।

ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਮਹਾਮਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਫੈਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਖੱਬ ਹੈ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਡਾਕਟਰ, ਖੋਜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿਆਣੇ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਜੋੜ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਮੁਰਾਦ ਵਾਇਰਸ ਦਾ ਤੋੜ ਲੱਭਿਆ ਜਾਵੇ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਮਹਾਨ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਸੁਗਲ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿਚ ਸਰਗਰਮ ਹਨ। ਉਹ ਵਕਤ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਮਝ ਰਹੇ। ਕਦੇ ਅਫਵਾਹ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇੰਨੇ ਲੋਕ ਵਾਇਰਸ ਨਾਲ ਮਰ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਉਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਲੋਕ ਭੈਭੀਤ ਹੋ ਉਠਦੇ ਹਨ।

ਕਦੇ ਅਫਵਾਹ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ 'ਤੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਦਵਾਈ ਦਾ ਛਿੜਕਾ ਕਰਨਗੇ। ਇਸ ਨਾਲ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਨੀ 'ਚ ਸਾਰੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਜਾਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਦੇ ਇਹ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਫਲਾਣੀ ਥਾਂ ਅਣਜਾਣ ਲੋਕ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਚੰਬੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਲੋਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਬੰਦਾ ਪਿਛਲੀਆਂ ਚੋਣਾਂ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਵੋਟਾਂ ਬਸ ਗਿਣਤੀ ਦੀਆਂ ਹੀ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਟੀ. ਵੀ. ਰਿਪੋਰਟਰ ਮੂਹਰੇ ਰੋਇਆਂ ਸਭ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਭਲੇਮਾਣਸ ਨੇ ਅਫਵਾਹ ਫੈਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਦਵਾਈ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਈ ਲੋੜਵੰਦ ਹੈ, ਉਸ ਨਾਲ ਰਾਬਤਾ ਕਰੋ। ਉਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤੇ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਉਹ ਹਵਾਲਾਤ 'ਚ ਬੰਦ ਹੈ।

ਅੱਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਕਿ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਕਟ ਯਾਨਿ ਕਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਅਫਵਾਹ ਨਾ ਫੈਲਾਈ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਮਜ਼ਾਕ ਦਾ ਵਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਜਮ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਆਈਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਹੀ ਮੰਨਣ, ਨਾ ਕਿ ਅਫਵਾਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦੇਣ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਮਹਾਮਾਰੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਡਾਕਟਰ, ਨਰਸਾਂ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਕਾਮੇ ਜਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦਿਆਂ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੁਲਿਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਦਾਰੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਆਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਨਿਭਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸ਼ਰਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਫਵਾਹਾਂ ਛੱਡ ਕੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਪਿੱਠ 'ਤੇ ਖੜੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਆਓ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭੰਬਲਭੂਸੇ ਤੋਂ ਬਚੀਏ ਅਤੇ ਵਕਤ ਦੀ ਨਜ਼ਾਕਤ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲਦਿਆਂ ਇਸ ਮਹਾਮਾਰੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰੀਏ।

ਸਾਂਝੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਲਾ ਗਾਰਗੀ

ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਜੰਮੇ-ਪਲੇ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਲਿਖਾਰੀ ਵਜੋਂ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿਚ ਪਛਾਣ ਬਣਾਈ। ਜਿਵੇਂ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਲੇਖਕਾਂ-ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਚਿੱਤਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਾਣ ਉਰਦੂ ਲਿਖਾਰੀ ਸਆਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਇਹ ਰੁਤਬਾ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਰ ਰਚਨਾ 'ਚ ਨਿਆਰਾ ਤੇ ਨਿਵੇਕਲਾ ਰੰਗ ਬੰਨਣ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਮਯਾਬ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਐਸ. ਬਲਵੰਤ ਨੇ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕੁਝ ਪੱਖਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। -ਸੰਪਾਦਕ

ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਜੰਮਿਆਂ ਤਾਂ ਬਾਣੀਆਂ ਦੇ ਘਰ, ਪਰ ਰਹਿੰਦਾ ਉਹ ਜੱਟਾਂ ਵਾਂਗ ਸੀ ਤੇ ਸੋਚਦਾ ਅਮਰੀਕਨਾਂ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਕਨਾਟ ਪਲੇਸ ਵਿਖੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਵਿਚ ਵਾਸਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ 'ਗਾਰਗੀ ਡੈੱਨ' ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਨਾਲ ਸਜਾਇਆ ਉਸ ਘਰ ਦਾ ਵੱਡਾ ਕਮਰਾ, ਕੰਧਾਂ 'ਤੇ ਕਾਲਾ ਪੇਂਟ, ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦੀ ਸ਼ਾਰਪ ਲਾਈਟ, ਦੀਵਾਰਾਂ 'ਤੇ ਟੰਗੀਆਂ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੇਂਟਿੰਗਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਵਿਛਿਆ ਗੁਦਗੁਦਾ ਗੱਦਾ, ਉਸ 'ਤੇ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਗੱਦੀਆਂ, ਕਾਨਿਆਂ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਮੂੜੇ ਅਤੇ ਉਸੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਹੋਰ ਜਣੇ ਦੇ ਸੌਣ ਲਈ ਬਿਸਤਰ। ਉਸੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਗੱਦੇ 'ਤੇ ਜਾਂ ਮੂੜਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਮਹਿਫਿਲਾਂ ਸਜਦੀਆਂ। ਜੇ ਲੋਕ ਹੋਰ ਵੱਧ ਹੋ ਜਾਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਇਥਲ-ਉਥਰ ਐਡਜਸਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਬਾਹਰ ਚੌੜਾ ਵਿਹੜਾ,

ਐਸ. ਬਲਵੰਤ

ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਰਸੋਈ। ਗਰਮੀਆਂ ਵੇਲੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਬੈਠ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀ ਚਾਂਦਨੀ ਦਾ ਅਨੰਦ। ਕਦੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ, ਕਦੇ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਤੇ ਕਦੇ ਲੜੀਫਿਰੀਆਂ 'ਤੇ ਠਹਾਕੇ। ਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਸੰਜੀਦਾ ਬੌਧਿਕ ਬਹਿਸ। ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਸਟਾਈਲ ਸੀ ਬੋਲਣ ਦਾ, ਸੋਚਣ ਦਾ, ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦਾ। ਵਿਹੜੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਨਿਕਲਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਘਰ ਦੇ ਕਮੇ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਕਮਰਾ।

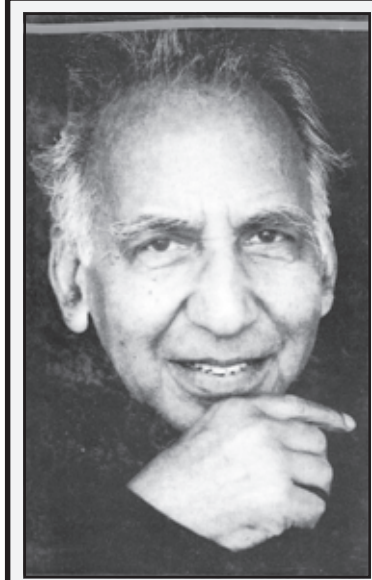
ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਤੋਰ ਦਾ ਨਿਆਰਾਪਣ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਉਹ ਤੁਰਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਪੂਰੇ ਪੈਰ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਜੇ 'ਤੇ ਜੋਰ ਵਧੇਰੇ ਪਾਉਂਦਾ, ਅੱਡੀਆਂ ਉਪਰ ਚੁੱਕ ਕਦਮ ਪੁੱਟਦਾ, ਤੁਰਦਿਆਂ ਬਾਹਾਂ ਖਿਲਾਰ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦਾ ਤੇ ਮੋਢਿਆਂ ਦੇ ਖੁੰਜੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਉਪਰ-ਥੱਲੇ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਦਮ ਪੁੱਟਦਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਿੜਕ ਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ। ਇਸੇ ਤੋਰ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹੀ 'ਟਾਈਮਜ਼ ਆਫ ਇੰਡੀਆ' ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਨਾਮਨਿਗਾਰ ਸਤਿੰਦਰਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਪੰਡਾਰਾ ਰੋਡ ਵਾਲੇ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਗਾਰਗੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਸਕੈੱਚ ਸੁਣਾਇਆ ਸੀ, 'ਲਿੱਪੇ ਹੋਏ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਤੁਰਦਾ ਕੁੱਕੜ'।

ਗਾਰਗੀ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਖਸ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਆਸ ਹੋਣੀ ਕਿ ਫਲਾਣੀ ਥਾਂ ਤੋਂ ਇੰਨੇ ਪੈਸੇ ਆਉਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਖਰਚੇ ਦੀ ਲਿਸਟ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਕਿ ਇਹ ਖਰਚ ਕਿਥੇ ਕਰਨੇ ਹਨ! ਕਦੇ ਉਹ ਨੇੜਾਂ ਨਾਲ ਲੱਦਿਆ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਮੁਫਲਿਸੀ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਜੇਬ 'ਚ ਖੋਟੀ ਚੁਆਨੀ ਵੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ। ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਤੇ ਫਕੀਰੀ ਵੀ ਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਮਨੂ ਨੂੰ ਉਚੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਦਾਖਲ ਕਰਾਉਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਮੁਫਲਿਸੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਸੀ। ਪੈਸੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਸੁਆਲ ਸੀ। ਅਖੀਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਫਰਿੰਜ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਮੁੰਡਾ ਦਾਖਲ ਕਰਾ ਫਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਾ, "ਜੇ ਜੱਟ ਆਪਣਾ ਮੁੰਡਾ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਕੀ ਬਾਣੀਆਂ ਆਪਣਾ ਫਰਿੰਜ ਨਹੀਂ ਵੇਚ ਸਕਦਾ?"

ਗਾਰਗੀ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਤੋਂ ਉਧਾਰ ਮੰਗਣ ਵਿਚ ਰਤਾ ਵੀ ਸੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਤੇ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪੈਸੇ ਮੋੜਦਾ ਵੀ ਸੀ। ਇਸ ਉਧਾਰੀ ਵਿਚ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਗਾਰਗੀ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਂ ਇਸ ਲਿਸਟ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉਪਰ ਲਿਖਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਕਾਰਨ ਮਨੂ ਨੂੰ ਦਾਖਲ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਉਧਾਰੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਲਈ? ਖੈਰ! ਜਦੋਂ ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਫਰਿੰਜ ਵੇਚਿਆ, ਉਦੋਂ ਤੀਕ ਅਮਰੀਕ ਗਿੱਲ, ਗਾਰਗੀ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ।

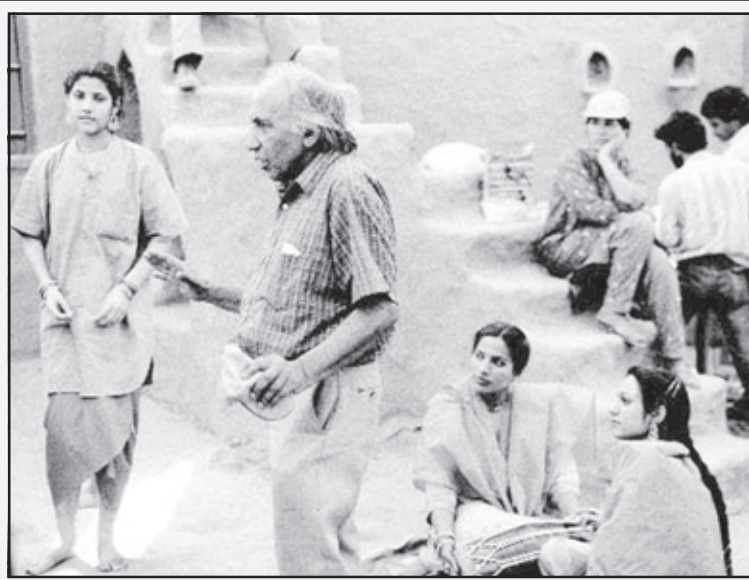
ਮੁਫਲਿਸੀ ਦਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹਾਲ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਨੂਰ ਉਸ ਪਾਸੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸਾਂ। ਸੋਚਿਆ, ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਹੌਲੇ ਕਰਦੇ ਚੱਲੀਏ। ਅਸੀਂ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਗਾਰਗੀ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਮਰੀਕ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਿਠਾਇਆ, ਪੱਖਾ ਚਲਾਇਆ। ਅਮਰੀਕ ਨੇ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਕਾਮੇ ਕਿਸ਼ੋਰੀ ਲਾਲ ਨੂੰ 'ਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ', "ਕਿਸ਼ੋਰੀ ਲਾਲ...ਸਾਹਬ ਆਏ ਹੈਂ...ਬੜੀਆ ਸਾ ਪਾਨੀ ਲਾਓ!" ਮੇਰਾ ਹਾਸਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਪਾਣੀ ਤਾਂ

ਪਾਣੀ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ, 'ਬੜੀਆ ਸਾ' ਕੀ ਹੋਇਆ? ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨ, ਘਰ 'ਚ ਫਰਿੰਜ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਪਾਣੀ 'ਚ ਠੰਢਾਸ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਿਨ

'ਸਾਂਝਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ' ਦੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ।

ਪੰਜਾਬੀ ਲਿਖਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀਤ ਤੇ ਅਮਰੀਕ ਗਿੱਲ ਜਿਹੇ ਸਾਹਿਰਦ ਦੋਸਤਾਂ ਦਾ ਨਿੱਘ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਨਾ ਮਾਣ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਵਧੀਆ ਤੇ ਠੇਠ

ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਉਹ ਬੋਲ ਜਾਂ ਸੋਚ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਦਾ ਉਹ ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਵਕਤ ਕਲਮ ਦੀ ਸਿਆਹੀ ਤੰਦਰੁਸਤ ਕਰਨ 'ਚ ਹੀ ਜ਼ਾਇਆ ਹੋ ਜਾਂਦਾ।

ਉਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਆਉਣ ਪਿਛੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀਤ ਤੇ ਫਿਰ ਅਮਰੀਕ ਗਿੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਰਹਿਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਹੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅੱਖਰਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀਤ ਜਦ ਗਾਰਗੀ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸੇ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਤਾਂ ਗਾਰਗੀ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਸਪੀਡ 'ਚ ਬੋਲਦਾ, ਉਹ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੁਬਹੂ ਆਪਣੇ ਪੈਂਨ ਰਾਹੀਂ ਕਾਗਜ਼ 'ਤੇ ਅਟੇਰ ਲੈਂਦਾ। ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਸੋਚ ਜਾਂ ਲਿਖਵਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਵੇਲਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਦੇ ਉਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀਤ ਨੂੰ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਉਠਾ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ, ਆਪਣਾ ਪੈਂਨ ਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਲਿਆ। ਗਾਰਗੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਡਿਕਟੇਟ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀਤ ਦੀ ਗਾਰਗੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣਨ 'ਤੇ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਹੂਲਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਲਿਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਉਦੋਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧ ਲਿਖਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀਤ ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਸਿਰਫ ਸਟੈਨੋ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਸੱਚਾ ਤੇ ਵਧੀਆ ਦੋਸਤ ਵੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀਤ ਕੈਨੇਡਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜੀਤ ਦੀ ਥਾਂ ਅਮਰੀਕ

ਸਾਲ 2017 ਵਿਚ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਡਾਕ ਟਿਕਟ।

ਗਿੱਲ ਨੇ ਲੈ ਲਈ। ਅਮਰੀਕ ਉਦੋਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ ਸੀ। ਹੋਸਟਲ 'ਚ ਰਹਿਣ ਦੀ ਥਾਂ ਅਮਰੀਕ ਨੂੰ ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਘਰ ਵੱਧ ਮੁਨਾਸਿਬ ਸੀ। ਗਾਰਗੀ ਬਿਏਟਰ

ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਸੀ ਤੇ ਅਮਰੀਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ। ਅਮਰੀਕ ਨੂੰ ਗਾਰਗੀ ਕੋਲੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਾਂ ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸ ਦੇ ਇਕੱਲ 'ਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਥ ਵੀ। ਸੋ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਗਿੱਟ-ਮਿਟ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਂ ਪਹਿਲੋਂ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਮੈਂ 1971 ਵਿਚ ਚਾਰ ਸਾਲ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਛੱਡ ਜਲੰਧਰ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੇ ਫਿਰ ਬੰਬਈ ਰਹਿਣ ਪਿਛੋਂ ਦਿੱਲੀ ਵਾਪਸ ਆਇਆ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕੰਪਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਲਈ। ਜਲਦੀ ਹੀ ਮੇਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਦੋਸਤ ਵੀ ਬਣ ਗਏ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਤੇ ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਲੇਖਕ, ਪੱਤਰਕਾਰ, ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਧਨੀ-ਕਲਾਕਾਰ, ਬੁੱਤਘਾੜੇ, ਸਟੇਜੀ ਤੇ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਾਸ਼ਿੰਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸ ਲਿਸਟ ਵਿਚ ਪੱਤਰਕਾਰ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰ ਸੁਰੇਸ਼ ਕੋਹਲੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਨੂ ਨੂੰ ਦੇਵ ਆਨੰਦ ਨਾਲ ਮਿਲਾਉਣ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਖਾਸਾ ਹੱਥ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਯਕੀਨ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦਾ। ਹਾਂ, ਦੇਵ ਆਨੰਦ ਦੀ ਯੰਗ ਹੀਰੋ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਬਾਰੇ ਸੁਰੇਸ਼ ਮੈਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰੀ ਕਹਿ ਚੁਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੇਵ ਆਨੰਦ ਤੇ ਸੁਰੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਫੀ ਗੂੜ੍ਹੇ ਮਿੱਤਰ ਵੀ ਸਨ। ਸੋ ਗਾਰਗੀ ਨਾਲ ਵੀ ਮੇਰਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬੜ੍ਹਾ-ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ 'ਨੇਕਡ ਟਰਾਈਐਂਗਲ' (ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ 'ਨੰਗੀ ਯੁੱਧ') ਨਾਂ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ 'ਚ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ, ਉਦੋਂ ਸਾਡੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕੁਝ ਵਧੇਰੇ ਹੀ ਨੇੜਲੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਮੇਰੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਨਾਵਲ ਮੈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਾਂ, ਪਰ ਗਲਪ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਮੇਰੀ ਲਾਈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨਾਵਲ ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਨਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ (ਵਿਕਾਸ ਪਬਲਿਸਿੰਗ ਹਾਊਸ) ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਨਰਿੰਦਰ ਦੀ ਖੂਬੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁਨਾਸਿਬ ਵਿਵਾਦ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਾਠਕ ਦੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਲਾਈਨ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਗੰਭੀਰ ਬਹਿਸ ਹੋ ਸਕਦੀ ਸੀ ਤੇ ਹੋਈਆਂ ਵੀ।

ਮੇਰੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਵੀ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪੁਸਤਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ-ਘਰ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾ ਤੇ ਲਾਈਨ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹੋਣ, ਵਰਨਾ ਕਿਤਾਬ ਨਿਰਜਿੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਤੇ ਲੇਖਕ-ਦੋਵੇਂ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉੱਜ ਗਾਰਗੀ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਮੁਲਾਕਾਤਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਪਾਰਟੀ ਵਿਚ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ। ਭਾਧਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਫਾਰਮ ਹਾਊਸ 'ਤੇ ਸਜਦੀ 'ਯੁੱਧ ਦੀ ਮਹਿਫਿਲ' ਵਿਚ। ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕ ਗਿੱਲ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਘਰ ਆ ਚੁਕਾ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣਾ-ਜਾਣਾ ਵਧ ਗਿਆ। ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ 'ਪੈਟਰੀਆ' ਅਖਬਾਰ ਦਾ ਬਿਓਰੋ ਚੀਫ਼ ਸ਼ੋਕੀਨ ਸਿੰਘ ਜਦੋਂ ਦਿੱਲੀ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਚੌਕਤੀ ਖੂਬ ਜੰਮਦੀ। ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ੋਕੀਨ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਭਵਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਬੈਠ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਤੇ ਕਦੇ ਮੇਰੇ ਘਰ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਅਮਰੀਕ ਨਾਲ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਘਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਪ੍ਰੋ. ਨੂਰ ਵੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਦੇਹ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਕਰੀਬ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਸਭਾ ਨੇ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਫੈਲੋਸ਼ਿਪ ਦੇਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਇਸ ਰਸਮ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜ੍ਹਨ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਭਾਧਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸੰਧੂ ਮੁੰਬਈ ਗਏ। ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਮੈਂ ਵੀ ਇਸ ਮੌਕੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕਾਂ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚਾਂ। ਮੁੰਬਈ ਦੇ ਵਰਸੇਵਾ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਛੇਵੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਮਨੂ ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਘਰ। ਫਿਲਮਸਾਜ਼ ਤੇ ਸ਼ਾਇਰ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਨੇ ਇਹ ਰਸਮ ਅਦਾ ਕੀਤੀ। ਕਿਸੇ ਜ਼ਮਾਨੇ 'ਚ 'ਚੇਤਨਾ' ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਦੀ ਆਮਦ ਨਾਲ ਤੇ ਮਗਰੋਂ ਸਮਾਰਟ ਕਾਰਡ ਤੇ ਹੋਰ ਕਾਢਾਂ 'ਚ ਪਹਿਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਐਸ. ਸਵਰਨ, ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਮਰੀਕ ਗਿੱਲ (ਫਿਲਮ-ਲੇਖਕ ਤੇ ਐਕਟਰ), ਗਿਰਿਜਾ ਸ਼ੰਕਰ (ਮਹਾਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ) ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕੁਝ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸਨ। ਕੁਝ ਦੋਸਤ ਵੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਬਲਜੀਤ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਗਾਰਗੀ ਤੋਂ ਬੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤਾਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਗਾਰਗੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਜੀਵਤ-ਸਰੀਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਇਹ ਮੇਰੀ ਆਖਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸੀ।

ਆਖਰੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਾਂਗ ਗਾਰਗੀ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪ ਵਾਕਿਆ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੀ। ਮੈਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆਨੀ ਜ਼ੈਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਇਕ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਨਾਲ ਚਲਦੇ ਅਖਬਾਰ 'ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖਾਲਸਾ ਸੇਵਕ' ਵਿਚ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਹੇਠ ਸਹਾਇਕ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਇੱਜਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪੱਤਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੱਕੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਸੱਚ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਫਾਰਤਖਾਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੇ ਆਰਥਕ ਤਰੱਕੀ ਤੋਂ ਜਾਣ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਅਖਬਾਰਾਂ ਦੇ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚਾਹ-ਦਾਰੂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ। 'ਖਾਲਸਾ ਸੇਵਕ' ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਸੱਚਾ-ਪੱਤਰ ਆਇਆ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਦਿੱਲੀ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀ 'ਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਇਕੋ-ਇਕ ਅਖਬਾਰ ਸੀ। ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਆਪ ਵੀ ਅਜਿਹੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ 'ਚ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਇਕੱਲਾ ਵੀ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ। ਉਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਪਾਰਟੀ ਤੋਂ ਮੁੜੇ ਸਾਂ। ਦੀਵਾਲੀ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ। ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੈਨੂੰ ਕਰੋਲ ਬਾਗ ਵਿਚਲੇ ਹਰਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰੋਡ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਉਹ ਇਕੋ ਕਮਰੇ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਵਿਚੇ ਸਟੇਵ 'ਤੇ ਰੋਟੀ ਪੱਕਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਰੋਟੀ ਪੱਕਦੀ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਕੋਟ-ਸ਼ੋਟ ਪਾ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਗਾਰਗੀ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗੂੜ੍ਹਾ ਮਿੱਤਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕੋਈ ਅਮਰੀਕਨ ਮਿਸਾਲ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਥਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਉਥੇ ਕੋਈ ਚੁੰਬਕੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਤੇ ਜੇ ਵੀ ਮਾਨਵ ਉਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ, ਉਹ ਉਸ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਲ ਖਿੱਚਿਆ ਆਉਂਦਾ। ਤੇ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘਾਂ, ਤੂੰ ਵੀ ਉਸ ਚੁੰਬਕੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਗਾਰਗੀ ਇਸ ਪਾਸੇ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਤੇਰੀ ਚੁੰਬਕ ਮੈਨੂੰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਖਿੱਚ ਹੀ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ।

(ਬਾਕੀ ਅਗਲੇ ਸਫੇ 'ਤੇ)

ਆਨੇ-ਦੁਆਨੀਆਂ ਵਾਲਾ ਦੌਰ

ਭਾਰਤ ਅੰਦਰ ਅੰਤਾਂ ਦੀ ਮਹਿੰਗਾਈ ਨੇ ਹੁਣ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਸੌ ਦਾ ਨੋਟ ਵੀ ਛੋਟਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਜ਼ਮਾਨਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮਸਲਾ ਪੈਸਿਆਂ-ਟਕਿਆਂ ਤਕ ਸੀਮਤ ਸੀ। ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਵੀ ਉਦੋਂ ਸੀਮਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜੰਗਪਾਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦੌਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤਕ ਦੀ ਪੈੜ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੱਪੀ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਹੀ ਹੋ ਨਿਬੜੀ ਹੈ। -ਸੰਪਾਦਕ

ਸਭਿਅਕ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਦੇਣ-ਲੈਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਰਹੀ ਹੈ, ਭਾਵ ਕਿਸੇ ਸ਼ਖਸ ਨੂੰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਕੇ ਉਸ ਬਦਲੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਸਤੂ ਲੈ ਲੈਣੀ। ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਇਹ ਵਸਤੂ ਵਟਾਂਦਰਾ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਧਾਤਾਂ ਬਦਲੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਦੇਣ-ਲੈਣ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਫਿਰ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਜਿਸ ਦੇ ਬਦਲੇ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਜਿਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਵਸਤੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਵਸਤੂ ਵੇਚ ਕੇ ਉਹ ਸ਼ੈਲੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੱਖ ਸਕੇ ਤੇ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਇਹ ਸ਼ੈਲੀ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ।

ਹਰ ਹੁਕਮਰਾਨ ਨੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ। ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਧਾਤ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਮਾਹਿਰ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬੀਤਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸਿੱਕੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ

ਜੰਗਪਾਲ ਸਿੰਘ

ਲੋੜਾਂ ਸੀਮਤ ਸਨ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਭਾਅ ਵੀ ਘੱਟ ਸਨ। ਸੌ, ਸਿੱਕੇ ਹੀ ਖਰੀਦੋ-ਫਰੋਖਤ ਦੀ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ, ਲੋੜਾਂ ਵਧਦੀਆਂ ਗਈਆਂ ਤੇ ਇਹ ਭਾਰੀ ਸਿੱਕੇ ਇਕ ਤੋਂ ਦੂਜੀ ਥਾਂ ਲਿਜਾਣੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਇਸ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਦੇ ਹੱਲ ਵਜੋਂ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਰੰਸੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਮ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਕਿਤੇ ਰੁਪਈਆ, ਕਿਤੇ ਟਕਾ, ਕਿਤੇ ਦੀਨਾਰ, ਕਿਤੇ ਡਾਲਰ, ਕਿਤੇ ਪੌਂਡ ਆਦਿ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਜਾਰੀ ਸਿੱਕਿਆਂ 'ਚ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀ ਇਕਾਈ ਪੈਸਾ ਸੀ। ਦੋ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਟਕਾ (ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਧਿਆਨੀ ਜਾਂ ਅੱਧਾ ਆਨਾ), ਚਾਰ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਆਨਾ। ਅੱਠ ਪੈਸਿਆਂ, ਭਾਵ ਦੋ ਆਨਿਆਂ ਦੀ ਦੁਆਨੀ। ਸੋਲਾਂ ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਚਾਰ ਆਨਿਆਂ ਦੀ ਚੁਆਨੀ। ਬੱਤੀ ਪੈਸੇ, ਭਾਵ ਅੱਠ ਆਨਿਆਂ ਦੀ ਅਠਿਆਨੀ ਤੇ ਚੌਦਹ ਪੈਸਿਆਂ, ਭਾਵ ਸੋਲਾਂ ਆਨਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਰੁਪਿਆ। ਉਂਜ, ਪੈਸਾ ਵੀ ਅੱਗੇ ਚਾਰ ਦਮਤਿਆਂ ਜਾਂ ਤਿੰਨ ਪਾਈਆਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੋ ਪੈਲਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਦਮਤਾ ਜਾਂ ਦਮਤੀ ਤੇ ਪਾਈ ਤਾਂ ਸੌ ਸਾਲ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚੱਲਣੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਧੋਲਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਵੀ ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਤਕ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਬਰਤਾਨੀਆ

ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਸਮਰਾਟ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਕੀਮਤ (ਪੈਸਾ, ਆਨਾ ਆਦਿ) ਅਤੇ ਜਾਰੀ ਹੋਣ ਦਾ ਸਾਲ ਉਕਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਭਾਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਦੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪੈਸੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਕ ਉਹ ਪੈਸਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮੋਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੋਰੀ ਵਾਲਾ ਪੈਸਾ ਜਾਂ ਮੁੰਦਰੀ ਪੈਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਇਸੇ ਆਕਾਰ ਦਾ ਬਗੈਰ ਮੋਰੀ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਘੋੜੇ ਦੀ ਫੋਟੋ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ, ਇਸ ਨੂੰ ਘੋੜੇ ਵਾਲਾ ਪੈਸਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤੀਜਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਆਕਾਰ ਦਾ, ਲਗਪਗ ਦੁਣਾ। ਸੌ, ਇਸ ਨੂੰ ਡਬਲ ਪੈਸਾ ਜਾਂ ਡਬਲੀ ਪੈਸਾ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਦੋ ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਟਕੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਚੌਰਸ ਆਕਾਰ ਦਾ ਪਿੱਤਲ ਜਾਂ ਸਫੈਦ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਆਨੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਸਫੈਦ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦਾ ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਗੋਲਾਈਦਾਰ ਕਟਾਅ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੁਆਨੀ ਪਿੱਤਲ ਜਾਂ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦੀ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਚੌਰਸ, ਪਰ ਟਕੇ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਦੁਆਨੀ ਤੇ ਅਠਿਆਨੀ ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਫੈਦ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਪਰ ਅਠਿਆਨੀ ਦਾ ਆਕਾਰ ਤਕਰੀਬਨ ਦੁੱਗਣਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਰੁਪਏ ਦਾ ਆਕਾਰ ਸਭ ਸਿੱਕਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਦਾ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵਲੋਂ ਭਾਵੇਂ 1861 ਵਿਚ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਛਾਪਣੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ ਤੇ ਇਹ ਨੋਟ ਇਕ, ਦੋ, ਪੰਜ, ਦਸ ਤੇ ਸੌ ਰੁਪਏ ਕੀਮਤ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਪਰ ਇਕ ਰੁਪਏ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਹੀ ਬਹੁਤਾ ਰੁਝਾਨ ਸੀ। ਲੋੜ ਮੁਤਾਬਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਖੀਸੇ ਵਿਚ ਭਾਨ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਸਨ।

ਆਨੇ-ਦੁਆਨੀਆਂ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਠਹਿਰਾਅ ਸੀ ਅਤੇ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਘੱਟ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਆਨੇ-ਦੁਆਨੀ ਨਾਲ ਹੀ

ਆਮ ਕੰਮ ਚੱਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਿਸਾਲ ਵਜੋਂ ਚਾਹ ਦਾ ਇਕ ਕੱਪ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਕੁਝ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਵੀ ਦੋ ਆਨੇ 'ਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਕ ਆਨੇ ਦਾ ਕੇਲਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅੱਧ ਪਾ (ਦੋ ਛਟਾਂਕ) ਭੁੱਜੀ ਹੋਈ ਮੂੰਗਫਲੀ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਇਕ ਆਨਾ

1836 ਅਤੇ 1839 ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਆਨਿਆਂ ਦੀ ਝਲਕ।

ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਅਕਸਰ ਇਕ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇੜਲੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਕਿਰਾਇਆ ਵੀ ਦੋ-ਢਾਈ ਆਨੇ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਅਕਸਰ ਰੇਲ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਬਾਬੂ ਕੋਲ ਸੇਰਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਭਾਨ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੋਸਟਕਾਰਡ ਦਾ ਮੁੱਲ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਇਕ ਟਕਾ ਤੇ ਫਿਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਕਈ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਤਕ ਤਿੰਨ ਪੈਸੇ ਰਿਹਾ। ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ਦਾ ਕਾਇਦਾ 'ਬਾਲ ਉਪਦੇਸ਼' ਸੀ। ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੀ ਇਕ ਆਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਰਚਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਪੈਸਾ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਨਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਰਲੇ ਸਰਦੇ-ਪੁੱਜਦੇ ਘਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀ ਸਮੇਂ ਸ਼ਗਨ ਵਿਚ ਵੀ ਰੁਪਈਆ ਜਾਂ ਸਵਾ ਰੁਪਈਆ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕੀਰਤਨ ਜਾਂ ਢਾਡੀਆਂ ਨੂੰ ਜੇ ਕੋਈ ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਰਾਗੀ-ਢਾਡੀ ਅਕਸਰ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਫਲਾਣੇ ਸਿੰਘ ਸਵਾ ਲੱਖ ਦਮਤਾ ਅਰਦਾਸ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਿਆਸੀ ਪਾਰਟੀ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਫੀਸ ਚਾਰ ਆਨੇ ਸੀ। ਆਨੇ-ਦੁਆਨੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਕਈ ਮੁਹਾਵਰੇ ਤੇ ਅਖਾਣ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ; ਜਿਵੇਂ ਜੇ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਸੱਚੀ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਅੰਤਿਮ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸੀ। ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਉਥੇ ਉਦਾਸ ਤੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੂਪਮ ਖੇਰ 'ਤੇ ਪਈ, ਜੋ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਸਰੀਰ ਕੋਲ ਮਨੁ, ਅਮਰੀਕ ਗਿੱਲ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਕ-ਦੋ ਲੋਕ ਹੋਰ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਬੇਟੀ ਜੱਨਤ ਵੀ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਮੁੰਬਈ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਗਾਰਗੀ ਫਿਰ ਲਾਤਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਹੀ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉਮੁੜਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਲੇਖਕ, ਪੱਤਰਕਾਰ, ਕਲਾਕਾਰ, ਦੋਸਤ। ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਉਰਦੂ-ਸਭ

ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ- 'ਫਲਾਣਾ ਤਾਂ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਸਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ'। ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਮਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਿਆਨ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ 'ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿਹੜਾ ਟੇਸ਼ਨ ਦੀ ਭਾਨ ਆਉਂਦੀ ਹੈ'। ਇਹ ਕਹਾਵਤਾਂ ਵੀ ਬਣੀਆਂ:

ਪੱਲੇ ਨੂੰ ਧੋਲਾ ਤੇ ਕਰਦੀ ਮੇਲਾ ਮੇਲਾ।

ਧੋਲੇ ਦੀ ਬੁੜ੍ਹੀ ਤੇ ਟਕਾ ਸਿਰ ਮੁਨਾਈ।
ਹਥਲੀ ਬੁਝਾਰਤ ਵੀ ਰੁਪਏ ਪੈਸੇ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ:
ਤਲੀ ਤੇ ਟਕੋਦਿਆਂ ਵੇ ਤੂੰ ਖੇਹਨੂੰ ਸੈ,
ਨਾਮ ਤੇਰਾ ਸਫੈਦਾ ਵੇ ਤੂੰ ਮੱਖਣ ਸੈ,
ਦੋ ਤੇਰੀਆਂ ਗੋਪੀਆਂ ਵੇ ਤੂੰ ਕਾਹਨ ਸੈ,
ਚਾਰ ਤੇਰੇ ਸਨ ਪਾਵੇ ਵੇ ਤੂੰ ਪਲੰਘ ਸੈ
ਅੱਠ ਤੇਰੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਵੇ ਤੂੰ ਸਹੁਰਾ ਸੈ,
ਸੋਲਾਂ ਤੇਰੇ ਚੇਲੇ ਵੇ ਤੂੰ ਸਾਧ ਸੈ
ਫਿਰ ਲਸ਼ਕਰ ਧੂਮ-ਧੂਮ
ਕਿ ਤੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੈ।
ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਸਮੇਂ ਕਾਂਗਰਸੀਆਂ ਵਲੋਂ ਇਹ ਨਾਅਰਾ ਆਮ ਹੀ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ:
ਇਕ ਰੁਪਈਆ ਚਾਂਦੀ ਦਾ
ਤੇ ਰਾਜ ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦਾ।
ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਨੇ-ਦੁਆਨੀ ਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਤਕ ਆਨੇ-ਦੁਆਨੀਆਂ ਸਮੇਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਕੇ ਚੱਲਦੇ ਰਹੇ। ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਇਹ ਪਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਬਰਤਾਨੀਆ ਦੇ ਸਮਰਾਟ ਦੀ ਮੂਰਤ ਦੀ ਥਾਂ ਸ਼ੇਰ ਜਾਂ ਘੋੜੇ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਛਾਪੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਡਬਲੀ

ਪੈਸੇ ਤੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਰੁਪਏ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਅਪਰੈਲ 1957 ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਮੀਟਰਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤਹਿਤ ਨਵੇਂ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਇਕ ਰੁਪਏ ਵਿਚ 64 ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸੌ ਪੈਸੇ ਹੋ ਗਏ। ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸਿੱਕਿਆਂ 'ਚ ਇੱਕ ਪੈਸਾ, ਦੋ ਪੈਸੇ, ਪੰਜ ਪੈਸੇ, ਦਸ ਪੈਸੇ, ਪੱਚੀ ਅਤੇ ਪੰਜਾਹ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਨਵਾਂ ਪੈਸਾ ਤਾਂਬੇ ਦਾ ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤ੍ਰੈਮੂਰਤੀ ਉਕਰੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 1 ਉਕਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦੁਆਲੇ ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ 'ਰੁਪਏ ਕਾ ਸੋਵਾ ਭਾਗ'। ਦੋ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਨੂੰ ਦੁੱਕੀ ਤੇ ਪੰਜ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਨੂੰ ਪੰਜੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦੇ ਚੌਕਰ ਆਕਾਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਵੀ ਉਦੋਂ ਹੀ 'ਰੁਪਏ ਕਾ ਪਚਾਸਵਾਂ ਭਾਗ ਅਤੇ ਰੁਪਏ ਕਾ ਬੀਸਵਾਂ ਭਾਗ' ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਦਸ ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਨੂੰ ਦਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਿੱਤਲ ਜਾਂ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮਿਸ਼ਰਤ ਧਾਤ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਗੋਲ ਆਕਾਰ ਦੇ ਬਾਹਰਲੇ ਪਾਸੇ ਗੁਲਾਈ ਵਿਚ ਹੀ ਕਟਾਅ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ 'ਤੇ 'ਰੁਪਏ ਕਾ ਦਸਵਾਂ ਭਾਗ' ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 25 ਪੈਸੇ ਤੇ 50 ਪੈਸੇ ਦੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਉਪਰ 'ਰੁਪਏ ਕਾ ਚੌਥਾ ਭਾਗ', 'ਰੁਪਏ ਕਾ ਆਧਾ ਭਾਗ' ਲਿਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਆਨੇ-ਦੁਆਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਕਾਫੀ ਨਿੱਗਰ ਸਨ। ਕਈ ਸਾਲ ਤਾਂ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿੱਕੇ ਦੋਵੇਂ ਚੱਲਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਅਨਪੜ੍ਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਵਟਾਂਦਰੇ 'ਚ ਕਾਫੀ ਦਿੱਕਤਾਂ ਪੇਸ਼ ਆਈਆਂ, ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੋਕ ਨਵੇਂ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਨਵਾਂ ਸ਼ਬਦ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਨਵੇਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੇ ਚੱਲਣ ਸਮੇਂ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮ ਦਾ ਐਸ. ਬਲਬੀਰ ਦਾ ਗਾਇਆ ਗੀਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ 'ਤੇ ਰਿਹਾ:

ਮੱਝ ਗਾਂ ਵਾਲਿਆ ਓ ਵੱਡੇ ਨਾਂ ਵਾਲਿਆ,
ਬਾਰਾਂ ਪੈਸੇ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਯਾ ਦੁਆਨੀ ਮੈਨੂੰ ਦੇਹ।

ਸੱਠਵਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤਿੰਨ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਵੀਹ ਪੈਸੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਏ ਅਤੇ ਵੀਹ ਰੁਪਏ ਦੇ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਵੀ ਲਗਪਗ ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਆਏ। ਓਧਰ ਮਹਿੰਗਾਈ ਛੱਡੋ ਪੈ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਵੁੱਕਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਸੱਤਰਵਿਆਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕਈ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਸਿੱਕੇ ਢਲਾ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਧਾਤ ਹੋਰ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵਰਤ ਲਈ ਕਿਉਂਕਿ ਧਾਤ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਅਸਲ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਭਾਨ ਦੀ ਕਮੀ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਣ ਲੱਗੀ।

ਫਿਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਹਲਕੇ ਵਜ਼ਨ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜੋ ਫੂਕ ਮਾਰਿਆਂ ਉਡਦੇ ਸਨ। ਰੁਪਏ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਆਕਾਰ ਛੋਟਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਮਹਿੰਗਾਈ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਪੈਸਾ, ਫਿਰ ਦੋ ਪੈਸੇ, ਤਿੱਕੀ, ਪੰਜੀ ਤੇ ਦਸੀ ਦਾ ਚਲਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁਝ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਚੁਆਨੀ ਤੇ ਅਠਿਆਨੀ ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਕ, ਦੋ ਅਤੇ ਪੰਜ ਰੁਪਏ ਦੇ ਨੋਟ ਛਾਪਣੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿੱਕੇ ਆ ਗਏ ਹਨ। ਦਸ ਰੁਪਏ ਦਾ ਵੀ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਦਸ ਰੁਪਏ ਦਾ ਕਰੰਸੀ ਨੋਟ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੋਵੇ। ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਮਹਿੰਗਾਈ ਕਿਹੜੇ ਹੋਰ ਸਿੱਕਿਆਂ ਨੂੰ ਆਨੇ-ਦੁਆਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਭਾਨ ਜੋ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਚੱਲਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ਸਾਂਝੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵਾਲਾ ਗਾਰਗੀ (ਪਿਛਲੇ ਸਫੇ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਗਾਰਗੀ ਵੀ ਉਸੇ ਮੰਜੇ ਦੀ ਪੁਆਂਦ ਵਲ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਸਭ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ। ਜਦੋਂ ਗਾਰਗੀ ਤੁਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਗਾਰਗੀ ਕੋਲ ਟੈਕਸੀ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਜਾਣਾ, ਇਹ ਤੈਨੂੰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਛੱਡ ਦੇਵੇਗਾ। ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਕਿ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੋਸਤ ਹੈ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨਾ ਵੱਡਾ ਲੇਖਕ ਹੋਵੇਗਾ? ਰਾਹ ਵਿਚ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਗਾਰਗੀ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਵੀ ਲੇਖਕ ਹਾਂ? ਪਰ ਮੇਰੀ ਅਭੋਲਤਾ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, "ਹਾਂ ਜੀ, ਮੇਰੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ 'ਖਾਲਸਾ ਸੇਵਕ' ਵਿਚ ਛਪੀ ਹੈ।" ਗਾਰਗੀ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹ ਵਲ ਦੇਖੇ, ਜਿਵੇਂ

ਇਹ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਟੈਕਸੀ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਦੇ ਸੁੱਟਾਂ?

ਇਹ ਗੱਲ ਗਾਰਗੀ ਨੇ ਚੰਗੀ ਦੋਸਤੀ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਦੱਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦਿਨ ਵਾਕਈ ਉਸ ਮੈਨੂੰ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਮੇਰੀ ਅਭੋਲਤਾ ਤੇ ਸੱਚਾਈ ਦਾ ਕਾਇਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰ ਲਈ, ਜੋ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਤੀਕ ਨਾਲ ਚੱਲੀ।

22 ਅਪਰੈਲ 2003 ਨੂੰ ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕ ਗਿੱਲ ਦਾ ਫੋਨ ਆਇਆ, "ਗਾਰਗੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਮ੍ਰਿਤਕ ਸਰੀਰ ਦਿੱਲੀ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਦੇ ਦੇਹ। ਲੋਧੀ ਅਸਟੇਟ 'ਚ ਬਣੇ ਕਰੈਟੇਰੀਅਮ ਵਿਖੇ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਹੋਣਾ ਹੈ।" ਜਿਥੇ-ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਦੱਸ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਦੱਸਿਆ। ਦੁਪਹਿਰ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਜਸਬੀਰ ਅਟਵਾਲ ਤੇ ਪ੍ਰੋ. ਸੁਤਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਨੂਰ

ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਪਹੁੰਚ ਚੁਕਾ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਪਰਦੇ ਵਿਚ ਅੰਤਿਮ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਸੀ। ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਉਥੇ ਉਦਾਸ ਤੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਅਨੂਪਮ ਖੇਰ 'ਤੇ ਪਈ, ਜੋ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਅੰਦਰ ਸਰੀਰ ਕੋਲ ਮਨੁ, ਅਮਰੀਕ ਗਿੱਲ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਕ-ਦੋ ਲੋਕ ਹੋਰ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਬੇਟੀ ਜੱਨਤ ਵੀ ਸੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਉਹ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਮੁੰਬਈ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅੰਤਿਮ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਗਾਰਗੀ ਫਿਰ ਲਾਤਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਕੁਝ ਹੀ ਪਲਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਉਮੁੜਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਲੇਖਕ, ਪੱਤਰਕਾਰ, ਕਲਾਕਾਰ, ਦੋਸਤ। ਪੰਜਾਬੀ, ਹਿੰਦੀ, ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਉਰਦੂ-ਸਭ

ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ। ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਸੀਰੀਅਲ 'ਸਾਂਝਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ' ਵਾਂਗ ਅੱਜ ਸਭ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਿਦਾ ਦੇਣੀ ਸੀ। ਆਖਰੀ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿਣੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਹੀ ਪਲਾਂ 'ਚ ਗਾਰਗੀ ਅੱਗ ਦੀਆਂ ਲਾਟਾਂ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਦੁਨੀਆਂ 'ਚ ਤੁਰ ਗਿਆ, ਪਰ ਤੁਰ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਉਸ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਏ।

ਮੁੰਬਈ ਤੋਂ ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਉਸੇ ਦਿਨ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਗਾਰਗੀ ਦੇ ਸਵਰਗਵਾਸ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣ ਉਹ ਮਨੁ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਮਨੁ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਲਈ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲਿਜਾਣ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਗਾਰਗੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਮਖਮਲੀ ਚਾਦਰ 'ਤੇ ਲਿਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਨੁ ਨੇ ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਟਾਈਪ ਕੀਤੀ ਪਰਚੀ ਦਿਖਾਈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਗਾਰਗੀ ਨੇ 17 ਸਤੰਬਰ

1977 ਦੀ ਤਾਰੀਖ ਪਾ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਸੀ, 'ਮੇਰੀਆਂ ਅਸਥੀਆਂ ਮੇਰੇ ਜੱਦੀ ਇਲਾਕੇ ਬਠਿੰਡੇ ਪਹੁੰਚਦੀ ਸਰਹਿੰਦ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਵਾਹ ਕਰਨਾ, ਜਿਥੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਉਥੋਂ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਖੇਡਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।' ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਆਖਰੀ ਇੱਛਾ 'ਚ ਇਹ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਮਰਨ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਰੋਣਾ ਨਹੀਂ! ਕੋਈ ਰਸਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਬੱਸ ਮਿਲਜੁਲ ਕੇ ਵਧੀਆ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਉਣਾ। ਵਧੀਆ ਖਾਣਾ ਖਾਣਾ। ਪਰਿਵਾਰ ਵਾਂਗ। ਸਾਂਝੇ ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਤੇ ਪਕਾਏ ਖਾਣੇ ਵਾਂਗ।

ਅਸੀਂ ਉਸ ਸ਼ਾਮ ਗਾਰਗੀ ਦੀ ਅੰਤਿਮ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਧੀਆ ਖਾਣਾ ਤੇ ਮਹਿੰਗੀ ਸ਼ਰਾਬ ਖਰੀਦੀ ਤੇ ਰੌਂਦਿਆਂ-ਹੱਸਦਿਆਂ-ਲਤੀਫ਼ੇਬਾਜ਼ੀ ਕਰਦਿਆਂ ਸ਼ਾਮ ਤਾਂ ਬਿਤਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਗਾਰਗੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਤੋਂ ਦੂਰ ਤੋਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਉਹ ਸਾਡੇ ਫਿੱਛ 'ਚ ਹੋਰ ਵੜ ਗਿਆ।

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਮੋ

ਫਿਲਮ ਜਗਤ ਵਿਚ ਅਦਾਕਾਰ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ (ਪਹਿਲੀ ਮਈ 1913-13 ਅਪਰੈਲ 1973) ਦਾ ਮੁਕਾਮ ਬੜਾ ਉਚਾ ਹੈ। ‘ਗਰਮ ਹਵਾ’, ‘ਦੋ ਬੀਘਾ ਜ਼ਮੀਨ’ ਜਿਹੀਆਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਓਨੀ ਹੀ ਪੂਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਲਾਹੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਘੇ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ ਨੇ ਇਸ ਲੇਖ ਵਿਚ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰਾ ਪਤਨੀ ਦਮਯੰਤੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੜੇ ਅਦਾਕਾਰਾ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਸਫਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ। -ਸੰਪਾਦਕ

ਜੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਬਾਰੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਕੰਵਲ ਮਲਿਕ (ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ) ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਇਕ-ਪੈਰਾ ਲੇਖ ਪੜ੍ਹ ਲੈਣਾ ਹੀ ਕਾਫੀ ਹੈ, “ਸਰਦੀਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਐਤਵਾਰ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਬੇਟਾ ਰਾਹੁਲ ਤੇ ਬੇਟੀ ਮਾਲਾ-ਦੋਵੇਂ ਛੋਟੇ ਸਨ। ਬਲਰਾਜ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ‘ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਘਰ ਆਏਗਾ ਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਏਗਾ। ਰਾਹੁਲ ਤੇ ਮਾਲਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਘਰ ਦੇ ਨੌਕਰਾਂ, ਮਾਲੀਆਂ, ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਤੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨੂੰ ਚਾਅ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਮੰਨੋ-ਪ੍ਰਮੰਨੋ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਣ ਤੇ ਮਿਲਣ ਦਾ। ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਬਲਰਾਜ ਦਾ ਫਿਰ ਟੈਲੀਫੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੇਗਾ। ਖਿਮਾ ਦਾ ਜਾਚਕ ਸੀ। ਮੈਂ ਬਲਰਾਜ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਹੀ ਕਿਹਾ, ‘ਦੁਰ ਫਿਟੇ ਮੂੰਹ ਤੇਰੇ! ਇਥੇ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ, ਨੌਕਰ ਤੇ ਆਂਢ-ਗੁਆਂਢ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਉਤਾਰਵਾਲਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਤੂੰ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਹੁਣ ਆ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।’

ਉਹਨੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਲਦੀ ਹੀ ਸਾਡੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਡੇਢ-ਦੋ ਘੰਟੇ ਜੋ ਉਸ

ਗੁਲਜ਼ਾਰ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ

ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬਿਤਾਏ, ਉਸ ਵਿਚ ਉਹਨੇ ਇਕ-ਇਕ ਬੱਚੇ, ਵੱਡੇ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ।”

ਉਹ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ, ਜੋ ‘ਦੋ ਬੀਘਾ ਜ਼ਮੀਨ’, ‘ਗਰਮ ਹਵਾ’, ‘ਵਕਤ’, ‘ਕਾਬਲੀ ਵਾਲਾ’ ਆਦਿ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਐਨ ਸਾਹਮਣੇ ਸੀ। ਉਸ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਇੰਨੀ ਪਿਆਰੀ ਸੀ ਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਉਸ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਸੀ-ਕਿਰਤੀ, ਕਿਸਾਨ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਘਰ ਦਾ ਨੌਕਰ, ਮਾਲੀ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਉਤੇ ਮੁੜਕੇ-ਮੁੜਕੀ ਹੋਇਆ ਰਿਕਸ਼ਾ ਵਾਹਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਹ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਪਿਆਰਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ।

ਕੰਵਲ ਦਾ ਇਹ ਨਿਕਚੁ ਜਿਹਾ ਲੇਖ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀਪਕ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ‘ਬਲਰਾਜ ਬਿਨਾ ਹੁਣ ਕਾਹਦੇ ਮੇਲੇ’ ਵਿਚੋਂ ਹੈ, ਜੋ ਦੀਪਕ ਨੇ ਬਲਰਾਜ ਦੇ ਦੋਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਵਜੋਂ ਛਾਪੀ ਸੀ।

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨਾਲ ਦੀਪਕ ਦੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਦਾ ਕਿੱਸਾ ਵੀ ਦਿਲਚਸਪ ਹੈ। ਦੀਪਕ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਕਾਲਜ, ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅਚਾਨਕ ‘ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ’ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਬਲਰਾਜ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਉਤਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪੂਰਾ ਤਾਣ ਲਾ ਕੇ ਲੰਮੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ। ਬਲਰਾਜ ਦਾ ਉਤਰ ਸਰਲ ਸੀ, ‘ਬੜੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਏਨੀ ਸੁਹਣੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਨਿੱਕਾ ਪੰਜਾਬੀ ਵੀਰ ਸਮਝ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਇਛਾਵਾਂ ਤੇ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਭੇਜ ਰਿਹਾ। ਉਮੀਦ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਖੂਬ ਕਾਮਯਾਬ ਤੇ ਖੂਬ ਖੁਸ਼ ਰਹੋਗੇ। ਤੁਹਾਡਾ ਹਿੰਤੂ, ਬਲਰਾਜ।’

ਨੌਜਵਾਨ ਦੀਪਕ ਨੇ ਉਹ ਚਿੱਠੀ ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਜੇਬ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਖੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੇਲ ਵਿਚ ਆਏ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਤੇ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੁਣਾਈ। ਇਕ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਮੁੰਡੇ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਹੋਰ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ?

ਉਸ ਚਿੱਠੀ ਦੇ ਹੌਸਲੇ ਸਦਕਾ ਇਕ ਵਾਰੀ ਦੀਪਕ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਢੁੱਡੀਕੇ ਵੀ ਜਾ ਟਪਕਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੂਹ ਵਾਲੇ ਰੁੱਖ ਦੀ ਛਾਂਵੇਂ ਲੱਗੀ ਮਹਿਫਿਲ ਵਿਚ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ, ਬੋਲੀਆਂ, ਟੱਪਿਆਂ, ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਤੇ ਚੌਢੇ-ਚੌਢੇ ਚੁਟਕਲਿਆਂ ਨਾਲ ਮਾਹੌਲ ਮਹਿਕਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਦੀਪਕ ਮਾਲਾ-ਮਾਲ ਹੋ ਕੇ ਪਰਤਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਕੀਤਾ ਕਿ ਬਲਰਾਜ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਉਕਾ ਹੀ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੇ ਇਹ ਭਾਵਨਾ ਹਰ ਕਿਸੇ ਉਤੇ ਤਾਰੀ ਕਰ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤਕ ਸਰੂਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਮ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ‘ਮੇਰੀ ਬਦਨਸੀਬੀ ਵੀ ਤਾਂ ਚੁਤਰਫੀ ਹੈ ਨਾ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਮੈਥੋਂ ਖੁਸ਼ ਗਿਆ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮੈਂ ਗਵਾ ਲਿਆ।’

ਜਦੋਂ ਦੀਪਕ ਦੀ ਮੁੰਬਈ ਵਿਖੇ ਮਹਿੰਦਰਾ ਐਂਡ ਮਹਿੰਦਰਾ ਕੰਪਨੀ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਲੱਗ ਗਈ ਤਾਂ ਬਲਰਾਜ ਉਸ ਨੂੰ ਸਟੂਡੀਓ ਵਿਚ ਸੂਟਿੰਗ ਜਾਂ

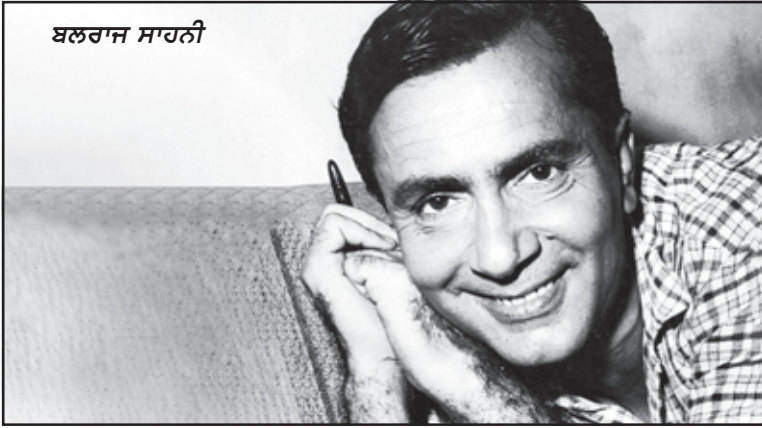
ਹੋਰ ਕਿਧਰੇ ਅਸ਼ੋਕ ਕੁਮਾਰ, ਨੂਤਨ, ਮਾਲਾ ਸਿਨਹਾ, ਭਾਰਤ ਭੂਸ਼ਨ, ਲੀਲਾ ਚਿਟਨਿਸ, ਲਲਿਤਾ ਪਵਾਰ ਆਦਿ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਤਾਂ ਇਉਂ, ਜਿਵੇਂ ਦੀਪਕ ਉਸ ਦਾ ਖਾਸ-ਉਲ-ਖਾਸ ਬੰਦਾ ਹੋਵੇ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਹੀਰਾ।

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਏ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਉਸ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕੱਲੇ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਦਾਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਹੀ ਲਈਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸੰਬੋਧਨੀ ਸ਼ਬਦ ਬੜੇ ਹੀ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਾਤਾ ਨੂੰ ਸਦਾ ਆਪਣਾ ਵਤਨੀ, ਵੀਰ ਪਿਆਰਾ, ਦਾਤਾ ਜਾਂ ਦਾਤਾ ਸਾਹਿਬ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਤੇ ‘ਮੋਤਵੀਆਂ ਦੁਆਵਾਂ’ ਤੇ ‘ਸ਼ੁਭ ਇਛਾਵਾਂ’ ਦੀ ਡਿਗਬਰ ਨਾਲ ਖਤਮ ਕਰਦਾ।

ਉਸ ਦੀਆਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਚਾਰ ਜੁਬਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪੰਜ ਲਿਪੀਆਂ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ, ਹਿੰਦੀ, ਉਰਦੂ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿੱਠੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਗੁਰਮੁਖੀ ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਤਾਂ ਕੀ, ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਤੇ ਰੋਮਨ ਲਿਪੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਮੰਨ ਕੇ ਚੱਲਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰੋਮਨ ਲਿਪੀ ਅੰਤਰ-ਦੇਸੀ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮ ਦੇ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਬੜੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਤੇ ਉਪਯੋਗੀ ਸਾਬਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਦੇਸ ਨੂੰ ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਝਗੜਿਆਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਢੁੱਡੀਕੇ ਬਲਰਾਜ ਦਾ ਮੱਕਾ ਸੀ, ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਉਸ ਦਾ ਮਦੀਨਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਮੱਕਾ ਮਦੀਨਾ-ਦੋਵੇਂ। ਪੰਜਾਬ, ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਵੰਡ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਜੜੇ-ਪੁਜੜੇ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਵਿਚ ਕੋਠੀ ਖਰੀਦ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਪੈਸਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸ਼ਿੰਗਾਰਨ ‘ਤੇ ਲਾਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਇਥੇ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘਰ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਸੀ। ਇਕ ਪੜ੍ਹਾਈ ਉਤੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਭਿਣਕ ਪਈ ਕਿ ਬਲਰਾਜ ਨੂੰ ਇਹ ਕੋਠੀ ਜਚੀ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਨੇ ਇਹਦਾ ਗਾਹਕ ਵੀ ਲੱਭ ਲਿਆ, ਜੋ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਬਲਰਾਜ ਤੋਂ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਲਰਾਜ ਨੂੰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਇਸ ਕੋਠੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਧੇਰੇ ਯੋਗ ਸੱਜਣ ਨੂੰ ਦਿਵਾਉਣ ਵਿਚ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੇ ਬਲਰਾਜ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚਾਈ, ‘ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮੇਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਂ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਲਈ ਕੋਠੀ ਸਬੰਧੀ ਕਈ ਸੁਪਨੇ ਬਣਾਏ ਤੇ ਮਨ ‘ਚ ਫਿਲਮਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਤਾਂ ਵੀ ਹੋਵੇਗਾ ਓਹੀਓ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੋਗੇ।’

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਇਸ ਖਤ ਦਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਉਤਰ ਵੀ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ, ‘ਸਾਰੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਨਿੱਜੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਮਾਣ ਹੈ ਕਿ ਬਲਰਾਜ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਉਜੜਿਆ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਵਸ ਪਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਉਦੋਂ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਉਂਗਲ ਸੋਧ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹਾਂ, ਉਹ ਕੋਠੀ ਬਲਰਾਜ ਦੀ ਏ।’

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ

ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਲਰਾਜ ਦੀ ਉਹ ਕੋਠੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਰਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਬਲਰਾਜ ਐਨਕਲੇਵ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ‘ਤੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸ਼ਰਧਾਂਜਲੀ ਵਜੋਂ ‘ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ’ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ, “ਅੱਜ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ ਦਾ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਲਟ-ਲਟ ਬਲ ਉਠਿਆ ਹੈ ਤੇ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਾਏ ਉਹ ਬੇ-ਮਿਸਾਲ, ਖੂਬਸੂਰਤ ਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਇਨਸਾਨ ਅਛੋਪਲੇ ਹੀ ਤੁਰ ਗਿਆ।”

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨਿਰੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਦਾ ਦਿਲਦਾਰ। ਸਮੁੱਚੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਆਸ਼ਕ। ਬਾਰਡਰ ਦੀਆਂ ਕੰਡੇਦਾਰ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਡ ਕੇ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਤਾਂਘੀ। ਇਨਸਾਨੀ ਦੋਸਤੀ ਦਾ ਕਦਰਦਾਨ, ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਇਨਸਾਨ। ਅਣਵੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪਿਆਰਿਆਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। 1970-71 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ 5100 ਰੁਪਏ ਦੀ ਰਕਮ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵ-ਪੂਰਤ ਸਨ, “ਹੱਕ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੋਰਨਾਂ ਦਾ ਬਣਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਸਨਮਾਨ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੋਰ ਵਧਾ

ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਲਈ ਵੱਧ ਸਾਧਨਾ ਕਰਕੇ ਵਧੇਰੇ ਲਾਇਕ ਹੋਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗਾ।” ਇੰਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸ ਨੇ 5100 ਵਾਲੀ ਗੁੱਬੀ ਉਬੋ ਹੀ ਗੁਰਸ਼ਰਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ।

ਮੈਂ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਜੋ ਵੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੇ ਜਾਣਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਉਤਮ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ

ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, ‘ਬਲਰਾਜ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ਬੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ।’ ਉਹ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਦੋ ਸਾਲ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਗੌਰਮਿੰਟ ਕਾਲਜ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਉਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਖੂਬਸੂਰਤ, ਨਿਮਰ ਤੇ ਜਵਾਨ ਲਿਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਲਿਖਦਾ ਹੈ, “ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਾਣਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਹ ਸੋਹਣਾ, ਸੁਨੱਖਾ ਤੇ ਭਾਵੁਕ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਪਰੋਂ-ਉਪਰੋਂ ਜਾਣਦੇ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸੀ, ਜੋ ਸਰਮਾਏਦਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਸਹਿਲ ਤੇ ਸੁਖਾਵਾਂ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਨੇੜਿਓਂ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਸਨ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਪਿਆਰਾ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾ ਛੱਡਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਰੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣਾ ਤੇ ਭਰਵਾਂ ਜੁਆਨ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਹ ਸਭ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ ਤਾਂ ਬਲਰਾਜ ਹੀ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅੱਚਰਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਉਤੇ ਕੀ ਗੁਜ਼ਰਦੀ ਸੀ।”

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਚਮਕਾਉਣ ਵਾਲੀ ਉਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜੀਵਨ ਸਾਥਣ ਦਮਯੰਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਇੰਡੀਅਨ ਪੀਪਲਜ਼ ਥੀਏਟਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ (ਇਪਟਾ) ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋਏ।

ਇਪਟਾ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਚੇਤਨ ਆਨੰਦ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫਿਲਮ ‘ਨੀਚਾ ਨਗਰ’ ਵਿਚ ਲੈਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੇ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਮਿਲਣਗੇ। ਇਸ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਹਨ, “ਪਰ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਸੀ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਗੱਡਾ ਲੁੱਟ ਹੀ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਉਤੇ ਮੀਆਂ-ਬੀਵੀ ਦੋਵੇਂ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰ ਸਹਿਮਤ ਸਾਂ। ਅੱਗੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਉਸਟੰਡ ਕਰ ਬੈਠੇ ਸਾਂ, ਇਕ ਹੋਰ ਸਹੀ।” ਬਲਰਾਜ ਅਤੇ ਦਮਯੰਤੀ ਨੇ ‘ਨੀਚਾ ਨਗਰ’ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਬਰਤਾਨਵੀ ਰਾਜ ਵੇਲੇ ਫਿਲਮ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਾਇਸੈਂਸ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਸੀ। ‘ਨੀਚਾ ਨਗਰ’ ਰਫੀਕ ਅਨਵਰ ਨੂੰ ਮਿਲੇ ਲਾਇਸੈਂਸ ਉਤੇ ਬਣਨੀ ਸੀ। ਰਫੀਕ ਅਨਵਰ ਦੀ ਸ਼ਰਤ ਸੀ ਕਿ ਹੀਰੋ ਉਹ ਖੁਦ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਲਈ ਚੇਤਨ ਨੂੰ ‘ਨੀਚਾ ਨਗਰ’ ਵਿਚ ਬਲਰਾਜ ਨੂੰ ਨਾਇਕ ਵਜੋਂ ਲੈਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਤਿਆਗਣਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਦਮਯੰਤੀ ਇਕੱਲਿਆਂ ਇਸ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਆਰਥਕ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਬਲਰਾਜ ਰੋਡੀਓ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਦਮਯੰਤੀ ਨੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਲਈ।

ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਥੀਏਟਰ ਵਿਚ ਦਮਯੰਤੀ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਖੁਦ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਸੀ। 9 ਅਗਸਤ 1945 ਨੂੰ ਦਮਯੰਤੀ ਨੇ ਨਾਟਕ ‘ਦੀਵਾਰ’ ਵਿਚ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਅੱਚਰ ਦਾ ਰੋਲ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਦਮਯੰਤੀ ਕਾਫੀ ਘਬਰਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਿੰਗ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਖੜ੍ਹੀ ਕੰਬ ਰਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, ‘ਮੈਨੂੰ ਭਾਪੇ (ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਰਾਜ) ਦੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਕਿੱਥੇ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ।’ ਪਰ ਬਲਰਾਜ ਦੇ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ‘ਤੇ ਸਟੇਜ ਉਤੇ ਆਈ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਅਤੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਕੁਝ ਨਿਭ ਗਿਆ। ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਸ਼ੋਅ ਪਿੱਛੋਂ ਦਮਯੰਤੀ ਸ਼ੇਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ।

ਦੂਜੇ ਸ਼ੋਅ ਵਿਚ ਬਲਰਾਜ ਨੇ ਮੇਕਅੱਪ ਰੂਮ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਇਕ ਵਾਰੀ ਫਿਰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਦਮੋ ਜਿਵੇਂ ਬਦਲ ਕੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ‘ਦੀਵਾਰ’ ਨਾਟਕ ਨਾਲ ਦਮਯੰਤੀ ਦੀਆਂ ਪੁੰਮਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਟਿਕਟਾਂ ਲਈ ਇੰਨੀਆਂ ਲੰਮੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿਨੇਮੇ ਅੱਗੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵੇਖੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਲੋਕ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਿਆਸੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ। ਪ੍ਰੈੱਸ ਨੇ ਵੀ ਖੂਬ ਸਲਾਹਿਆ।

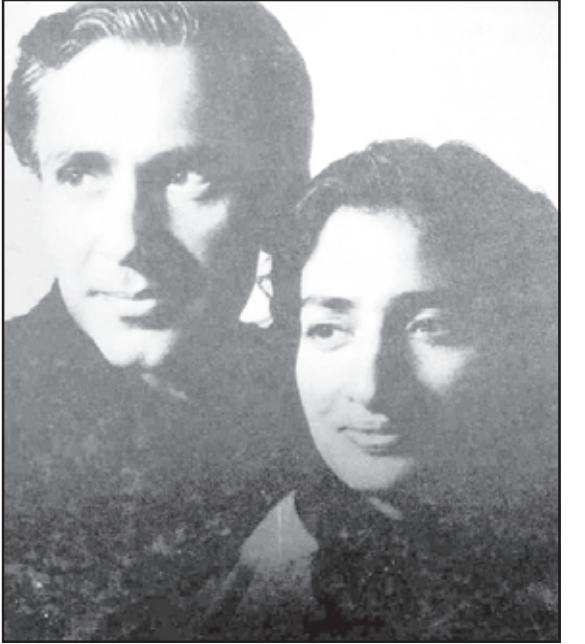
ਦਮੋ ‘ਸਟਾਰ’ ਬਣ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਫਿਲਮ ਪ੍ਰੋਡਿਊਸਰਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਬਲਰਾਜ ਨੂੰ ਵੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਮਿਲਣ ਲੱਗਾ। ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਆਰਥਕ ਹਾਲਤ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ। ਬਲਰਾਜ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ, “ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਦਸ-ਦਸ ਦੇ ਨੋਟਾਂ ਨੂੰ ਦੀਦੇ ਪਾੜ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਾਂ, ਤੇ ਹੁਣ ਸੌ-ਸੌ ਦੇ ਨੋਟਾਂ ਦੀਆਂ ਦੱਬੀਆਂ ਸਿਰਫ ਮੁਟਿਆਈ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਪ ਛੱਡਦੇ ਸਾਂ।”

ਇਹ ਅਣਕਿਆਸੀ ਸਥਿਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਲਈ ਨਾ ਬਲਰਾਜ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਦਮਯੰਤੀ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦਾ ਦਬਾਅ। ਇਹ ਦਬਾਅ ਵਧ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, “ਉਘੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀਆਂ ਪਾਉਣ ਲਈ ਤਰਲੋਮੱਛੀ ਸਨ। ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਨਾਲ ਉਠਣ-ਬੈਠਣ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਵਧਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੱਛੀਆਂ ਜਿਹੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਰਕਤ ਹੋ ਕੇ ਅਸੀਂ ਕੰਨੀ ਕਤਰਾਉਂਦੇ, ਉਹ ਇਪਟਾ ਜਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਚੰਦਾ ਦੇ ਕੇ ਲਲਚਾ ਛੱਡਦੇ। ਐਕਟਰ ਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਐਕਟਰੈੱਸ ਬੁਰਜੂਆ ਸਮਾਜ ਲਈ ਖਿਡੌਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਉਕਾ ਗਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਐਕਟਰੈੱਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਮਾਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਅੰਸ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਦਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਹਾਂ, ਇਕ ਵਾਰੀ ਜਦੋਂ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਰੇਸ ਵਿਚ ਦੌੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਘੋੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਬੇਗਮ ਪਾਰਾ, ਨਰਗਿਸ, ਦਮਯੰਤੀ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੀ।”

(ਬਾਕੀ ਅਗਲੇ ਸਫੇ ‘ਤੇ)

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਪਤਨੀ ਦਮਯੰਤੀ ਨਾਲ।

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਆਪਣੀ ਦੂਜੀ ਪਤਨੀ ਸੰਤੋਸ਼ ਨਾਲ।

ਰਾਜਾ ਰੋਕੇਸ਼ਰ ਅਤੇ ਰੂਪਨਗਰ

ਰੂਪਨਗਰ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰ ਉਜੜ ਕੇ ਵਸਣਾ ਪਿਆ ਹੈ। ਗਿਆਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਰੋਕੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਰੂਪ ਸੇਨ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਵੱਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਰੂਪਨਗਰ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਨਿਵਾਸ ਭੂਮੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਰੋਪੜ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਰੋਪੜ ਦਾ ਰੂਪ ਨਿਖਰ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਹੱਪਣ ਅੱਜ ਵੀ ਇਸ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਹਿਮਾਲਿਆ ਦੇ ਪੈਰ ਸਮਝੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਮੁਹਾਣਾ ਰੂਪਨਗਰ ਦੀ ਮਨਮੋਹਕਤਾ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਟਿੱਲੇ ਇਸ

ਹਰਦੀਪ ਸਿੰਘ ਢੀਂਡਸਾ

ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਅਨਮੋਲ ਵਿਰਸੇ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਸਾਹਮਣੇ ਖੇਡ ਮੈਦਾਨ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਉਚੀ ਬੇਹ ਵਿਚੋਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਪ੍ਰੋ. ਬੁਜਵਾਸੀ ਲਾਲ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ 1950 ਵਿਚ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਦੀ ਸੂਹ ਲਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਮਗਰੋਂ ਭਾਰਤੀ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਸਰਵੇਖਣ ਵਲੋਂ 1952 ਤੋਂ 1955 ਤਕ ਡਾ. ਯੱਗ ਦੱਤ ਸ਼ਰਮਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿਚ ਇਸ ਟਿੱਲੇ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਰੋਪੜ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਪਿੰਡ ਕੋਟਲਾ ਨਿਹੰਗ ਅਤੇ ਬਾੜਾ ਵਿਚ ਵੀ ਖੁਦਾਈ ਦੌਰਾਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਲਜ ਲਾਗੇ ਬਣੇ ਅਜਾਇਬਘਰ ਵਿਚ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਚਾ ਖੇੜਾ ਮੁਹੱਲੇ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਪਹਾੜੀ ਟੀਸੀ ਨੂੰ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਅਗਲੇਰੀ ਖੋਜ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਇਸ ਟਿੱਲੇ ਦੇ ਸਿਖਰ ਤੋਂ ਪੂਰਾ ਅਜੋਕਾ ਰੂਪਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਟਿੱਲੇ 'ਤੇ ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਣੀ ਨਾਲਗੜ੍ਹੀਏ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਠੀ ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ

ਅਹਿਮ ਥਾਂ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਮੰਜ਼ਿਲੀ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਅਦਾਲਤਾਂ ਵੀ ਲਗਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੀ। ਕੋਠੀ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਠੰਢੀ ਹਵਾ ਦੇ ਬੁੱਲਿਆਂ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਰੋਪੜ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦਾ ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਇਸ ਪਹਾੜੀ ਟਿੱਲੇ ਨਾਲ ਖੁਹਿ ਕੇ ਲੰਘਣ ਦੇ ਸਬੂਤ ਅੱਜ ਵੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ 15 ਏਕੜ ਰਕਬੇ 'ਚ ਫੈਲਿਆ ਇਹ ਪਹਾੜੀ

ਅਜਾਇਬਘਰ 'ਚ ਰੋਪੜ ਵਿਚੋਂ ਖੁਦਾਈ ਦੌਰਾਨ ਮਿਲੇ ਸਭ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਸਾੱਭੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਰੋਪੜ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਦੌਰਾਨ ਇਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸਬੰਧ ਪਹਿਲੀ ਵਿਕਸਤ ਸਿੰਧੂ ਘਾਟੀ ਦੀ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ (2000-1400 ਈਸਾ ਪੂਰਵ) ਨਾਲ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਪਹਿਲੀ ਬਸਤੀ (ਘਰ) ਤਕਰੀਬਨ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਸੀ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੱਚੀਆਂ ਇਟਾਂ, ਪੱਥਰ, ਮਿੱਟੀ ਅਤੇ ਗਾਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤਾ

ਵਿਚ ਵਣਜ ਤੇ ਵਪਾਰ ਕਾਫੀ ਵਿਕਸਤ ਸੀ।

ਇਥੇ ਹੜੱਪਾ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਉਜੜਨ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਸੌ ਸਾਲ ਬਾਅਦ (1100-600 ਈਸਾ ਪੂਰਵ) ਮੁੜ ਨਵੀਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਲੋਕ ਵੱਸੇ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਲੋਟੀ ਚਿਤਰਿਤ ਪਾਤਰ ਸਭਿਅਤਾ (ਪੇਟਿਡ ਗ੍ਰੇਅ ਵੇਅਰ ਕਲਚਰ) ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਨੂੰ ਆਰੀਆ ਸਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਵੀ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਲੋਕ ਝੁੱਗੀਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ

ਰੂਪਨਗਰ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਦਾ ਅਜਾਇਬਘਰ।

ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਅਜਾਇਬਘਰ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਹੁਣ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਪਹਾੜੀ ਟਿੱਲੇ 'ਤੇ ਸਥਿਤ ਨਾਲਗੜ੍ਹੀਏ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਕੋਠੀ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਪਾਸੇ ਛੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਵਸਣ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਰੋਪੜ ਦੇ ਅਜਾਇਬਘਰ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤੱਤਵ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨਕਾਰ (ਮਾਰਕਮੈਨ) ਮਿਤਰੰਜਨ ਕੁਮਾਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਥੋਂ ਦੇ ਟਿੱਲੇ ਵਿਚ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਸਭਿਅਤਾਵਾਂ ਦੇ ਚਾਰ ਖੂਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਭਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ, ਇਥੋਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਾ ਤੋਂ ਅੱਜ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਲੋਕ ਅਣਜਾਣ ਹਨ। ਹੁਣ ਤਕ ਨਾ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੀ ਸਿੰਧੂ ਲਿਪੀ ਨਾਲ ਸਜੀਆਂ ਦੀਵਾਰਾਂ ਤੇ ਗੇਟ ਵਾਲੇ

ਗਿਆ ਸੀ। ਖੁਦਾਈ ਦੌਰਾਨ ਮਿਲੇ ਧਾਤਾਂ ਦੇ ਔਜ਼ਾਰ, ਬਰਤਨ, ਪੱਥਰ ਦੇ ਚਾਕੂ ਅਤੇ ਭਾਰ ਜੋਖਣ (ਤੋਲਣ) ਦੇ ਵੱਟਿਆਂ (ਪੱਥਰਾਂ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਬਰਸਤਾਨ ਵਿਚੋਂ ਮਨੁੱਖੀ ਪਿੰਜਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਬਣੇ ਖਿਡੌਣੇ ਇਥੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਮਨੁੱਖੀ ਪਿੰਜਰ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਤਾਂਬੇ ਦੀ ਅੰਗੂਠੀ, ਚੂੜੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਤੇ ਗਹਿਣੇ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੀ ਮਿਲੀ ਕਰੰਸੀ (ਮੁਦਰਾ) ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਚਿੱਤਰ ਲਿਪੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਸਮਕੋਂਦਰੀ ਚੱਕਰ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਰੋਪੜ

ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ 'ਤੇ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਚਿੱਤਰ ਬਣੇ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਥਾਲੀਆਂ, ਕਟੋਰੇ, ਲੋਟੇ ਅਤੇ ਪੱਥਰਾਂ ਤੇ ਮਣਕੇ ਹੱਡੀਆਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਸਾਮਾਨ ਅਜਾਇਬਘਰ ਦਾ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਧੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਸ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮਿੱਟੀ, ਘਾਹਫੂਸ ਅਤੇ ਬਾਂਸ ਦੇ ਬਣੇ ਸਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ 600-200 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਦੌਰਾਨ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੇ ਬਰਤਨਾਂ 'ਤੇ ਚਮਕੀਲੀ ਪਾਲਿਸ਼ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ 'ਉਤਰੀ ਕਾਲੇ ਚਮਕੀਲੇ ਪਾਤਰ ਸਭਿਅਤਾ' ਦਾ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਚਾਂਦੀ ਤੇ ਤਾਂਬੇ ਦੇ ਢਾਲੇ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ

ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਲ ਦੇ ਤਲਾਬ, ਨਿਕਾਸੀ ਨਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਪੱਥਰ, ਕੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਕੀਆਂ ਇਟਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੀ ਤਕਨੀਕੀ ਮੁਹਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਖੁਦਾਈ ਦੌਰਾਨ ਮਿਲੀ ਹਾਥੀ ਦੰਦ ਤੋਂ ਬਣੀ ਕੰਘੀ, ਸਿਰ 'ਤੇ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੂਈਆਂ, ਸੁਰਮਚੂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵੀ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਦੇ ਸਬੂਤ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਮੋਹਰ ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਵਸਥਾ 'ਤੇ ਝਾਤ ਪੁਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਅਗਲਾ ਸਮਾਂ 200 ਈਸਾ ਪੂਰਵ ਤੋਂ 600 ਈਸਵੀ ਤਕ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਰੋਪੜ ਕਲਾ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਕਸਤ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤਾ। ਯਕਸ਼ ਤੇ ਯਕਸ਼ਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਹਿਣਿਆਂ ਨਾਲ ਸ਼ਿੰਗਾਰੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੀਜੀ ਤੋਂ ਸੱਤਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਕੁਸ਼ਾਣ ਤੇ ਗੁਪਤ ਕਾਲ ਦੇ ਮਿਲੇ ਅਵਸ਼ੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਵੀਣਾ ਵਜਾਉਂਦੀ ਔਰਤ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ੌਕ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਬਰਤਨ, ਕੱਪ ਤੇ ਚਮਚ ਤੇ ਚੰਦਰ ਗੁਪਤ ਕੁਮਾਰ ਦੇਵੀ ਦਾ ਸੋਨੇ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਇਸ ਅਮੀਰ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਖਾਸ ਵਸਤਾਂ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਮੱਧਕਾਲ (700-1200) ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਕਾਰਨ ਰੋਪੜ ਸ਼ਹਿਰ ਉਜੜ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੱਸਾ ਅਜੋਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਹੇਠ ਦੱਬ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਮੱਧਕਾਲ ਦੇ ਬਹੁਰੰਗੇ ਚਮਕਦਾਰ ਬਰਤਨ ਅਤੇ ਲੱਖੋਂ ਇਟਾਂ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਮਿਲੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਮੁਬਾਰਕ ਸ਼ਾਹ (1316-1320) ਅਤੇ ਇਬਰਾਹਿਮ ਲੋਧੀ ਦੌਇਮ (1517-1526) ਦੇ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਅਜਾਇਬਘਰ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। 26 ਦਸੰਬਰ 1831 ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਲਾਰਡ ਵਿਲੀਅਮ ਬੈਂਟਿੰਕ ਦਰਮਿਆਨ ਹੋਈ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਕਤੂਬਰ 1966 ਤਕ ਅਜੋਕੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਅੰਬਾਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਤਹਿਸੀਲ ਚਿਹਾ ਰੂਪਨਗਰ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਡਿਵੀਜ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਹਲਕਾ ਬਣਨ ਦਾ ਮਾਣ ਹਾਸਲ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਦਮੋ

(ਪਿਛਲੇ ਸਫੇ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਪ੍ਰਸਿਧ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਫਨੀ ਮਜੂਮਦਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਗਲੀ ਫਿਲਮ 'ਦੂਰ ਚਲੋ' ਵਿਚ ਬਲਰਾਜ ਅਤੇ ਦਮਯੰਤੀ-ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਚੇਲ ਦਿੱਤੇ। 'ਦੂਰ ਚਲੋ' ਵਿਚ ਦਮਯੰਤੀ ਨੇ ਬਲਰਾਜ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਇਆ। ਕਮਲ ਕਪੂਰ ਇਸ ਫਿਲਮ ਦੇ ਨਾਇਕ ਅਤੇ ਨਸੀਮ ਨਾਇਕਾ ਸੀ।

ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਇਪਟਾ ਨੇ 1946 ਵਿਚ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਕਾਲ ਉਤੇ 'ਧਰਤੀ ਕੇ ਲਾਲ' ਫਿਲਮ ਬਣਾਈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸਿਨੇਮਾ ਦੀ ਸ਼ਾਹਕਾਰ ਰਚਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਵਿਚ ਬਲਰਾਜ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਦਮਯੰਤੀ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵਿਨੋਦਨੀ ਦਾ ਰੋਲ ਨਿਭਾਇਆ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਰਜਨੀਕਾਂਤ ਪਾਂਡੇ ਨੇ ਇਬਸਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਟਕ 'ਏ ਡਾਲਜ਼ ਹਾਊਸ' ਉਤੇ ਆਧਾਰਤ ਫਿਲਮ 'ਗੁੜੀਆ' ਬਣਾਈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਬਲਰਾਜ ਅਤੇ ਦਮਯੰਤੀ ਨੇ ਮੁੱਖ ਕਿਰਦਾਰ ਨਿਭਾਏ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੀ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਪਰ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੋਈ ਕਿ 'ਧਰਤੀ ਕੇ ਲਾਲ' ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਸੁਟਿੰਗ ਦੌਰਾਨ ਦਮਯੰਤੀ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਈ। ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੋਚਲ ਅਤੇ ਭੱਜ-ਦੌੜ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬਿਮਾਰੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਛੇਤੀ ਹੀ 'ਗੁੜੀਆ' ਦੀ ਸੁਟਿੰਗ ਦੇ ਖਤਮ ਹੋਣ ਪਿੱਛੋਂ ਸੰਖੇਪ ਬਿਮਾਰੀ ਮਗਰੋਂ ਅਪਰੈਲ 1947 ਵਿਚ ਦਮਯੰਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ।

'ਧਰਤੀ ਕੇ ਲਾਲ' ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਦਮਯੰਤੀ ਦੀ ਅਭਿਨੇ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਅਨੁਸਾਰ, "ਮੈਂ ਦਮੋ ਨੂੰ ਕੈਮਰੇ ਅੱਗੇ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਹੱਸਦਿਆਂ-ਟੱਪਦਿਆਂ, ਨੱਚਦਿਆਂ-ਗਾਉਂਦਿਆਂ, ਵੇਖ ਕੇ ਕਾਫੀ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ। ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਐਕਟਿੰਗ-ਕਲਾ ਲਈ ਬਹੁਤ ਢੁਕਵਾਂ

ਸੀ।" ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਵਾਂਗ ਦਮਯੰਤੀ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧ ਕਲਾਕਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਬਲਰਾਜ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਲ ਖਿੱਚੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਪਟਾ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦਮਯੰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਵਿਚ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਆਈ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, "ਉਹਨੂੰ ਨਾ ਪੈਸੇ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਸੀ, ਨਾ ਆਪਣੇ ਸੁੱਖ ਆਰਾਮ ਦਾ ਖਿਆਲ। ਬੇਗਮ ਪਾਰਾ, ਨੁਰ ਜਹਾਨ, ਬੇਬੀ ਨਸੀਮ ਉਹਦੇ ਹਾਣ ਦੀਆਂ ਐਕਟਰੈਸਾਂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਚੰਗੀ ਦੋਸਤੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਭ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਮੋਟਰਾਂ 'ਤੇ ਉਡਦੀਆਂ ਫਿਰਦੀਆਂ, ਪਰ ਦਮੋ ਲਈ ਬੱਸ ਤੇ ਰੋਲ ਗੱਡੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਹੀ ਕਾਫੀ ਸੀ। ਖੱਦਰ ਦਾ ਚਿੱਟਾ ਸੂਟ ਉਸ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਸੀ। ਘਰ ਚਲਾਉਣ ਜੋਗੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਪੈਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਉਹ ਦੋਸ਼ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਭੇਟਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ।"

ਮਰਨ ਵੇਲੇ ਦਮਯੰਤੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਦੀ ਬੁਲੰਦੀ 'ਤੇ ਸੀ। ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਇਸ ਪ੍ਰਤਿਭਾਸ਼ਾਲੀ ਅਦਾਕਾਰਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਡੋਰ ਅੱਧ ਵਿਚਾਲਿਓ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਦੇਹਾਂਤ ਸਮੇਂ ਉਸ ਦੀ ਉਮਰ ਐਨ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਜਿੰਨੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਇਕ-ਦੂਜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਤੁਰ ਜਾਣ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਕਲਾ ਜਗਤ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਸੁੰਨਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਉਣਾ ਔਖਾ ਨਹੀਂ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਆਪਣੀ ਦਮੋ ਦਾ ਵਿਛੋੜਾ ਤਾਂ ਸਹਿ ਗਿਆ, ਪਰ ਧੀ ਸ਼ਬਨਮ ਦਾ ਨਹੀਂ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰੀਕਸ਼ਿਤ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ। ਧੀ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹ 13 ਅਪਰੈਲ 1973 ਨੂੰ ਇਸ ਫਾਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਅਲਵਿਦਾ ਕਹਿ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਮਈ ਨੂੰ ਮਸਾਂ ਸੱਠ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਜਨਮ ਮਈ ਦਿਵਸ ਦਾ ਸੀ ਤੇ ਮ੍ਰਿਤੂ ਵਿਸਾਖੀ ਦੀ।

ਮੈਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ। ਦੇਖਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਵਾਲੀ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਪਿਕਚਰ ਚੇਤੇ ਹੈ ਤਾਂ 'ਦੇ ਬੀਘਾ ਜਮੀਨ' ਸ਼ਾਇਦ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੇਖੀ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਫਿਲਮਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਲਦੀ-ਜੁਲਦੀ ਗੱਲ ਉਸ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਹੈ।

1965 ਦੀ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜੰਗ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰਾ ਮਿੱਤਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਕਾਮਲ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਮੇਰੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਉਤੇ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਸਰਹੱਦ 'ਤੇ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਪਿੰਡ ਵੇਖਣ ਲਈ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਅੰਬਾਲਾ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਦਿਆਂ ਉਹ ਗਿਰਜਾਘਰ ਦਿਸਿਆ, ਜੋ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਬੰਬਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪਲ ਦੇ ਪਲ ਲਈ ਉਥੇ ਰੁਕੇ ਤਾਂ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜਾਣਿਆ-ਪਛਾਣਿਆ ਚਿਹਰਾ ਵੱਡੀ ਕਾਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਆ ਰਲਿਆ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਸਾਂ, ਪਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਦਾ। ਉਹ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਹਲ ਇੰਨੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਹਬ ਸਲਾਮ ਵੀ ਨਹੀਂ

ਹੋਈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਵੱਡੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠਾ ਤੇ ਮੈਂ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਨੂੰ ਕਿੱਕ ਮਾਰ ਲਈ। ਅੱਖ ਦੇ ਫੋਰ ਵਿਚ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਅਦਾਕਾਰ ਸਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਓਹਲੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਰਦੂ ਦਾ ਮੁਹਾਵਰਾ ਹੈ, ਅੱਖ ਓਝਲ ਪਹਾੜ ਓਝਲ। ਪਰ ਬਲਰਾਜ ਉਤੇ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਜਾਣਦਾ ਹੋਵੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਵੀ ਵੱਸ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਉਸ ਫੇਰੀ ਪਿੱਛੋਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਉਤੇ ਭਾਰਤੀ ਜਿੱਤ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਕ ਲੁਧਿਆਣਾ ਤੋਂ ਛਪਦੇ 'ਹੋਮ ਜਯੋਤੀ' ਰਸਾਲੇ ਵਿਚ ਛਪੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾਇਕ ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਭਾਰਤੀ ਸੈਨਾ ਵਲੋਂ ਮਧੋਲੇ ਗਏ ਪਿੰਡਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਵਾਪਸ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਅਟਾਰੀ ਦੀ ਸਮਾਧ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਧ 'ਤੇ ਲਿਖੇ ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਬੋਲ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਆਈਆਂ ਪਲਟਣਾਂ ਬੀੜ ਕੇ ਤੋਪਖਾਨੇ ਅੱਗੋਂ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਪਾਸਤੇ ਤੋੜ ਸੁੱਟੇ।

ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਅਟਾਰੀ ਵਾਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਸ਼ਸਤਰੀ ਜੋੜ ਵਿਛੋੜ ਸੁੱਟੇ। ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਅਗਲੀ ਲਾਈਨ ਵੀ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਾਖੇ ਖਾਂ ਹੋਏ ਸਿੰਧੇ ਹੱਲੇ ਤਿੰਨ ਫਰੰਗੀ ਦੇ ਮੋੜ ਸੁੱਟੇ। ਸ਼ਾਹ ਮੁਹੰਮਦਾ ਸਿੰਘਾਂ ਨੇ ਗੋਰਿਆਂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਨਿਬੁਆਂ ਲਹੂ ਨਿਚੋੜ ਸੁੱਟੇ। ਗੋਰਿਆਂ ਉਤੇ ਜਿੱਤ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਿਰਫ ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੇ ਸਿੰਘ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਮਾਖੇ ਖਾਂ ਜਿਹੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੂਰਬੀਰ ਵੀ ਸਨ। ਜਿੱਤ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਸਿੰਘਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਏਕੇ ਦੇ ਸਿਰ ਬੱਝਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਏਕੇ ਦੇ ਸਿਰ, ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜੰਗ ਵਿਗਾੜਿਆ ਹੋਇਆ ਰੂਪ ਸੀ। ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਖੁਮਾਰ ਲੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਵਾਂਗ ਪਿਛਾਂਹ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ 'ਹੋਮ ਜਯੋਤੀ' ਵਿਚ ਛਪਦੇ ਸਾਰ ਮੈਨੂੰ ਪੋਸਟ ਕਾਰਡ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਾਹਲੀ ਵਿਚ 'ਸਰਸਾਰ' ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਪੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਮਲ ਕੇ ਮੁੜ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਰਸਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਇੰਨੀ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਿਆ। ਅੰਬਾਲਾ ਵਾਲੇ ਗਿਰਜਾਘਰ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਤੋਂ ਸਿਵਾ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਇੰਨੀ ਪਸੰਦ ਆਈ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾ ਕੇ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਛਪਵਾਵਾਂ। 1965 ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਉਸ ਦੇ ਇਸ ਖਤ ਨੂੰ ਮੈਂ 1984 ਤਕ ਸਾਂਭੀ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਿਮ ਏਕਤਾ ਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਖੁਸ਼ਬੂ ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਦੇ ਤਨ, ਮਨ ਵਿਚ ਵੱਸੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰੀਕਸ਼ਿਤ ਸਾਹਨੀ ਨਾਲ।

ਜੰਗਲ ਦੇ ਰਾਖਿਆਂ ਦੀ ਸੰਘਰਸ਼-ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ

ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਭੇਤ ਅੱਜ ਵੀ ਇਕ ਗੰਭੀਰ ਸੁਆਲ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜਾਂ ਪਾਣੀ ਅੰਦਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਜੀਵ, ਹਵਾ ਵਿਚ ਉਡਣ ਵਾਲੇ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੰਛੀ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਅੰਦਰ ਉੱਗੀ ਕੁਲ ਬਨਸਪਤੀ, ਪਹਾੜ, ਕੁਦਰਤੀ ਝੀਲਾਂ, ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰ-ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭ ਬਾਰੇ ਭੇਤ ਬਰਕਰਾਰ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਕਈ ਬਰਫਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਪਿੰਜਰ ਵੀ ਮਿਲੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਸਲ ਅੱਜ ਧਰਤੀ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਵਜੂਦ ਮੁਕਾ ਚੁਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਸਲੇ ਨੂੰ

ਸੁਲਝਾਉਣ ਲਈ ਵਿਗਿਆਨੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿਚ 12 ਫਰਵਰੀ 1809 ਨੂੰ ਜਨਮੇ ਚਾਰਲਸ ਡਾਰਵਿਨ ਨੇ ਵਿਕਾਸ

ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਸੰਧੂ
ਫੋਨ: 559-259-4844

ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਸਬੰਧੀ ਸੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਡਾਰਵਿਨ ਬਿਊਰੀ ਕਹਿ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਾਰਵਿਨ ਮੁਤਾਬਕ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਜੀਵਾਂ ਨੇ ਅੱਜ ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਹੋਣ ਵਿਚ ਆਉਣ ਲਈ ਕਈ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਸਫਰ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ 'ਤੇ ਹੰਢਾਇਆ। ਬਦਲਦੇ ਮੌਸਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਪਹਾੜੀ ਘੁਰਨਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਪਿਆ। ਦਰਖਤਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਵਸੋਬਾ ਕੀਤਾ। ਜੰਗਲੀ ਜੜੀ-ਬੂਟੀਆਂ, ਫਲ ਆਦਿ ਖਾ ਕੇ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਈ। ਨੰਗੇ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਖੱਲ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਜਿਸਮ ਢਕ ਕੇ ਰੱਖਿਆ। ਕੁਕਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੁਦਰਤੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਨਿਆਮਤ ਸਮਝਦਾ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਹਰ ਨਵੇਂ ਦਿਨ ਹਰ ਨਵੀਂ ਔਕੜ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਦਾ, ਹਰ ਨਵੇਂ ਤਜਰਬਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਆਖਰਕਾਰ ਅੱਜ ਵਾਲਾ ਪੂਰਨ ਇਨਸਾਨ ਅਖਵਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਹੋਇਆ।

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਉਚੀਆਂ-ਨੀਵੀਆਂ, ਪੱਧਰੀਆਂ ਚੋਟੀਆਂ 'ਤੇ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਆਦਿਵਾਸੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਕਤ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਪੁਸ਼ਤ-ਦਰ-ਪੁਸ਼ਤ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਦੋਂ ਨਾ ਤਾਂ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਸੀ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਨਾਂਵਾਂ ਥੱਲੇ ਬਣੇ ਪਹਾੜੀ ਤੇ ਨੀਮ ਪਹਾੜੀ ਸੂਬਿਆਂ ਦਾ ਵਜੂਦ ਸੀ।

ਇਹ ਆਦਿਵਾਸੀ ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਉੱਗੀ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਸਾਰਾ-ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਵਗਦੇ ਨਦੀ-ਨਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਾਫ-ਸੁਥਰੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜੰਗਲੀ ਜਾਨਵਰਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਤਾ ਤਸੱਵਰ ਕਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਵਕਤ ਗੁਜ਼ਰਨ ਨਾਲ ਇਨਸਾਨੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਸੋਚ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਗਈ। ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨਸਾਨ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਢੰਗ-ਤਰੀਕੇ ਅਪਨਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਵਸਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ ਪਾਲਕਾਂ ਦਾ ਪੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਬੀਲੇ ਦਰਿਆਵਾਂ ਕੰਢੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸਣ ਲੱਗੇ। ਫਿਰ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਪਸਾਰ ਲਈ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਚਰਾਗਾਹਾਂ ਵਾਲੇ

ਰੋਸ ਮਾਰਚ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਰਹੇ ਆਦਿਵਾਸੀ।

ਮੈਦਾਨੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਖੁਰਾਕ ਪਦਾਰਥ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀਜ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ। ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਔਜਾਰ ਬਣਾਏ। ਫਾਲਤੂ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦੀ ਫਰੋਖਤ ਲਈ ਵਪਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੇ ਆਰਾਮ, ਐਸ਼-ਇਸ਼ਰਤ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਅਮੀਰੀ-ਗਰੀਬੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਹੱਕ ਬਜਾਨਵ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਖੋਜਾਂ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਕੇ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਮੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ, ਉਥੇ ਧਰਤੀ, ਪਤਾਲ, ਆਕਾਸ਼ ਆਦਿ ਸਭ ਟੋਹ ਮਾਰੇ। ਮਹੀਨਿਆਂ ਦਾ ਸਫਰ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਇਥੇ ਹੀ ਬੱਸ ਨਹੀਂ, ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪਲ ਵਿਚ ਮੁਕਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮਾਰੂ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਬਣਾ ਲਏ, ਜੋ ਅੱਜ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ਗਾਹਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਛੜੇਵਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਂਜ, ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪਈ ਹੈ ਕਿ ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਉੱਗੀ ਕੁਦਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ, ਕੀਮਤੀ ਜੜੀ-ਬੂਟੀਆਂ, ਨਾਯਾਬ ਲੱਕੜ ਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਅੰਦਰ ਛੁਪੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਜਾਂ ਧਾਤਾਂ ਬੇਹੱਦ ਕੀਮਤੀ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਓ-ਦਾਦੇ ਆਪਣੀ ਮਲਕੀਅਤ ਸਮਝ ਕੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਦੇਵਤਾ ਤਸੱਵਰ ਕਰ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ।

ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਸਮਝ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਧਨਾਢ ਲੋਕ ਵੱਡੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾੜ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੀ ਲੁੱਟ ਕਰਕੇ ਖੁਦ ਮਾਲਾ-ਮਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿਆਸਤਦਾਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਮਲਾ-ਫੈਲਾ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਘਰ ਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦਾ ਇਕ ਅਹਿਮ ਸੂਬਾ ਉੜੀਸਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦੱਖਣੀ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਨਿਆਮਗਿਰੀ ਪਰਬਤ-ਮਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਬਤ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੇ ਜਨਮ ਵੇਲੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪੁਸ਼ਤ-ਦਰ-ਪੁਸ਼ਤ ਡੋਂਗਰੀਆਂ ਕੋਂਦ ਕਬੀਲਾ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵਕਤ ਇਸ ਕਬੀਲੇ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਕਹਿ ਲਏ ਜਾਂ

ਰਾਜਾ ਸੀ, ਨਿਆਮ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਪਹਾੜ ਦਾ ਨਾਂ ਨਿਆਮਗਿਰੀ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਕਬੀਲਾ ਨਿਆਮ ਨੂੰ ਇਸ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਦਾ ਦੇਵਤਾ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਡੋਂਗਰੀ ਕੋਂਦ ਕਬੀਲੇ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਖੀ ਕਰਦਿਆਂ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਤਕ ਕੁਰਬਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਆਮਗਿਰੀ ਵਿਚ ਬਾਕਸਾਈਟ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਭੰਡਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਕੰਪਨੀ ਵੇਦਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਮੀਲਾਂਬੰਧੀ ਰਕਬਾ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਪਨੀ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਵੱਡੀਆਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਾਲਕ ਅਨਿਲ ਅਗਰਵਾਲ ਹੈ, ਜੋ ਲੰਡਨ ਦੀ ਉਸ ਕੋਠੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਕਦੇ ਇਰਾਨ ਦਾ ਸ਼ਾਹ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ।

ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ 72 ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਰ ਜਾਣ 'ਤੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਕੋਲ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਸਰਕਾਰ ਅੱਜ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੱਕੀ ਰਿਹਾਇਸ਼, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਚਾਰਜੇਈ ਦੇ ਸਾਧਨ ਤੱਕ ਮੁਹੱਈਆ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾ ਸਕੀ। ਛੋਟੇ ਵਪਾਰੀ ਅਤੇ ਸੁਦਖੇਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਜੰਗਲਾਤ ਮਹਿਕਮੇ ਵਾਲੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਪੁਲਿਸ ਕਰਮਚਾਰੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਬਦਸਲੂਕੀ ਰੋਜ਼ਮੱਰਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਇੰਜਤ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਕਰਨਾ ਜਿਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੱਕ ਹੋਵੇ!

ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇਖੋ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਹਵਾਈ ਪੱਟੀ ਜਾਂ ਹੈਲੀਪੈਡ ਤਿਆਰ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਿਵਾਸੀ ਲੋਕ ਸਰਕਾਰ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਘਰ ਹੜਪਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਆਦਿਵਾਸੀ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਚੱਪੇ-ਚੱਪੇ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਹਨ, ਜੋ ਹੁਣ ਮਜਬੂਰੀਵਸ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੀਮਤੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਹੁਣ ਇਨਸਾਫ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਰਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ

ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜ-ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਦਿਵਾਸੀ ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦੇਣ ਵਿਚ ਫਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਜਾਮ ਪੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਮਾਓਵਾਦੀ ਕਹਿ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੀ ਲੁੱਟ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਨਜ਼ੂਰਸ਼ੁਦਾ ਕੰਪਨੀਆਂ ਕੱਚੀ ਧਾਤ, ਜੋ ਪਹਾੜਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪਈ ਹੈ, ਦਾ ਸੌਦਾ ਆਲਮੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਿਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਕਤ ਸਿਰ ਉਸ ਧਾਤ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਰਕਾਰ ਉਤੀਸਾ ਦੀ ਹੋਵੇ, ਝਾਰਖੰਡ ਦੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਛਤੀਸਗੜ ਦੀ, ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀਆਂ ਜਾਂ ਸਿਆਸੀ ਕਾਰਕੁਨਾਂ

ਮੋਰਚੇ 'ਤੇ ਡਟੀਆਂ ਆਦਿਵਾਸੀ ਮੁਟਿਆਰਾਂ।

ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਾਓਵਾਦੀ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਦੱਸ ਕੇ ਜੇਲ੍ਹ ਅੰਦਰ ਡੱਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਸੀ. ਆਰ. ਪੀ. ਐਫ., ਬੀ. ਐਸ. ਐਫ., ਨਾਗਾ ਰੈਜੀਮੈਂਟ ਆਦਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਸਤਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੰਪਨੀਆਂ ਲਈ ਰਾਹ ਪੱਧਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡ ਮਾਰੇ-ਮਾਰੇ ਫਿਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਾਂਤੇਵਾੜਾ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਜਬਰ-ਜਨਾਹ ਅੰਗਜ਼ਨੀ ਅਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਨੰਗਾ-ਚਿੱਟਾ ਨਾਚ ਆਮ ਹੀ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗੋਲੀ ਵੀ ਚਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਰਕਾਰੀ ਜਬਰ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਹੈ।

ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਉਜਾੜੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਕਰੀਬ ਇਕ ਲੱਖ ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੇ ਕੋਈ ਪੰਜ ਕਰੋੜ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਤੋਂ ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਜਾਹਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਉਤੀਸਾ, ਛਤੀਸਗੜ, ਝਾਰਖੰਡ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਹੈ ਅਤੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਕਈ ਸਾਲ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ

ਕੰਪਨੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਲੜਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਹਦ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਰਹੇ।

ਅੱਜ ਵੀ ਆਦਿਵਾਸੀ ਇਹੀ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਜਾਨ ਤਾਂ ਦੇ ਦੇਣਗੇ, ਪਰ ਆਪਣੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਤੋਂ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿਚ ਮਿਲੀ ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਪਾਕ ਕਦਮ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣ ਦੇਣਗੇ। ਪਿਛਲੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਅਸੀਂ ਦੇਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਬੰਗਾਲ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਨੰਦੀਗੁਮ ਅਤੇ ਸਿੰਗੂਰ ਜਿਹੇ ਇਲਾਕੇ ਖਾਲੀ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਜਬਰ ਦੀ ਇੰਤਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਰੋਹ ਅੱਗੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਅਖੀਰ ਝੁਕਣਾ ਪਿਆ ਸੀ।

ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੇ ਨਾਮੀ-ਗਰਾਮੀ ਪੱਤਰਕਾਰਾਂ, ਸਿਆਸੀ ਪੰਡਿਤਾਂ, ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ, ਸਮਾਜ ਸੇਵੀਆਂ, ਵਕੀਲਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਜ਼ਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਨਾਈਆਂ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਦੇ ਆਗੂਆਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਆ ਕੇ ਕਈ ਮੀਟਿੰਗਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਠੰਢੀ ਕਹੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਇਸ ਜੰਗ ਨੂੰ ਮੋੜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮੌਹਰੀਆਂ ਨਾਲ ਟੇਬਲ 'ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਹੱਲ ਲੱਭਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਦਿਲ ਨਾਲ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ, ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਉਥੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ ਪੱਖ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਅਫਸੋਸ! ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਰੱਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਅਤਿਵਾਦ ਅਤੇ ਮਾਓਵਾਦ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ (ਬਿਊਰੋਕਰੇਸੀ) ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ 'ਤੇ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਮਾਓਵਾਦ ਅਤੇ ਅਤਿਵਾਦ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਕੁਚਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਨੌਕਰਸ਼ਾਹੀ ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਉੱਗੀ ਬਨਸਪਤੀ, ਕੀਮਤੀ ਲੱਕੜ ਅਤੇ ਪਹਾੜਾਂ ਅੰਦਰ ਪਈਆਂ ਧਾਤਾਂ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੱਸ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਆਖਰਕਾਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਨਾਸਮਝੀ ਸਾਬਤ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਜਨਤਾ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ

ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਦੀ ਹੱਦ ਦੇਖੋ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਉਥੇ ਹਵਾਈ ਪੱਟੀ ਜਾਂ ਹੈਲੀਪੈਡ ਤਿਆਰ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਆਦਿਵਾਸੀ ਲੋਕ ਸਰਕਾਰ 'ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਅਤੇ ਘਰ ਹੜਪਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਫਾਇਆ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਹ ਆਦਿਵਾਸੀ ਜੰਗਲਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਚੱਪੇ-ਚੱਪੇ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਹਨ, ਜੋ ਹੁਣ ਮਜਬੂਰੀਵਸ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੀਮਤੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਜਾਨ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜੋ ਹੁਣ ਇਨਸਾਫ ਦੀ ਕੋਈ ਕਿਰਨ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਲੋਕ ਹਨ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਦਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜ-ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਦਿਵਾਸੀ ਇਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਪਨਾਹ ਦੇਣ ਵਿਚ ਫਖਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਜਾਮ ਪੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਸ ਜਥੇਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਮਾਓਵਾਦੀ ਕਹਿ ਕੇ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।

ਜੁਬਲੀ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ

ਫਿਲਮ ਜਗਤ ਵਿਚ 1950ਵਿਆਂ ਵਾਲਾ ਦਹਾਕਾ ਦਿਲੀਪ ਕੁਮਾਰ-ਰਾਜ ਕਪੂਰ-ਦੇਵ ਆਨੰਦ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਦੌਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਗੁਰੂ ਦੱਤ ਨੇ ਵੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੇ ਝੰਡੇ ਗੱਡੇ ਪਰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੀ ਦਿਵਾਨਗੀ ਦਿਲੀਪ-ਰਾਜ-ਦੇਵ ਦੀ ਤਿੱਕਤੀ ਦੇ ਹੀ ਹਿੱਸੇ ਆਈ। 1960ਵਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੰਮੀ ਕਪੂਰ, ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਮਨੋਜ ਕੁਮਾਰ, ਸੁਨੀਲ ਦੱਤ ਤੇ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇਜ

ਤੀਜੇ ਵਰ੍ਹੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਧਰਮਿੰਦਰ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਸ਼ੰਮੀ ਕਪੂਰ ਨੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਹੀਰਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਵੇਕਲੀ ਅਭਿਨੈ-ਸ਼ੈਲੀ ਅਪਣਾਈ। ਇਹ ਪੂਰਬ ਤੋਂ ਪੱਛਮ ਦੀਆਂ ਅਭਿਨੈ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਸੀ। ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਰਵਾਇਤੀ ਹੀਰੋ ਵਾਲੇ ਸਾਂਝੇ ਵਿਚ ਫਿੱਟ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੀਹੋਂ ਹਟਵੀਂ ਸੰਵਾਦ ਅਦਾਇਗੀ ਜ਼ਰੀਏ ਵੱਖਰਾ ਮੁਕਾਮ ਬਣਾ ਗਿਆ। ਮਨੋਜ ਕੁਮਾਰ ਤੇ ਸੁਨੀਲ ਦੱਤ ਸੀਮਤ ਐਕਟਰ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਲੇਖਕ ਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਨਾਲ ਲੈਸ ਸਨ। ਇਸ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਰੀਰਕ ਸੁਭੱਲਤਾ ਧਰਮਿੰਦਰ ਦੀ ਯੂ.ਐਸ.ਪੀ. ਸਾਬਤ ਹੋਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਹੁਨਰਾਂ ਪੱਖੋਂ ਆਪਣੇ ਹਮਰਾਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। 1959 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1966 ਤਕ ਸਿਲਵਰ ਜੁਬਲੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਸਿਲਵਰ ਜੁਬਲੀ

ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਟਿਕਟ ਖਿੜਕੀ 'ਤੇ ਕਾਮਯਾਬੀ ਪੱਖੋਂ ਲਾਸ਼ਾਨੀ। ਅਦਾਕਾਰੀ ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਪੱਖੋਂ ਦਿਲੀਪ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਨਕਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰ ਮਿਹਨਤਾਨੇ ਪੱਖੋਂ ਦਿਲੀਪ ਕੁਮਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਮਹਿੰਗਾ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਕਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਦੀ ਫੀਸ ਲੈਣ ਵਾਲਾ ਜਦੋਂ ਸ਼ੰਕਰ-ਜੈਕਿਸ਼ਨ ਵਰਗੀ ਸੁਪਰਹਿਟ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜੋਤੀ ਨੂੰ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਮਿਲਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਉਸ ਕਿਸਮ ਦਾ ਦੁਲਾਰ ਤੇ ਦੀਵਾਨਗੀ ਹਾਸਲ ਨਹੀਂ ਹੋਈ, ਜਿਹੜੀ 1969 ਤੋਂ 1972 ਤਕ ਰਾਜੇਸ਼ ਖੰਨਾ ਨੂੰ ਨਸੀਬ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਸਿਰਫ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੀ ਫਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਹਿੱਟ ਬਣਾਉਂਦੀ ਰਹੀ। ਰਾਜ ਕਪੂਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਦੂਜਾ ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮ ਸਟਾਰ ਸੀ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਤੇ ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਵੀ ਚੱਲਦੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਤੇ ਅਫਰੀਕਾ ਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ। ਅਜਿਹੀ ਮਕਬੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਸੁਝ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਸਿਰਜਣਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਕਲਾਤਮਿਕਤਾ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਸਕਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਿੱਟ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਕਤਾਰ ਬਹੁਤ ਲੰਮੀ ਰਹੀ। ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਇਹ ਲਾਜਵਾਬ ਰਹੀਆਂ, ਪਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਕੱਦਾਵਰ ਹਸਤੀ ਨਾ ਬਣਾ ਸਕੀਆਂ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅਜੋਕੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਡਿੱਪਲ ਪਟੇਲ ਤੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬਾਕੀ ਜੀਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ

'ਤੇ ਸੀਮਾ ਸੋਨਿਕ ਆਲਿਮਚੰਦ ਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਸੀਮਾ ਮੀਡੀਆ ਕਰਮੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਿਨੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਰਹੂਮ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਮਾਸਟਰ ਸੋਨਿਕ (ਸੋਨਿਕ-ਓਮੀ ਦੀ ਜੋਤੀ ਵਾਲੇ) ਦੀ ਧੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਿਨੇ ਜਗਤ ਦੇ ਸੱਚ ਤੇ ਕੱਚ ਤੋਂ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਕਫ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਲੇਖਣੀ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਤੇ ਬੇਬਾਕੀ ਹੈ। ਸਿਆਲਕੋਟ (ਹੁਣ ਨਾਰੋਵਾਲ) ਜਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਸੰਖਰਤਾ ਮੰਡੀ ਦੇ ਧਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਜਨਮਿਆ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਚੜ੍ਹੇ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਦੋ ਭੈਣਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਰਾਜਿੰਦਰ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਮੌਲਵੀ ਗੌਸ ਮੁਹੰਮਦ ਦੇ ਮਦਰੱਸੇ ਵਿਚ ਹੋਈ। ਇਸ ਤਾਲੀਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਪਰਿਪੱਕ ਬਣਾਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਿਨੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਵਿਚ ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਪੁੱਠ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਮਨੋਜ ਕੁਮਾਰ ਤੇ ਸੁਨੀਲ ਦੱਤ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਦਾ ਤਾਉਮਰ ਹਿੱਸਾ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਫਿਲਮਾਂ ਪੜ੍ਹੀ ਮੋਹ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪਿਤਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਦੇਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮ 'ਹੀਰ ਸਿਆਲ' ਤੋਂ ਪਿਆ। ਮੁਲਕ ਦੀ ਵੰਡ ਸਮੇਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਬੀ.ਏ. (ਦੂਜੇ ਵਰ੍ਹੇ) ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਉਜੜ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਅਤੇ ਫਿਰ ਦਿੱਲੀ ਆਇਆ। ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਲਕਸ਼ਮੀ ਚੰਦ ਤੁਲੀ ਨੂੰ ਦੇ ਕਮਰਿਆਂ ਦਾ ਘਰ ਅਲਾਟ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਫੇਰੀ ਲਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਜਿੰਦਰ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਨਰੇਸ਼ ਹੋਰ ਨਿੱਕੇ-ਮੋਟੇ ਧੰਦੇ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। 1949 ਵਿਚ ਰਾਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਪੁਲੀਸ ਵਿਚ ਏ.ਐਸ.ਆਈ. ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਗਈ ਪਰ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਫਿਲਮੀ ਕੀੜੇ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬੰਬਈ ਆ ਗਿਆ। ਗੀਤਕਾਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਦੁੱਗਲ) ਨਾਲ ਮੌਕਾ ਮੇਲ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਰਵੇਲ ਨਾਲ ਸਹਾਇਕ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਵੇਲ ਦੀ ਅਗਲੀ ਫਿਲਮ 'ਸਗਾਈ' ਦੀ ਸ਼ੂਟਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਸਵਾ ਸੌ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ ਢਾਈ ਸੌ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਹੋ ਗਈ। 'ਸਗਾਈ' ਵਾਲੇ ਦਿਨਾਂ ਦੌਰਾਨ ਰਣਜੀਤ ਸਟੂਡੀਓ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸੇਠ ਚੰਦੂ ਲਾਲ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਉਪਰ

ਪਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ 'ਜੋਗਨ' (1953, ਦਲੀਪ ਕੁਮਾਰ-ਨਰਗਿਸ) ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਰੋਲ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਅਦਾਕਾਰੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਤਕਦੀਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। 1955 ਵਿਚ ਦੇਵੇਂਦਰ ਗੋਇਲ ਦੀ ਫਿਲਮ 'ਵਚਨ' ਨੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਹੀਰੋ ਬਣਾਇਆ। 1956 ਵਿਚ 'ਤੁਫਾਨ ਔਰ ਦੀਆ' ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੇ ਉਸ ਲਈ ਨਵੇਂ ਦਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। 1957 ਵਿਚ 'ਮਦਰ ਇੰਡੀਆ' ਰਿਲੀਜ਼ ਹੋਣ 'ਤੇ ਫਿਲਮੀ ਸਿਤਾਰੇ ਵਾਲੀ ਛੱਬ ਹਾਸਿਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਨੇ ਫਿਲਮਸਾਜ਼ ਮਹਿਬੂਬ ਖਾਨ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਫਿਲਮ 'ਆਵਾਜ਼' ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਰੋਲ ਕੀਤਾ। 'ਮਦਰ ਇੰਡੀਆ' ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਸਟਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਸ਼ੁਕਲਾ ਬਹਿਲ ਨਾਲ ਵਿਆਹਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਜੋ ਦੂਰਲੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੀ। 1959 ਵਿਚ 'ਧੂਲ ਕਾ ਫੂਲ' ਹਿੱਟ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਜੁਬਲੀ ਕੁਮਾਰ ਵਾਲਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਜੋ 1967 ਤਕ ਚੱਲਿਆ। ਉਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਦੋ ਬੱਚਿਆਂ (ਬੰਟੀ ਉਰਫ ਕੁਮਾਰ ਗੌਰਵ ਤੇ ਡਿੱਪਲ) ਦਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਜੂਹੂ ਵਿਚ ਸਮੁੰਦਰ ਨੇੜਲੇ ਬੰਗਲੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਜੁਬਲੀ ਸਟਾਰ ਵਾਲੇ ਦੌਰ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜਿੰਦਰ ਨੇ ਜਿਹੜੀ ਵੀ ਫਿਲਮ ਕੀਤੀ, ਉਹ ਹਿੱਟ ਹੋਈ। 'ਗੁੰਜ ਉਠੀ ਸ਼ਹਿਨਾਈ', 'ਕਾਨੂੰਨ', 'ਜ਼ਿੰਦਗੀ', 'ਸਸੁਰਾਲ', 'ਸੰਗਮ', 'ਹਮਰਾਹੀ', 'ਦਿਲ ਏਕ ਮੰਦਰ', 'ਆਈ ਮਿਲਨ ਕੀ ਬੋਲਾ', 'ਆਸ ਕਾ ਪੰਛੀ', 'ਮੇਰੇ ਮਹਿਬੂਬ', 'ਆਰਜੂ' ਆਦਿ। ਕਾਮਯਾਬੀ ਦਾ ਫਾਰਮੂਲਾ ਇਕੋ ਸੀ: ਪਰਿਵਾਰਕ ਵਿਸ਼ੇ, ਦੁਖਾਂਤ-ਸੁਖਾਂਤ ਦਾ ਸਮਤੋਲ, ਹਿੱਟ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ। ਨੌਸ਼ਾਦ, ਸ਼ੰਕਰ-ਜੈਕਿਸ਼ਨ (ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਜੈਕਿਸ਼ਨ) ਰਵੀ ਵਰਗੇ ਨਾਮਵਰ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਿਹਤਰੀਨ ਧੁਨਾਂ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ 'ਤੇ ਨਿਛਾਵਰ ਕੀਤੀਆਂ। 1967 ਵਿਚ 'ਅਮਨ' ਦੀ ਨਾਕਾਮੀ ਨਾਲ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਲਈ ਨਾਕਾਮਯਾਬੀਆਂ ਦਾ ਕੁੱਚਕਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਛੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਅੰਦਰ ਹਸਰ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਲ ਮਿਲਣੇ ਬੰਦ ਹੋ ਗਏ। ਹੀਰੋ ਵਜੋਂ ਆਖਰੀ ਫਿਲਮ 'ਆਨਬਾਨ' (1972) ਸਿਰਫ ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਸਿਨੇਮਾਘਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰ ਗਈ। ਕੰਮ ਨਾ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਮਾਯੂਸ ਹੋਏ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਤਿੰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਫਿਲਮਾਂ (ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਤੇਰਾ ਨਾਮ, ਦੇ ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਤੇਰੀ ਮੇਰੀ

ਇਕ ਜਿੰਦਗੀ) ਵਿਚ 'ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹਿਮਾਨ' ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਘਰ ਵਿਹਲੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਬੇਰੀਅਤ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਫਿਰ ਹੀਰੋਗਿਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਸਹਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਿਰਮਾਤਾ ਵਜੋਂ 'ਲਵ ਸਟੋਰੀ' (1982) ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਨੇ ਅਤੀਤ ਵਾਲੀ ਸ਼ੌਕਤ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਪਰਤਾਏ, ਪਰ ਇਹ ਨਜ਼ਾਰੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਸਬਕ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਇਸ ਮੁਕਾਮ 'ਤੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਕਿਤਾਬ 'ਜੁਬਲੀ ਕੁਮਾਰ' ਕਈ ਤਲਖ ਰਾਜ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੀ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਸੁਝ ਅਤੇ ਪੈਸਾ ਸਹੀ ਥਾਂ ਖਰਚਣ ਦੀ ਹੁਨਰਮੰਦੀ ਲਈ ਮਸ਼ਹੂਰ ਰਿਹਾ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਕੁਮਾਰ ਗੌਰਵ ਦੀਆਂ ਸ਼ਖਸੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਪਛਾਨਣ 'ਚ ਨਾਕਾਮ ਰਿਹਾ। 'ਲਵ ਸਟੋਰੀ' ਨੇ ਕੁਮਾਰ ਗੌਰਵ ਨੂੰ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਦਾ ਚਹੇਤਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੇਟੇ ਉਪਰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਠੋਸੀਆਂ। ਕੁਮਾਰ ਗੌਰਵ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਧੜਾਧੜ ਫਲਾਪ ਹੋਈਆਂ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਕੋਲ ਕੰਮ ਆਉਣਾ ਮੁੱਕ ਗਿਆ। ਘੁਟਨ ਤੇ ਨਾਪੁਸ਼ੀ ਨੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਕਲੋਜ਼ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਪੁੱਤਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨਮਰਤਾ ਤੇ ਬੱਚੇ ਸਮੇਤ ਸੱਤ ਕਨਾਲਾਂ ਵਿਚ ਉਸਰਿਆ ਬੰਗਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਕੇ ਕਮਰਿਆਂ ਦੇ ਫਲੈਟ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਸਾਇਰਾ ਬਾਨੋ ਤੇ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਰੋਮਾਂਸ ਦਾ ਵੀ ਦੱਬਵੀਂ ਸੂਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ। ਸਿਗਰਟਨੋਸੀ ਉਸ ਦੀ ਮੁੱਖ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਸ ਦੀ 12 ਜੁਲਾਈ 1999 ਨੂੰ ਕੈਂਸਰ ਨਾਲ ਮੌਤ ਹੋਈ। ਕਿਤਾਬ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹਾ ਕਈ ਕੁਝ ਹੋ ਜੋ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਰਾਜਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਗਲੈਮਰ ਜਗਤ ਦੀ ਚਕਾਚੌਂਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪਰਿਵਾਰਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਬਾਖੂਬੀ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅਜਿਹੀ ਅਮਲੀ ਪਹੁੰਚ ਤੇ ਫਰਜ਼ਨਾਮੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਉਹ ਸਿਨੇ ਜਗਤ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਛਿਣੀ ਭੰਗਰਤਾ, ਮੌਕਾਪੁਸਤੀ ਤੇ ਖੁਦਗਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਿੱਝਣ ਦੇ ਨਾਕਾਬਲ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਇਸ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਜਜ਼ਬ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ ਕਿ ਜੁਬਲੀ ਸਟਾਰ ਚੰਦ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਦੀਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ। ਇਹੋ ਕਥਾ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਮਾਰਮਿਕ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਉਜੜ ਕੇ ਪਰਾਈ ਥਾਂ ਵਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਖਦਾਈ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਪਰ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਇਹ ਉਜਾੜਾ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਹਿੰਦਾਇਆ ਹੈ। ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੂਲ ਆਫ ਡਰਾਮਾ ਦੇ ਰੰਗ ਮੰਡਲ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ 'ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਸੀਲੀ ਸੀਲੀ' ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦਾ ਦਰਦ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕੀ ਨਾਟਕਕਾਰ ਜੌਸਫ ਸਟੋਨ ਦੇ ਨਾਟਕ 'ਫਿਡਲਰ ਆਨ ਦਿ ਰੂਫ' ਨੂੰ ਆਸਿਫ ਅਲੀ ਨੇ ਰੁਪਾਂਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸੁਰੇਸ਼ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਾਜਲ ਘੋਸ਼ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਇੰਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਕਸ਼ਮੀਰ

ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ

ਦੀ ਰੂਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਕ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਸੀ। ਬੰਸੀ ਕੋਲ ਜਿਹੇ ਰੰਗਮੰਚ ਮਹਾਰਾਜੀ ਦੀ ਕੀਤੀ ਮੰਚ ਸਜਾਵਟ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਗਤੀ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਖਿੜਨ 'ਚ ਮਦਦ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਾਟਕ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸਾਧਾਰਨ ਹੈ। ਨੰਦੀਗਰਮ 'ਚ ਇਕ ਪੰਡਿਤ ਪਰਿਵਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਮੁਖੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਨਾਥ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਿੰਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਧੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਦਾ ਫਿਕਰ ਵੀ ਹੈ। ਧੀਆਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਸ਼ੋਖੀਆਂ, ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ, ਹੱਸਣ, ਟੱਪਣ, ਰੋਸੇ, ਗਿਲੇ, ਮਾਸੂਮ ਅਦਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹਨ, ਘਰ ਦੀ ਚੋਣਕ ਹਨ। ਲੀਲਾ ਭੂਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਰਿਸ਼ਤੇ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਪਰ ਧੀਆਂ ਇਕ-ਇਕ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਸਾਥੀ ਖੁਦ ਲੱਭ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਇਤਰਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ,

'ਸਿੱਲ੍ਹੀ ਸਿੱਲ੍ਹੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ' ਦਾ ਦਰਦ

ਪਰ ਧੀਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਮੱਸਿਆ ਉਦੋਂ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੀਜੀ ਧੀ ਨੂੰ ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਇਸ਼ਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦੀ ਦੀਵਾਰ ਆ ਖੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਧੀ ਸ਼ੁਹਲ ਫਿਰਦੌਸ ਨਾਲ ਨਿਕਾਹ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਤੋਤਫੋੜ ਦੀਆਂ ਖਬਰਾਂ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਜ਼ਾ 'ਚ ਤਣਾਅ ਫੈਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਤ ਇੰਨੇ ਦਰਦਨਾਕ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸੇ ਮਿੱਟੀ 'ਚ ਚਿਨਾਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਬੀਜੇ ਸਨ, ਚਿਨਾਰ ਦੇ ਸੁਰਖ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਹੱਸਦੀ ਮਹਿਕਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਵੀ ਸੀ ਤੇ ਗਲਵੱਕਤੀਆਂ ਪਾ ਕੇ ਹਰ ਮਜ਼ਹਬ ਤੋਂ ਉਪਰ ਰਹਿ ਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਾਂਝਾਂ ਪਾਈਆਂ ਸਨ, ਅੱਜ ਇਸ ਮਿੱਟੀ ਤੋਂ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਕੇ ਕਿਸੇ ਓਪਰੀ ਥਾਂ ਵੱਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਦਰਸ਼ਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਤਾਲੀ ਸਿਰ ਚੁੱਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਰੁੱਗ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਜੜਿਆ ਕਾਫਲਾ ਸਿਰਾਂ 'ਤੇ ਪੰਡਾਂ, ਟਰੰਕ, ਗਠਤੀਆਂ ਚੁੱਕੀ ਕਿਸੇ ਅਣਦਿਸਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਵੱਲ ਵਧਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨਾਟਕ ਦਾ ਆਰੰਭ ਲੰਮੇ ਗੀਤ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅੰਤ ਵੀ ਗੀਤ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਨਾਟਕ ਗੀਤਾਂ ਨਾਲ ਔਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੌਰਾਨ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਨਾਚ ਅੱਖਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਕੰਨ ਰਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਕਈ ਗੀਤ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦਾ ਸੁਣਦਾ ਦਰਸ਼ਕ ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਦੇਖਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਉਹੀ ਸਵਾਲ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਜੋ ਉਸ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾਕਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੰਗਮੰਚ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕੌਮੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਬਿਉਰੀਆਂ ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ-ਹੰਢਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਹਰ ਹਿੱਸਾ ਸੂਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਲ ਬੇਤਾਲ ਦਾ ਫਰਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅੰਦਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਲੰਘ ਕੇ ਕੋਈ ਸੰਵਾਦ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਵਾਲਾ ਹੈ, ਉਹ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਲਾਕਾਰ ਹਿੰਦੋਸਤਾਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਰੰਗਮੰਚ ਸੰਸਥਾ ਤੋਂ ਸਿੱਖ ਕੇ ਇਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹਨ, ਉਹ ਅਦਾਕਾਰੀ ਦੀਆਂ ਕੌਮੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਬਿਉਰੀਆਂ ਤੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਪੜ੍ਹ-ਹੰਢਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਹਰ ਹਿੱਸਾ ਸੂਰ ਵਿਚ ਹੈ। ਉਹ ਤਾਲ ਬੇਤਾਲ ਦਾ ਫਰਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਅੰਦਾਜ਼ ਨੂੰ ਉਲੰਘ ਕੇ ਕੋਈ ਸੰਵਾਦ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕੋਲ ਖਤਰਨਾਕ ਹਥਿਆਰ ਹਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਚ ਪੈਚੀਦਾ ਹਾਲਤ ਦਾ ਸਰਲ ਉਤਾਰਾ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਖੇਡ ਖੇਡਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗ ਦੇ ਵੇਰ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਸੁਲਘ ਰਹੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਇੰਨਾ ਸਰਲੀਕਰਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਰਿਆਇਆ ਨੂੰ ਇਹ ਇਕਹਿਰਾ ਸੱਚ ਅੰਤਿਮ ਸੱਚ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਵੇ। ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਪਰ ਸੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਜਦੋਂ ਬੱਸਾਂ 'ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਮਾਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਕਾਤਲ 'ਸਿੱਖ' ਨਹੀਂ ਸਨ; ਦਿੱਲੀ 'ਚ ਜਦੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਗਲਾਂ ਵਿਚ ਬਲਦੇ ਟਾਇਰ ਪਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਗਤਿਆਰੇ 'ਹਿੰਦੂ' ਨਹੀਂ ਸਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤ ਪਲਾਇਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ 'ਮੁਸਲਮਾਨ' ਨਹੀਂ ਸਨ। ਇਰਾਕ 'ਤੇ ਹੋ ਰਹੀ ਬੰਬਾਰੀ ਲਈ ਅਮਰੀਕਨ ਨਾਗਰਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਰੰਗਮੰਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬਾਤ ਪਾਉਂਦੀ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੈਚੀਦਗੀਆਂ ਫੜਨ ਦੇ ਆਹਰ 'ਚ ਪੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੱਤਾ ਵਲੋਂ ਸਿਰਜੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰੀ ਸਰਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕ ਦੇ ਨਾਜ਼ੁਕ ਪਿੱਛੇ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨੇ ਸੁਚੇਤ ਰਹੇਗਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਚਾਹੇ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਸਿੱਲ੍ਹੀ ਸਿੱਲ੍ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਅੰਦਰੋਂ ਧੁੱਖ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਉਹ ਬਲ ਉਠੇ ਤੇ ਸਮੁੱਚੀ ਕਾਇਨਾਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗਰਜ ਨਾਲ ਕੰਬਣ ਲਾ ਦੇਵੇ, ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।

'ਖਾਮੋਸ਼ੀ ਸੀਲੀ ਸੀਲੀ' ਦੀ ਇਕ ਝਲਕ।

ਦੇ ਮਨ 'ਚ ਉਗਿਆ ਹੈ: ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਲੋੜ ਸੀ! ਕੀ ਇਹ ਰੰਗਮੰਚ ਦਾ ਫਿਲਮਾਂ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਕੀਤੀ ਕੋਈ ਕਸ਼ਰਤ ਤਾਂ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਮੰਗਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਸਰਲ ਤੇ ਆਸਾਨ ਕੰਨੀ ਫੜੀ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਹ ਗੀਤ ਆਸਰਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਗਏ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਸਿਆਣੇ ਲੱਭ ਲੈਣਗੇ, ਪਰ ਜੋ ਮਜ਼ੇਦਾਰ ਹੈ, ਜੋ ਸਕੂਨ ਦੇਣ

ਬੋਲਣ ਦਾ ਕਸਬ ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਸਿਰਫ ਬਾਹਾਂ ਚੁੱਕ ਨੱਚਣਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਅਦਾਇਗੀ ਦਾ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨਾਉਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਸਾਧਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਮੰਚ 'ਤੇ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ਤੇ ਖੇਡ ਕਿਸ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ! ਇਸ ਨਾਟਕ ਦੇ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਸਿਕੰਦਰ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਅੰਡਿਆ ਮੂੰਹ ਬਿਨਾਂ ਬੋਲਿਆਂ ਕੁਝ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਨਾਟਕ ਕੁਝ ਇਵੇਂ ਵੀ ਬੋਲ

XPressCargo

Tel.: 317-426-5410

Ext 311 or 340

Cell : 317-701-4230

Fax : 317-308-6424

Pay Every Week

Single upto 42 Cent + Team Upto 50 Cent

100% OWNER OPERATOR COMPANY

IN TO MI BACK TO IN OR IN TO OH TO LOUISVILLE KY/BOWLING KY BACK TO IN (EVERYDAY HOME)

ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪੱਕੇ ਰੀਫਰ ਅਤੇ ਡਰਾਈ ਵੈਨ ਦੇ ਲੋਡ ਹਨ ਅਤੇ ਲੋਡ Same Location ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

- ਫਿਊਲ ਐਡਵਾਂਸ ਤੇ ਕੋਈ ਵਾਧੂ ਚਾਰਜ ਨਹੀਂ
- ਸਾਰੇ ਲੰਪਰ ਫੀਸ ਕੰਪਨੀ ਪੇ ਕਰੇਗੀ ।
- ਟਰੱਕ ਦੀ ਲਾਇਸੈਂਸ ਪਲੇਟ
- ਟਰੱਕ ਫਿਜ਼ੀਕਲ ਡੈਮੇਜ ਇੰਸੂਰੈਂਸ
- ਟਰੱਕ ਅਤੇ ਟਰੇਲਰ ਰੈਂਟਲ ਜਾਂ ਲੀਜ਼ ਲੈ ਸਕਦੇ ਹੋ
- ਟਾਇਰਾਂ ਅਤੇ Oil Change ਤੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਡਿਸਕਾਉਂਟ

ਅਸੀਂ ਵੇਅਰ ਹਾਊਸ ਅਤੇ ਲੋਡ ਸਟੈਗ ਕਰਦੇ ਹਾਂ

CA >> IN, OH, KY, PA, MD, VA
IN >> KS, TN, WI, MI, KY, IL, GA

ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਸਾਰੀਆਂ ਲੋਕੇਸ਼ਨਾਂ ਤੋਂ ਵਾਪਸੀ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਤੱਕ ਪੱਕੇ ਲੋਡ ਹਨ

ਅਸੀਂ 2016 ਅਤੇ 2017 ਦੇ USED ਟਰੱਕ ਵੀ ਸੇਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ

Hiring Owner Operators and Drivers

ਸਾਡੇ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਕਮਰਸ਼ੀਲ ਲਾਇਸੈਂਸ ਲਈ ਕਾਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

2330 Enterprise Park Dr., Indianapolis, IN 46218

Online Application @ www.xpresscargoinc.com

ਸਿੰਗਲ ਅਤੇ ਟੀਮ ਡਰਾਈਵਰਾਂ ਦੀ ਲੋਡ ਹੈ ਵੀਕਲੀ ਹੋਮ

ਵੇਅਰ ਹਾਊਸ ਅਤੇ 24/7 ਘੰਟੇ ਰਿਪੋਅਰ ਸ਼ਾਪ ਖੁੱਲੀ ਹੈ